

HUGONIS GROTII DE JURE BELLI AC PACIS LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quid Bellum, quid Jus?

- I. **O** Rdo operis.
- II. Belli definitio, & origo nominis.
- III. Jus pro attributo actionis describitur, & dividitur in rectorium & æquatorium.
- IV. Jus pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem.
- V. Facultatis sive juris stricte dicti divisio in potestatem, dominium, creditum.
- VI. Facultatis alia divisio: in vulgarem & eminentem.
- VII. Aptitudo quid?
- VIII. De justitia expletrice & attributrice: easque proprie non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam: nec quod hæc circa res communes, illa circa res singulorum versetur.
- IX. Jus pro regula desinitur, & dividitur in naturale & voluntarium.
- X. Juris naturalis definitio, divisio, & distinctio ab his quæ non proprie sic dicuntur.
- XI. Instinctum cum aliis animantibus communem, aut proprium hominibus, non facere aliam juris speciem.
- XII. Quomodo probetur jus naturale.
- XIII. Juris voluntarii divisio in humanum & divinum.
- XIV. Jus humanum dividitur in civile, civili æctius, & civili latius, quod est jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur.
- XV. Jus divinum dividitur in universale & unius populi proprium.
- XVI. Jure Hebræorum nunquam obligatos fuisse alienigenas.
- XVII. Quæ argumenta Christiani petere possint ex lege Hebræa, & quomodo.

I. **ONTROVERSIAE** eorum quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum Reges ipsi, quique par Regibus jus obtinent, five

GRONOVII NOTE.

I. **Q**uos nulla [juris] i. e. qui non sunt ejusdem Reip. non communi legum vel civitatis sponse, ut loquitur [C]rus seu lex 2. D. de legibus, non tenentur, ne-

que aut judicem eundem agnoscunt.

In gentem nondum] Ut Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, solum atque liberum, Sallust. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, asperi inculti.

sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris, quæcunque tales incidere solent controversiæ, recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

II. 1. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quaritur: quid jus quod quaritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, ut quod reipsa prius

cultique, neque moribus, neque lege aut imperio cuiusquam regebantur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familiis passim & sine lege dispersi nihil in commune consultant Melæ 1, 8. Adde Ciceronem de Invent. 1. 2. infra 1, 2, 2. In sacris literis Patriarchæ sub tentoriis habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

GROTII NOTE.

Non actio, sed status] Philo 11. de legibus specialibus: ὡς περ ὁ ὅμιλος πολιτῶν ἢ πόλις τῆς ἡδὴ ταυμαζέμενης ἢ περὶ ταυμαζέμενης πόλεως, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰς ἐκείτης προσηλωμένης καὶ τῆς ἐκείνης ἐπισυνάγουσας τῶν ἀμείνων καὶ μὴ συμπεπληρωμένης, κελύμενη. Hostes non soli existimantur, qui jam navali aut terrestri praelio certant, sed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt. Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello major & armis.

Bellum & consilium habet: arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: Bellum est tempus omne, quo vel preparatur aliquid pugne necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur conflictus ipse bellorum.

GRONOVII NOTE.

Optimates] Aristocratia, Democrazia, ut Venetia.

II. 1. Certationem per vim] Nam alias certatur res controversa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per sententias & calculos, ut in foro apud iudices; per suffragia, ut in comitiis populorum; denique & per sortem, ut quisquam provinciam habere, quis judicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. Cum sint duo genera decertandi, alterum per disputationem, alterum per vim.

Bellum status] i.e. Condicio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis est, non alia definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut aciei, oppugnationis, vastationis; sed durantem temporis tractum quo dissidetur, & pro occasionibus aut comparatur vis aut fit, aut cavetur atque eluditur. Bellum est tempus & condicio manibus atque armis, quod habent controversiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio transfigatur.

Quia tales sunt] sc. certantes, vel quatenus certant; non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum statum aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod sit certantium officii aut moris, (nam per bellum alia aguntur quæ id non spectant.)

Privatum] Quoties singuli paucive nullo iusto imperio præditi armis inter se depugnant, (ut viator contra latronein.)

prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος · veteribus etiam λόγος à dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δυν.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei, præsertim excellentiori, peculiariter adhærescere. Iustitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum iustum, & quod bellum iustum sit. Distingui autem debet id, quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod iustum, & deinde quid in bello iustum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod iustum est significat, idque negante magis sensu quam agente, ut jus sit quod iniustum non est. Est autem iniustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat, *De Officiis* societas III.

Prius sit] Horat. i. Sat. 3. Cum prorepserunt primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein sustibus, atque ita porro Pugnant armis, quæ post fabricaverit usus.

Publico] Prius enim certabant homines, quam in civitatem cohererunt.

2. Duellum] Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varonis in perduelles 6. L. L.

Πόλεμος.] q. à πολὺς.

Δυν] σύντος· μάχη· διαφορά· à dissolutione.

Δυν] δύσυχια· ἔσθια· πόνος· ταλαιπωρία· δουλεία· quævis infelicitas.

3. Nomen generis] Ut quum JCC. adoptionem dividunt in arrogationem & adoptionem: Aristoteles πολιτικὴν in μοιραρχίαν, ἀρεσπορχίαν,

πολιτικὴν. Vide Voss. de Construct. c. 42.

Adhærescere] Ut cum JCCi adoptionem distinguunt in arrogationem & adoptionem specialius dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

III. 1. Intelligimus] scil. nos quæsituros vel hoc disputaturos.

Quod iniustum] i.e. pro facto concesso & non improbato. Plaut. Cistell. 1, 1, 2. jus fasque est. Persa 1, 3, 26. jus est. XIIII. Paterfamilias mi legessit super pecunia tutelæ rei suæ, ita jus esto.

Quid iniustum non est] i.e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod sine culpa & injuria facere possis.

Urentium] Hominum.

Repugnat] Verba Cic. i. Off. 16. Cicero de Officiis III.] 5.

*L. ut vim
D. de iust.
& iur.
De iur.
XI. C. 31.*

societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus.* * Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.

2. Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καὶ ἰσότητι Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita iustum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, quæ tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est Qualitas moralis personæ competens ad aliquid iuste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiam si rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus

GROTII NOTÆ.

Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest] Seneca idem epistola XLVIII: *Hac societas diligenter & sancto colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & iudicat aliquod esse commune ius generis humani.* Videri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, 1.

Alia est sine inæqualitate] Ut in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἐκείνῳ Νόμῳ. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

GRONOVII NOTÆ.

Geniti] Quia homini naturalis appetitus societatis.

2. *ἰσότητι*] Ubi altera pars contrahentium superior, altera inferior.

Ex æquo] Ut omnibus inter se liceant eadem, eadem non liceant, vel, quo omnes inter se vivere &

agere naturæ aut societati placuit.

Qui regit] Ut liceat majori in minorem, quod non licet minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus fecisse se ut regem respondebat. Justin. l. 5.

IV. *Jus est*] Pro auctoritate, ut in XII. rei furtivæ aternæ auctoritatis. pro re incorporali, quæ possidetur vel acquiritur ab eo cujus est. Sic jus obtinere, Plau. Casin. 1, 2, 22. Cic. Pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus usurpare*, Liv. 3, 71. & 5, 12. *jus experiri*, pro Cæcina 12. pro Sext. 42. Tacit. 3. ann. 36. *imperiri* tralatitium jus. Sueton. Oct. 10.

Qualitas moralis] i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

Prædiorum] Vide Instit. l. 1. tit. 2. de servit. prædiorum.

Competant] Jura realia.

Habeat] Domino scil. prædii.

Facultas] i. e. rei.

Aptitudo] i. e. meritum. *Mens à præiore recessi.* Persius.

Qua

quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Jurisconsulti nomine sui appellant, nos post-hac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios; ut patria, dominica: * Dominium, plenum siue minus pleno, ut ususfructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso responder debetum.

VI. Sed hæc facultas rursus duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium, boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium Regis ad bonum commune, quam dominorum singulorum: sic reipublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori. V. Nic.

VII. Atri-

GROTII NOTÆ.

Quæ libertas dicitur] Quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Jurisconsulti.

Dominium] Jus pro Dominio, Scholastes ad Horatium.

In res singulorum majus est dominium regis] Philo οὐδὲ πορρωτά. καὶ μὴ ἀπορροῦς τὸ καὶ χρυσοῦ καὶ ἄλλων ἀγαθῶν οὐδὲ τοῦ ἀποκαλύπτει θεοῦ ἐκπορεύεται τὸ ὑποκείμενον μὲν τῷ τοῦ ἰσχυροῦ ἐστίν. Certe argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium. Plinius Panegyrico: cuius est quidquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent. Et mox: Ecquid Caesar non suum videat? Adde Sarisbericem in Policratico lib. v, c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

Illi] Facultati.

V. *Nomine sui*] Sic *Suum*, quod vindicari potest. l. 27. §. 2. D. de aur. arg. Sic *Suum* cuique tribuere. *Suum* recipere. l. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum* consequi. l. 15. §. 5. de re judic. *Sua* tutela. l. 50. pr. de leg. 3. *Suus* hæres. *Sui* servi & ancilla. l. 73. de leg. 3.

In se] Ut quis sit sui juris l. 50. pr. de leg. 3. in suam tutelam & in suam potestatem. Plaut. Persa 4, 3.

Ita ancilla mea quæ fuit hodie, sua nunc est. Curt. 5, 6. Tandem suis rex corporibus & cultu feminarum abstinere iussit.

Dominium] Sic suum cuique tribuere in juris præceptis.

Ususfructus] Cum alienis rebus utimur fruimur, salva illarum substantia.

Pignus] Quod datur in securitatem crediti.

Creditum] Quod alicui mutuum datum. sic *Suum* recipere. l. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum* consequi. l. 15. §. 7. de Re jud.

VI. *Vulgari*] Privatorum facultas in bonis suis.

Eminens] Publica & magistratum, facultas reip. aut summæ potestatis in privatorum bonis.

Communitati] Reipublicæ & rempublicam tenenti.

Partes] In ipsos subiectos.

Res] Patrimonia subiectorum.

Patriam & Dominicam] Et eas potest intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

Reipubl. quisque] Hinc illud Liv. 22, 14. Quæ capitalem fraudem ausi quique pecuniæ iudicari in vinculis essent, qui eorum milites apud se furerent, eos noxa pecuniæ se exsolvi iussurum. Idem lib. 26, 35. servos agricultores rempublicam adduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc

VII. Aptitudinem vero * ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ ἰσὺς ἀξίαν & τὸ πᾶν, id quod convenit.

VIII. 1. Facultatem respicit iustitia expletrix, quæ proprie aut

remiges imperando. si quod cui argenti aris sue fuerit, stipendium remigum & tributum annuis ablatum.

GROTII NOTÆ.

ἀξίας] Cicero de Officiis I: Sed si contentio quadam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficium maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps bene convenientes propinqui, quibuscumque etiam communis plerumque fortuna est: quamobrem necessaria præstidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam oburgationes in amicitia vigent maxime. Vide quæ infra dicentur libro II, capite VII. §. IX, & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. ipsum locum vide.* Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I. cap. XXVIII, & XXIX.

GRONOVII NOTÆ.

VII. ἀξίας] i. e. meritum. Aptitudinem barbare vocat vulgus.

Dignitatem] Expressit vocem Græcæ, sed melius reddidisset meritum. Voce autem dignitatis in simili re supra utitur. Sic & ipse appellare debuit omnia voce aptitudinis, quam sine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventionem: *Iustitia est habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem. i. e. suam.* Sueton. Jul. 41. *Commendo volis illum & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* Sallust. Catil. 35. *fructus laboris in iustitiaque mea privatus statum digni-*

tatis non obtinebam. Et quemadmodum Facultati suam, sic Dignitati subicere poterat Meritum.

VIII. 1. Facultatem respicit iustitia expletrix] Expletricem dicit iustitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur & satisficit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam explete Latinis interdum est satisfacere, ut apud Justinum: *explete detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus.* Hoc facile tolero: sed quod idem statuit nimis arctum vocabulum *συντακτική*, id est, contractoria, sive commutatoria, vel ut vulgo loquuntur, commutativa, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut possessor mea rei eam mihi reddat, non est *ἐκ συντάκτικης*, & tamen ad hanc iustitiam pertinet. At Aristotelici omnino dicunt hoc quoque esse *ἐκ συντάκτικης*, sive ex contractu. Nam ut jurisconsulti contractus alios faciunt iustos, alios quasi contractus, ut negotiorum gestionem, tutelam, rem communem sine inita societate &c. Sic Aristoteles lib. 5. Eth. cap. 5. contractus ait esse alios voluntarios, alios involuntarios; & illos quidem, emtionem, venditionem, mutationem, sponsionem, fœnerationem, depositum, locationem, conductionem: hos autem alios clandestinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi corruptelam, eadem dolo factam, falsum testimonium; alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam est casum, quem objicit auctor, ad hoc genus *ἐκ συντάκτικης* sive in voluntarium pertinere.

Expletrix] Quæ alias commutativa seu correctiva, & respicit illud suum.

aut strictæ justitiæ nomen obtinet, *συναλλακτική* Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐν συναλλαγμάτων, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπινοήσαντων idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix, quæ Aristoteli ἀγνευμένη, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris.

2. Quod vero idem Aristoteles ab explettrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀειδμητική vocat; ab attributrice autem comparatam, quam γαμετετικήν appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque verò per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportionem comparata, &

si unus

GROTII NOTÆ.

Nomen habet proportionis.] Habitudoinis comparisonem vocat Calfiodorus. Est hujus proportionis, qua Justitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio:

Ἐδρὰ μὲν ἑδρὸν ἴσωνε, χέρσιν
ἴσιον δόσαν.

Præstantia dabat hic præstantia, vir-
lia vili.

GRONOVII NOTÆ.

Συναλλακτική] Quasi diceretur
contractoria.

Nimis arcto] Quasi non sufficiat
denominationes a potiore sumi, 3,
3, 2.

Meæ rei] Qui meam rem me in-
scio, quacunque occasione, possedit.

Non est ἐν συναλλαγμάτων.] Imo
ex contractu ἐκείνῳ, ut appellat Ari-
stoteles 5. Eth. 5. non voluntario,
fortuito, &, ut JC. loquitur, ex
quasi contractu. Dein est tacitum
pactum omnium hominum post in-
venta dominia privata, ut cuique
maneant & restituantur suum.

Ἐπινοήσαντων correctivum.

Attributrix] Distributiva. Alibi
dicit assignatricem 2, 17, 2.

2. Proportionem simplicem] Dicit
Arithmetica, cum numeri distant
paribus intervallis, ut duo, quatuor,
sex, octo; vel tres, sex, novem, duo-

decim; nam illic ubique duo, hic
tres numeri intersunt. Comparatam
Geometricam, cum quoties primus
numerus in secundo, toties tertius
in quarto: ut tria, sex, duodecim:
nam quoties tria sunt in sex, toties
sex in duodecim. Contractum socie-
tatis fieri proportionem comparata
Aristotelicorum filii non concedent
ei, nisi sit societas, quam JCi vo-
cant Leoninam ex Æsopi fabula.
Princeps Arausienensis de mille au-
reis collatis in Indicas societates, in
distributione reddituum, non terun-
cium accipit amplius quam privati.
Quum vero in societate alicui ma-
jor pars lucri datur propter eximiam
operam, aut artem, quam adfert ad
lucrum querendum, non tamen in-
tervenit Geometrica proportio, quia
non habetur respectus personæ, sed
rei quam in commune confert, id-
que accipit ex pacto. Itaque ibi quo-
que Arithmeticum par pro pari da-
tur hospitamentum, opera pro pecunia,
ut loquitur Plautus. Vide Hornejum
lib. 3. Ethic. cap. 12. num. 14.

Simplicem] Cum distant numeri
paribus intervallis, ut 2, 4, 6, 8. vel
3, 6, 9, 12. Proportio Arithme-
tica.

Comparatam] Cum quoties pri-
mus numerus in secundo, toties ter-
tius continetur in quarto: ut tres bis
in sex, sex bis in duodecim, quæ pro-
portio est Geometrica.

si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

3. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, explettricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice iustitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi explettricis iustitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: ὅτι ὁπότε μὲν καὶ καταλείπειν ἔδει τοῦτον τῆς κειμένης, ἔπειτα δέοι ποιεῖν. ὁπότε δὲ καὶ λαμβάνει δέοι ὁποτέρῃς ὁ χεὶρ ἔῃ, τὸτο σκεπτόμενος τίς κτήσις δικαία ἐστὶ. πότερος τὴν βίαν ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὴν ποτιστήριον ἢ περὶ ἀμφοτέρων κτήσιον; Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum * utra possessio iustior, cum rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisisset.

IX. 1. Est & * tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat

ne

GROTII NOTÆ.

Utra possessio iustior] Vide eundem Xenophontem *παιδείας* secundo. Huc spectat lex per Moysen data: non miseraberis in iudicio pauperis. Exodi xxiii, 3. Levitic. xix, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ καὶ ἀλλοτρίων ἀδικεῖν τὸν δὲ δικαιοσύνην παραστῆναι, res abstrahere à litigatorum respectu.

Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Horatius:

Iura inventa metu iniusti fœdare necesse est.

Et alibi: *Iura ne et sibi nato.*

Ubi Scholiastes: *legum sit contemptor.*

GRONOVII NOTÆ.

Si tantum unus] Ponit casum impossibilem: nempe omnes cives præter unum esse aequales; quod tum eveniet, quum omnes eundem na-

sum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

Commensione] Vide Hornejum 3.

Ethicor. 12. num. 7. casum aut possibilem, proportionem Arithmeticam.

3. *Res singulorum*] Vide Hornejum 3. *Ethic. 11, 24.*

In publicum] Exemplum est apud Livium 31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

Cyri magistro] Apud Xenophontem in *Cyropædia*.

IX. 1. *Largissime*] Ne quis decipiat, ut in tit. 2. Infit.

Quod rectum est] Officiorum regula Sen. 2. de Ira 27. Sen. 4. ben. 12. legem iusti iniustique regulam est.

Obligationem] Reddit rationem quare obligans dixerit, & non consulens.

Permissio] Reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

2. Juris ita accepti optima partitio est, quæ apud Aristotelem exstat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & τὸ ἐν νόμῳ, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant * מצוה, jus constitutum דין, quorum illud δικαιοσύνη, hoc ἐσθλὰς solent vertere Hellenistæ.

X. 1. * Jus naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura

GROTII NOTÆ.

Jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Exemplum sit in Zalcuci lege, poenam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

מצוה] מצוה. Sic Maimonides libro III. ductoris dubitantium cap. xxvi.

Jus naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος. ὁ ἀφ' αὐτοῦ δ' ἐρῶν ἀνθρώπου, ὃς ἐστὶν τὸ δίκαιον, ὃ τὸ δίκαιον οὐκ ἐστὶν ἀφ' αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ ἀθανάτου οὐρανοῦ ἀφ' οὐρανοῦ ἐκ ἀθανάτου ἡγεῖται τοῦ κόσμου. Lex mentiri nescia est rellatio, quæ lex, non ab hac aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortalis natura insculpta in immortalis intellectu. Tertullianus de corona militis: Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis. M. Antonius lib. II. τίλος νομικῶν νόμων, ἐπὶ τοῦ τοῦ πάλαιος καὶ πολιτείας τὸ πρὸς τοῦ νόμου καὶ τοῦ νόμου. Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissima. Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet

Chrysostomus XII, & XIII. de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, dist. 37.

GRONOVII NOTÆ.

Ad rectum] Nam & honeste vivere inter juris præcepta est.

Solius justitiæ, qualem] Particularis, quæ vel ἀνταποδοτικὴ vel διανεμητικὴ: i. e. commutativa vel distributiva.

Quod rectum est] Laudabile ac probandum.

2. Strictius] Non pro lege scripta aut pro jussu imperantis.

Et τὰς] i. e. ordinatum, constitutum.

מצוה, jus constitutum דין] מצוה præcepta דין statuta, leges, דין jus. Ab altera specie definitur δικαιοσύνη, ἀρετὴ ἡγεμονικὴ τὸς κατ' ἀίαν. κατ' ἀντ. καὶ κακ. p. 373. Ab altera δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων. Πρ. Μιχα. I, 34.

Hellenistæ] Interpretes LXX. Bibliorum.

X. 1. Dictatum rectæ rationis] Lex mentibus insita bene natis. Admonitio intestina conscientia. Instinctus, insita notio.

Ex ejus convenientia] Propterea quod rectæ rationi, vel ingentis homini veri & equi principii con-

gruat

natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut verari, aut præcipi.

2. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: quæ nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac suapte natura aut debita sunt, aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est domini,

gnaat aut repugnet. Pers. Stat. 5, 96. Stat contra ratio & secretam gemit in æurem, Ne liceat facere id, quod quis vniabit agendo.

Rationali] Humana.

Turpitudinem] Ad abstinendum, vel cavendum.

Necessitatem] Ad faciendum, vel præstandum.

2. *Debiti*] Cum inest necessitas moralis.

Illiciti] Cum inest turpitudine.

Per se] Etiam non accedente jussu Dei aut hominis.

Divino voluntario] i. Num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem scientiæ boni & mali; abstineri porcis & aliis animalibus, quæ pro immundis præscripsit Lex Molai-
ca.

Debita] Ut tegere verenda, ut Paulus 1. ad Corinth. XI. 14. scribit. comam longam natura dedecere virum, i. e. honestas morum, quæ inter homines. Apostolus potius vocabulum etiam adhibet.

3. *Scholæ*] Scholastici.

Reductive] Per applicationem aut interpretationem.

Injustitia carent] Ut quæ nullius sunt cedere occupanti: quod per se naturæ non est, sed tamen eo refertur.

Honestæ, aut oppositis] Ut velare notas sexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1 Corinth. XI. 14. ἢ ὅτι ἡ φύσις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὴ τὰ κατὰ φύσιν ἀνδρῶν ἔστω;

4. *Non de iis tantum agere*] i. e. subjectam habere materiam non modo ea, quæ ipsa natura comparavit sine disputatione aut constitutione humana; sed etiam res, ut sese habent, postquam in eis id, quod natura erant, judicium humanum & consuetudo, aliquam partem mutavit.

Consequuntur] Ubi homines fecere quod natura non erat.

Introduxit] Intelligit dominium privatum quale nunc in usu, quo unusquisque suæ rei est dominus, nam natura omnia fecit communia.

Introducto] Postquam hoc placuit, ut omnia non essent amplius communia.

cii, ipsum indicat jus naturale; quare *furtum naturali jure prohibutum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helena versibus:

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis aether hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.

L. r. D. de
Furtis.
L. Probrum
D. de verb.
significat.

5. Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: *ἐν τῷ αἰθέρι ἀνεμενιστὴν οὐρανὸν ἀκαταμάχητον καὶ ὁμοειδὲς*. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum, comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. xviii, 25. Esai.

v, 3.

GROTII NOTE.

Furtum naturali jure prohibitum] Julianus: ὁ δὲ θεὸς τοῦτο (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἐπεὶ οὐκ ἔστι, ὁ δὲ αἰθέριον πάντα καὶ πᾶσι ἀπείρονα κελύει. καὶ μήτις ἐν λόγῳ, μήτις ἐν ἔργῳ, μήτις ἐν αἰσῶσι τοῖς καθ' ἑαυτοὺς καὶ φύσιν ἐνέργειαι τὰ τὰ ἐπιτίπτει συζῶν. Lex altera & ipsa sumpsit natura sancta atque divina ea est, quæ semper & ubique alienis abstineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri sinit. Cicero de Officiis iii. ex Chrysippo: In vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, jus non est.

GRONOVII NOTE.

Euripides] Vide similem locum in Plauti Prolog. Rudent. v. 10.

5. Non extendit] Quæ, si ita licet loqui, Deus non possit.

Dicuntur tantum] Quasi sint aliquid, mente concipiuntur & effe-

runtur tantummodo ac pronuntiantur; ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & existere nequeunt. Phil. Entia rationis.

Repugnant] Hoc est, ut scholæ dicunt, contradictoria sunt.

Ne à Deo quidem potest effici] Quia Deus semel aliter statuit.

Intrinseca] Per se ac sua natura.

Entia] Quædam statim nominantur conjuncta cum vitio (malitia,) vel, quædam statim ut nominata sunt, junctam pravitatem præferunt.

Ut esse rerum, postquam sunt, & qua sunt] Ut res, ex quo semel extiterunt, speciemque & habitum acceperunt, non aliam sumunt causam, & quod sunt, non precario, sed jam per se & ob suam materiam sunt; neque ut sint alienum beneficium expectare aut aliunde pendere necesse habent: ita & affectiones, quæ illis naturis materiisque necessario adherent.

6. Im-

v, 3. Ezech. xviii, 25. Jerem. ii, 9. Mich. vi, 2. Rom. ii, 6. iii, 6.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ defuerit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi desuit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: *ὅσα δὲ κεῖ τὸ δανείσασθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἅλλα δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἐπιδύμεν ἐπὶ τῷ δανείῳ ἔστι μὴ ἀλλοτρίω αὐτοῦ.* non sufficit ut debeat pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut et maneat adhuc indissoluta mutui obligatio. Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum, quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

7. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

XI. 1. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod ætiori significato vocant jus naturæ; aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet; nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hæliodorus:

Τὸν δὲ ὃς ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρόνῳ:
 Ἰχθύσι γὰρ, καὶ θηροῖς, καὶ οἰωνοῖς πεπενηνοῖς
 Ἐοιδὸν ἀλλήλους, ἐπεὶ ἔδίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
 * Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἢ πολλὸν ἀείρη.

Humano

6. *Imago*] i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus constat, & ejus mutatum nihil est.

Acceptum ferat] i. e. se accepisse scribat aut testatum faciat.

Non erit homicidium] Non magis quam si morbo hominem solvat; si naufragio aut alio casu, vel mortalitatem ejus finiat, vel rem familiarem aut imminuat, aut ad alium transferat.

7. *Ante positas leges*] Quibus illud jus à privatis ad selectos judices translatum est.

XI. 1. *Uix ullum*] Neque

enim brutorum inter se, neque hominum cum brutis societas est: tantum turpiores facit homines id non servantes.

Utens generalibus] Quæ circa similia similiter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

GROTII NOTÆ.

Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην] Juvenalis Satyra xv:

venerabile soli

Sortiti ingenium divinatorumque capaces,

Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Sen-

Humano generi nam lex datur ab Jove summo:
 Quippe fere, pisces, avium genus alitvolantum
 Mutua se vertunt in pabula, juris egentes,
 Justitia at nobis, quæ res est optima, cessit.

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμος μὲν ὅς καὶ δικαίως πρὸς ἀνθρώπους μόνον ἔσται πεφυκόσμεν. lege & justitia adversus homines tantum natura utimur. Lactantius lib. v. In omnibus enim videmus animalibus, quæ sapientia carent, conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi prosint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se à nocendo etiam cum incommodo suo. Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisset quin id ceteri agere ferrent, ratione addita: ὅς γὰρ ἄλλους τῶν ἀνθρώπων τούτῃ ἀποφύεσθαι τῶν ἄλλων ζῶων, ὃ μόνους αὐτοῖς μέτεστι καὶ λογισμῶν, φανερόν ὡς οὐκ ἀνείκελ παρὰ τὴν φύσιν αὐτοῖς τιμὴν ἀποβιβάζειν ἀποφύεσθαι, καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζῶων, οὐκ ἐπιστημολογῶν τὰ βιωόμενα * καὶ οὐκ ἀνείκελ τῆς φύσεως. Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est 2. 3. alienum à natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensione significatione.

2. Quod * si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id

Sensum è caelesti demissam traximus
 ave,

Cuius egent prona & terram spectantia. Mundi

Principio indulsit communis Conditor
 illis

Tantum animas, nobis animum quoque,
 mutuis ut nos

Affectus petere auxilium & prestare
 iuberet,

Dispersos trahere in populum, &c.

Chrysostomus ad VII. Rom. τὸ τῷ ἀγγέλι καὶ αἰσίου λόγον εἰδὲ καὶ αὐτῶν εἶναι ἐπὶ τῷ αἰσίου καὶ αἰσίου τῶν

Si quis in parentes injurius fuisset]
 Exemplum vide in Chamo; Gen. x, 22. ubi poena sequitur.

καὶ οὐκ ἀνείκελ τῆς φύσεως τῶν παρῶν]
 Chrysostomus XIII. de statuis: καὶ ὅς τὸ πᾶσι ἀνθρώποις τῶν ὁμοιωμένων φύσιν ἀνθρώπου ἔχουσιν. αἰσίου ὡς τῶν ἐπὶ τῇ φύσει ἔχουσιν τὴν φύσιν καὶ

μὴδὲν αἰσίου αὐτοῖς παρὰ φύσιν. Natura id habemus, ut indignationem nostram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriis hominibus insensum sumus, etiam si ad nos nulla pars injuria pervenit. Scholasticus ad Horatium Satyra III, lib. I. Sensus aliter indignatur & animas cum audierit homicidium factum, aliter cum furium.

Si quando brutis animantibus justitia tribuitur] Divinationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. v. Idem libro x. narrat aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

GRONOVII NOTÆ.

Animalibus, quæ sapientia carent] Omnia animalia muta & ratione defecta querere sua commoda, quamvis damno aliorum.

Ex

id fit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An verò actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut proles educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsam naturam nihil refert.

XII. 1. Effe autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: à posteriori verò, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam: talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum à multis laudatum:

Φῆμ' ὅ' ἔπ' πείμπαν δῖον ἄνθρωπον, ἥν' ἄνα πτολίεθρον
ἄνθρωποι φημι ζῆσαι.

Non etenim penitus vana est sententia, multū
Quam populi celebrant.

* πὲ ἡγῶν φανερὸν πρὸς, quæ communiter ita videntur fida sunt,

GROTII NOTÆ.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro v, cap. III. feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. Muta animalia, ait, humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Sic in bestiis non esse ἡγῶν sed ὁρῶν ἡγῶν, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum: ὡς δὲ θυμὸν λέγει ἡ φύσις, velut irasci leonem: Peripatetici apud Porphyrium, de non esu animantium tertio.

GRONOVII NOTÆ.

XII. 1. Alicujus convenientia] Ut cum ostenditur innoxium hominem occidere esse injustum, quia natura appetit conservationem sui & omnium, quæ sunt ejusdem societatis.

Universalis] Effectus ad omnes plurimove pertinens causam juxta late patentem & inter multos plurimove communicatam.

Sensum communis] Cic. de leg. 16. Communis intelligentia, Horat. 1. Sat.

3. Communi plane sensu caret. Gell. 20, 22. cum sensus intelligentiæque communis fide nobis notas res efficit. Juvenal. 8. Sat. 73. Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna. Arrian. Epictet. 3, 6. ὁ κοινὸς νόμος. Marcus τοιούτου σοφιστοῦ, lib. 1. ad se ipsum, ubi Cas. Lactant. 3, 28. in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent. Phædrus fab. 7. quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, sensum communem abstulit. Seneca ep. 5. & 9.

GROTII NOTÆ.

Τὰ κοινὰ φανερὰ πρὸς] Aristoteles Nicom. x, II. δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ κοινόν, ὅ' δ' αἰσθητὰ τοῦτο πρὸς τὸν πᾶν ἄνθρωπον. Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus, qui vero hanc fidem velut tollere, nihil ipse credibiliora dicit. Seneca: In tanta judiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt. Quintilianus: Consuetudinem sermonis vocabo sensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum, Josephus antiquæ historię

sunt, ajebat Heraclitus statuens λόγον τὸ ζῶον optimum esse veritatis κρατέον. Aristoteles : κοινὸν πάντων ἀνθρώπων φρόνησιν συναμολογῶντας τοῖς ῥητισμοῖς. potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant. Et Cicero : In re 1 Tusc. Ep. 117. consensio omnium gentium jus nature putanda est. Seneca : Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri. Quintilianus : Pro certis habemus ea in quae communi opinione consensus est. Non frustra autem dixi gentes moratiores : nam, ut recte notar Porphyrius, * πᾶς τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν ἡ ἀποστροφή τὰς ἐνυμύνας τῆς ἀνθρωπίνης κατεφύδαξ φύσεως. quaedam nationes efferratae sunt, & facte inhumane, ex quibus non oportet ab aequis iudiciis astimatione facta humane nature convitiis fieri. Andronicus Rhodius : περ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὁρθῶς καὶ ὀρθῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰς τὸ τοῖς νοῦσι πᾶς φρένας καὶ διαφραγμοῖς ἔδναται δίκαιον, ἔδναται ἀφ' ἑαυτοῦ.

historiae xvi : Ἰστοί μὲν γὰρ ἡδὲν ὄντι καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς αἰὶ χρόνῳ. καὶ πολλοὶ ἐστὶ ὅπῃ πολλὰ μεταβάλλει τὰ διαφρεσὶ τὸ δίκαιον ὃ πᾶσι ἀνθρώποις ομοίως ὁπτηθῆναι, λυσιτελεῖται δὲ ἐλπίδι καὶ βλαβέρει, ἢ πλῆθος εἰ περ' ἡμῶν γενοίμεν λόγον ἔχοντες, ἀπαιτοῦνται, ἢ κατὰ τοὺς ἐμμελῶς αὐτοῖς, αἷμα καὶ εἶμα ἀπεργάζονται. διὰ τὴν αὐτὴν περ' ἐκείνων ἡμῶν ἀπαιτητοῦν καὶ δίκαιον ἐν ἐν διαφρεσὶ τῶν ὁπτηθῆναι αὐτοῖς πᾶσι ἀλλοτρίαι, αἷμα ἐν τῷ αὐτῷ κατὰ τοὺς ἐμμελῶς ἔχοντες ἔχον, τὸ γὰρ κοινὸν ἀπαιτοῦν καὶ μόνον ἐκείνους διαφρεσὶ τῶν ἀνθρώπων εἶμα. Moribus gens nulla est quae iisdem tota utatur, saepe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus aequaliter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Graecis, cuius quidem rationem habentes maximam, quae apud nos sunt leges, faciunt nos, eas prae modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt quae exigi à legibus par est. Neque illis aversari à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodatae. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam. Tertullianus praescriptione adversus haeticos : Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed iudicium.

Τὴν τὴν ἐξ ἑαυτοῦ ἐξηγίωται] Iusti-

nus colloquio cum Tryphone : πᾶσι ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος ἐμπεφορμαῖται, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνάτης, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ φαύλων, καὶ ἰσχυρῶν πνευμάτων διαφραγνύμενοι τὰς φυσικὰς ἐνοίας ἀπώλυσαν. Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notionem perdididerunt. Philo libro Omnem bonum esse liberum : διὰ καὶ θαυμάσια εἰ τις τὴν ἀβελαντιστίαν τοῦ τετραπύλου θεωρημάτων ἰδιότητος μὴ συναρῶντας. merito igitur miretur quis, tantam illi offensam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant. Chrysostomus oratione, Christum Deum esse : μὴ τοῖσι καὶ τῶν διαφραγμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις καὶ τὰς θεωρημάτων. Ne ergo rerum diiudicationem ab illis mutare quibus corruptus est animus.

GRONOVII NOTAE.

2. Λόγον] Omnes idem sentire ac dicere.

Κρατέον] Discremen.

Facta inhumane] Ut ἀνθρωποφόντοι, & quales Thraces pingit Florus 3, 4. quales qui conjugii matrum usi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus suorum pro cibo usi, aut canes pascere. Plutar. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tusc. 45.

ἄφ' ἑστέ. εἰδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι
τοῖς νοσέουσιν ἔστιν ἄμικτον. Apud homines recta sanaque mente
praditos immutabile est jus illud nature quod dicitur. Quod si his,
qui morbo distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad
rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo
quod agrotis aliter videatur. A quibus non abit Plutarchi il-
lud in vita Pompeji: οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἔτε γέροντες, ἔτι
ἐστὶν ἀνήμερον ζῶν. εἰδ' ἄμικτον. ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ πα-
ρὰ φύσιν γερῶν, ἔχουσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίης μετέβολαίς
ἐξημερῶνται. natura quidem nullus hominum aut est aut fuit se-
rum atque infociabile animal, sed effertur ubi extra nature mo-
dum peccare assuescit, rursusque alia consuetudine, vitæque
locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descrip-
tionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit:
ἄνθρωπος, * ζῶν ἡμερον φύσις. homo animal est suapte natu-
ra mansuetum. Idem alibi: δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχου-
σι μέλλον τὸ φύσις, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις. quid natura-
le sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in
depravatis.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium,
quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel
divinum.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innouit.
Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est
quod à potestate civili profisciscitur. Potestas civilis est, quæ
civitati præest. Est autem civitas cœtus perfectus liberorum
homi-

GROTII NOTÆ.

ζῶν ἡμερον φύσις] Idem dicit
Chyfofotomus xi. de Statutis. Latius
id explicat Philo decalogo: ἀν-
θρώπων γὰρ ἡ φύσις ἡμερὶς καὶ ὁμο-
τατοῖς καὶ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, λόγον δὲ
καὶ σωφροσύνην εἰς ἀρμονίαν καὶ καλὴν
ἡσυχίαν. Quod animantium esse debeat
mansuetissimum, idem natura fecit
gregale et cœtus appetens, et ad
concordiam societatemque vocavit, ser-
monem etiam præbens qui ingenia at-
temperando et ad concenium perdu-
cendo conciliaret. Idem de Mun-
di immortalitate: ἡμερώτατον γὰρ
ζῶν ὁ ἄνθρωπος, λόγον δὲ ὁρῶν
μῦθος οὕτως ἀπὸ γήρας, ὃ καὶ τὰ
ἐν γήρατι πάντα κατεπιδέεται καὶ τι-
μαιοῦσθαι. Mansuetissimum animan-
tium homo est, ut cui natura pro-
tinuere sermonem dederit, quo affectus

quantumvis effertur velut incantando
cicurantur.

GRONOVII NOTÆ.

XIV. 1. Id pluribus] Divinum
quippe tantum Hebræis & Christi-
anis.

Potestas] Hic pro persona. Liv.
23, 11. Magistrum equitum, quæ con-
sularis potestas sit. Lucan. 10, 1361.
Discubere toris reges majorque potestas
Cæsar.

Cœtus perfectus] Ἀνθρώπων Aristot.
3. Pol. 6. Πόλις δὲ ἡ πόλις καὶ κοινὴ
κοινωνία ζωῆς τελέτης καὶ ἀνθρώπων χάριν
τοῦτο δὲ ὅτι, ὡς φαίνομεν, τὸ ζῆν διδου-
μένους καὶ καλῶς. Et 7, 4. Hein. 495.
H' ἡ πόλις ἀνθρώπων. Et mox: καὶ ὅτι
ἀνθρώπων καὶ τὸ δὲ ζῆν καὶ τὸ πλεονε-
κτεῖν κοινωνία. Cicero 3. de rep. apud
Augustin. multitudo iuris consensu et
utilitatis communione sociata. Et ite-
rum.

hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus Gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum, est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *ὁ πρῶτος βίη καὶ νόμος*, repertum temporis & usus. Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte * dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moyses Deut. iv, 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui, sicut dominus Deus noster, ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sunt constitutiones & jura æqua,*

rum, cœtus j. c. & u. c. sociatus. Perfectus, sufficiens ad ea, quæ desiderat natura ad bene commodeque vivendum.

GROTII NOTE.

Aut multarum] Vasquius II. Controvers. LIV, 4.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum in Alexandro.

GRONOVII NOTE.

Non veniens] Sed partim à natura, partim à jure gentium.

Ut de captivitate ac postliminio suo

loco dicemus] 3, 7. 3, 9.

XV. 1. *Voluntate divina*] Cognita & patefacta per singularem & propriam declarationem, non per institum omnibus hominibus sensum.

Item divinum] Quia natura rationali unius id iniecit Deus.

2. *Post hominem*] Adamo.

In reparatione] Noacho.

Per Christum] Quippe qui Ecclesiam antea Palæstinæ inclusam red-diderit Catholicam.

aqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono? Psalmographus Psalmo CXLVII; indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israël: non ita fecit genti ulli; ideo jura ista non noverunt.

2. Nec dubitandum, quin fallantur Judæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Justino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum. Neque enim eos obligat lex, quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur:

Audi

GROTII NOTE.

Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israël] Ita sentit & Moses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. XXXIII, 4.

GRONOVII NOTE.

XVI. 2. *Judæorum illi] Nam & Judæorum quorundam eadem sententia quæ Grotii. Munsterus ad Genes. 9, 4. Item Thomæ Aquinatis & Mar. Becani.*

Subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum] De judiciali lege concedo: sed de lege sacrorum & carimoniarum fidentius assentirem, si viderem quomodo gentibus tempore veteris fœderis potuerit innoscere Christus, extra Judæismum. Nam ut in N. T. agnati immolatum pro peccatis mundi monstrant Verbum & Sacramenta: ita Agnum immolandum in V. T. monstrabant carimonia & sacrificia. Et ut nos vitam æternam speramus per fidem in Christum, qui jam apparuit, & pro nobis Patri satisfecit: ita prior ætas per Christum in fidem apparitum & satisfactum: Extra Christum autem non est salus, quantum quidem nobis revelatum est. Sunt sane in Patribus, qui hac de re paullo crudius & liberior loquuntur. Clemens Alexandrinus affirmat Judæis legem, gentibus Philosophiam ante adventum Christi & universalem vocationem ad salutem suffecisse. Et alibi, Philosophiam quondam per se Græcos justificasse. Chrysostomus scribit, notitiam Christi, illis, qui natiuitatem ejus & ἐνσαρκίωσιν sive incarnationem præciserunt, necessa-

riam non fuisse. At Justinus Martyr dixit, quia Christus est ὁ νόμος, Christianos censeri debere, quicumque νόμος, hoc est, cum ratione vitam instituerint: quos inter nominat Socratem & Heraclitum: & alibi, Socrati ait Christum ex parte agnitum. Vide Casaubonum Exercitatione prima adversus Baronium: hæc nemo facile Theologorum sanorum hodie concesserit. Nec videtur pati Paulus ad Ephesios cap. 2, vers. 12. Memento vos aliquando gentes in carne cum vocabamini praprium (id est circumcisi) ab ea, qua circumcisio dicta est facta in carne manu, vos, inquam, illo tempore fuisse separatos à Christo, alienos à civitate Israëlitarum, expertes fœderum, promissionis spem non habentes, & atheos in mundo. Sic ille: nec credibile est in tanta Ephesiorum, maximi populi turba neminem fuisse, qui legi naturæ obtemperaret, & ut inter homines innocentiam coleret. Cum illa tamen sua innocentia Apostolus illos facit expertes pactorum, spe vitæ æternæ destitutos, extra Christum, Atheos.

Quibus data non est] Judæis quidem, electo populo, lex primum data est, sed ut conditio fœderis, quod cum illis pepigerat Deus, promittens coelestia gaudia, si quis illam servaret. Si qui ergo de alienis participare fœdus illud & commodis ejus frui veller, huic consequenter jussum erat, ut sibi quoque legem illam datam putaret. Quemadmodum XII. tabule non sunt positæ nisi civibus Romanis: itaque externos non obligabant, at si quis peregrinus privilegia & honores civis Romani

Audi Israël. & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiatem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuter. xxxiii, 4. probat Maimonides.

3. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *ἑτερογενεῖς καὶ ἑτερόφυλοι ὅτι*, qualis Syrophœnissæ Matth. xv, 22. qualis ille Cornelius Actor. x, 2. *ἑτεροφύλων ἐκεί-*

Romani appeteret, is non poterat se excludere ab obligatione juris Quiritium.

Audi Israël] Similis est præfatio decalogi, sive legis moralis: qui *ἐδούξεν τε ἐκ Ἀγύπτου*: quæ solis Judæis competit: & tamen nemo dubitat decalogum obligasse omnes homines: deinde cum Deus dicit, *Audi Israël*: fæpe non tantum intelligere debemus Israël secundum carnem; sed etiam secundum spiritum, ut Israël sint omnes fideles, seu qui *ordinant testamentum eius super sacrificia*, ut loquitur Psalmus 50.

3. *Ille Cornelius*] Si non præputio, animo certe judaizabat. Quomodo enim poterat esse religiosus, & perpetuo in veneratione veri Dei, si verum Deum non norat? ut norat tum nemo gentiliū, nisi à Judæis edoctus. A publica professione videtur abstinuissē, metu amittendæ militiæ: neque enim poterat manere civis Romanus & miles honoratus præsertim, si palam Judaismum professus esset: ut hodie sub dominatione & iugo Tridentino multi sunt, qui stant animo nobiscum: sed tamen, metu amittendarum fortunarum, non id præ se ferunt, & manent ubi sunt. Quales uti non condemnamus, ita propterea non desinimus omnibus auctores esse, ut exeant quantum possint à Babylone. Hæc videtur & in Cornelio fuisse infirmitas: qui persuasum habebat penes Judæos esse fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum transibat. Ad id tum etiam non erat necesse, quia jam venerat Christus, & legi satisfecerat. Huic igitur infirmitati & erranti conscientiæ occurrens Deus misit ei Petrum Aposto-

lum. Religiosi Græci appellantur ab eo, quod fuerunt post auditum verbi Dei, non ex eo quod erant, antequam illud acciperent. Quod peregrinis inter Judæos venientibus concessa quadam, quæ non ipsis, non eos solvit omni lege: sed argumentum est voluisse Deum, ne cogerentur illi pro imperio ad instituta Judæorum, sed ut esset libertas conscientiæ. Ipso illo, qui allegatur, loco illis licere dicitur, Judæis non, quia addunt, *gens istis sacrata Domino Deo*. Ergo non illi sacrati sic, quibus licebat. Quod exteris licuit supplicare, & victimas offerre, in eo tantum illis concessum videtur, quantum Hieronimo Tyrio, quum ei honor habitus, ut templo adificando præberet materiam: non quasi hæc perinde placuissent Deo ac Judaicis ab ipso præscriptus cultus, sed ut electo populo iterum vasi aurea ad sacrum præstarent Egyptii: ut gentes hæc templo quasi tributa darent. Inde enim Judæorum opes. Tacit. 5. Hist. cap. 5. *Pessimus quisque spiritus religionibus patriis tributa & stipēs illuc congregabant: unde auct. Judæorum res*, debebat dicere: *Religiosissimus quisque*. Sed hoc erat prævum de Judaismo Romanorum iudicium. Quæ cum Syro Naamane cum Ninivitis, Nabucodonosoro, Tyriis, Moabitibus, Egyptiis agenda habuere Prophetæ, temporariæ erant ac speciales vel indulgentiæ, vel denunciationes; ex quibus non est colligendum, quod in universum fuerit faciendum adfectanti propria Hebræorum bona; *ad priorem, gloriam, fœdus, legislationem, cultum & promissiones*, ut loquitur Paulus Rom. 9. Quod autem Prophetæ abstinerunt vocandis ad Judaismum gentibus, ratio est evidens non enim debebant involare officium

Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari, ac separato à statione Israëlitarum, 1 Reg. qui Latinis 111 Reg. VIIII, 41. 11 Macc. III, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. * Neque Elifæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Propheta alii Tyriis, Moabitibus, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent.

5. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israëlita soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Judæis coactos circumcissionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Justinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, * Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaële, aut ab Esavo, aut * ex Cethuræ posteris venisse.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. Cum gentes quæ legem non habent, * natura suapte (id

GROTII NOTÆ.

Stantibus in loco peculiari] Vide Iosephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elifæus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XII.

Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethuræ posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumcisis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

Natura suapte] Τοῖς τὸ φύσει λογισμοῖς, collectionibus naturalibus, ait Chrysostomus. Idem mox: οὐδὲ τὸ νόμον, οὐκ ἐστὶν οἱ διακρίσεις οὐ νόμον ἢ καὶ ἰσχύει. Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint. Item: οὐκ ἐστὶν τὸ νόμον τὸ σωφρονεῖν & λογισμὸς. Sufficit pro lege conscientia & rationis usus. Tertullianus adversus Judæos: Ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus custodiebatur. Non longe hinc abit Vocateum illud: οὐδὲ οὐδὲ καὶ πολιτισμὸς ἢ νόμος οὐδὲ ἱερὰ καὶ ὑποτάξεις, ἀλλὰ ἐκ τῶν νόμων ἔχον τὸ δικαίον; Qui bona

republica frui velint, si debent non literis implere porticus, sed in animis quod iustum est ferre.

GRONOVII NOTÆ.

5. Ab Ismaele aut Esavo aut Cethuræ posteris] Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos & Æthiopes circumcissione usos, testis Herodotus. Hi autem non Cethuræ, non Esavi, aut Ismaelis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, sed Ægyptii ac Æthiopes à Chami filiis descendunt, Messeno, unde Ægyptus Hebræis terra Mesraim, & Chusò, unde iisdem Æthiopia terra Chusi. Et credibile est Ægyptios accepisse circumcissionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopes ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt; & videntur circumcissionem etiam accepisse ab Ægyptiis, cum Sesostris expeditione in Asiam facta coloniam Ægyptiorum ibi collocavisset, cuius meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 418. Sesostrin autem successisse Pharaoni, in mari rubro submerso, sentit Jacobus Usserius Archiepiscopus in Hierbernia in Chronologicis.

(id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud natura referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis, quibus statim natis lex instillabatur) faciunt ea quæ legis sunt, isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui offendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus. Et illud ibidem 26. Si præputium (id est præputiatus homo) observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcisione reputabitur? Bene ergo in Josephi historia Ananias Judæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcissionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcissionem legi se obligarunt, (ut explicat Paulus Gal. v. 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam proselyti, qui Hebræis גֵּרֵי חֹפְתִים hospites justitiæ, * pari jure erant cum Israëlitis, Num. xv.) * partim ut earum promissionum essent participes, quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiæres: quanquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis præavam opinionem, quasi extra Judaïsmum salus non esset.

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse ut alii quam Israëlita ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu, quos nunquam obtrun-

GROTII NOTÆ.

Etiam citra circumcissionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Justino sic ait: ἀποῖντι σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίᾳ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ ἀπειθήσει τοῦ ἀμείνου νόμου. si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.

Pari jure erant cum Israëlitis] Justinus colloquio cum Tryphone: ἀποῖντι σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίᾳ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ ἀπειθήσει τοῦ ἀμείνου νόμου. Proselytus qui circumcissus populo se aggregavit, par est indigenæ.

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschatis ritus communionem admittebantur.

GRONOVII NOTÆ.

6. Ananias Izaten docebat] At ibidem refert Josephus, alium Judæum Eleazarum monuisse Regem, grandem ab eo injuriam Deo & legi fieri, & magnam esse impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic paruisse Izaten: atque inde in omni vita, Deo propitio ac vindice, felicem & magnum fuisse.

Hæc sunt quæ responderi ad illa possint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex durissimis non sumus, nec misericordiam Dei circumscribimus, & quid de bonis & honestis viris in Paganismo statuerit, arcano illius & adorando judicio relinquimus.

גֵּרֵי חֹפְתִים Προσῆλυτοι διὰ νόμον.

obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Evangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cœtera vero, postquam populus ille, per excidium urbis & desolationem præcisam, sine spe restitutionis, populus esse desit.

8. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam Ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento à nobis distinebantur. Ephes. ii, 14.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus eequem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert.

2. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. xix. qui Latinis xviii, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. vii, 12.

De præceptis loquor: nam de permisis distinctius agendum est: permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum, aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines, & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione, non minus quam ex præcepto, sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. * De posteriori genere aliter res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

3. Huic

GROTII NOTÆ.

De posteriori genere aliter se res habet.] Vide Chrysostomum ad finem vii. ad Romanos.

GRONOVII NOTÆ.

7. Ritualia.] Capita de carimoniis.

XVII. 2. Quæ nudi facti.] Nam

& permissio extra legem est, permisumque habetur, quod nusquam vetitum. ea non juris est, sed facti, & tantum significat nihil ob stare aut impedire, quo minus facias, si libeat.

Hæc collectio.] Hoc vel illud in lege Mosaica permisum est; ergo est juris naturæ.

- II. 3. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Moſem datæ, niſi ſi quæ ſint leges, quarum tota ſubſtantia ad tempus Chriſti exſpectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut niſi Chriſtus ipſe contrarium, aut in genere, aut in ſpecie, conſtituerit: nam his tribus cauſis demptis, nulla poteſt alia excogitari, cur quod olim Moſis lege fuit conſtitutum, nunc ſit extra ea quæ licent.
- III. 4. Tertia obſervatio hæc ſit: quicquid ad eas virtutes perti-
nens quas Chriſtus à ſuis diſcipulis exigit, lege Moſis præcep-
tum eſt, * id nunc etiam, ſi non & amplius, à Chriſtianis præſtandum. Fundamentum hujus obſervationis eſt, quod quæ virtutes à Chriſtianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam ſtatu legis Hebraicæ exigebantur: idque merito, quia etiam promiſſiones cœleſtes in Euangelio multo clariùs proponuntur. Hinc lex vetus com-
paratione Euangelii dicitur fuiſſe nec perfectæ, nec ἀμεμπτος, Heb. vii, 19. viii, 7. & legis finis dicitur Chriſtus, Rom. x, 5. lex autem manu ductrix ad Chriſtum, Gal. iii, 25. Sic lex vetus de ſabbato, & * altera de decimis, monſtrant Chriſtianos obligari, ne minus ſeptima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima, in alimenta eorum, qui in ſacris rebus occupantur, aut ſimiles pios uſus, ſeponant.

GROTII NOTÆ.

Id nunc etiam, ſi non & amplius à Chriſtianis præſtandum] Tertullianus de Pudicitia: Libertas in Chriſto non fecit innocentie injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, conſtantie, coſtitutis, juſtitie, miſericordie, benevolentie, pudicitie.

In majore gradu] Chryſoſtomus de Virginitate xciv, πρὸς τὴν ἀρετὴν, ὅτι πολλὰ ἡ τοῦ πειρασμοῦ χάρις ἐκκινεῖται, ἡ δὲ μακάριος ἡ τοῦ Χριστοῦ παρρησία ἡ δωρεά. Major nunc virtus oſtendenda eſt, quia multa nunc ſpiritus effuſa eſt

gratia, & ingens donum eſt Chriſti adventus. Similia habet idem oratione, Eſſe ex neglectu vitia; & de juniis tertio; & ad Romanos vi, 14. & vii, 5. Adde Irenæum lib. iv, cap. xxvi. Scriptor Synopſeos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera eſt Athanaſii, de capite quinto Matthæi agens, ὁμοῦν τοῖς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολαῖς, intenſiora facit hic Chriſtus legis præcepta.

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Chriſtianos utitur Irenæus lib. iv, cap. xxxiv, & Chryſoſtomus ſub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephēſios ii, 10.

CAPUT II.

An bellare unquam justum sit.

I. Jus naturæ bello non repugnare, probatur rationibus:

II. Historia.

III. Consensu.

IV. Jus gentium non repugnare bello probatur.

V. Jus divinum voluntarium, ante Evangelii tempus, bello non repugnare probatur, cum solutione objectionum.

VI. Ad questionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.

VII. Argumenta pro negan-

te sententia ex sacris literis.

VIII. Solutio argumentorum ex sacris literis pro parte ajen-

te.

IX. Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensus.

Negans privatim consilio potius,

quam præcepto nixa, reprobat.

X. Affirmans, publica Ecclesie auctoritate, consensu, & temporum usu confirmatur.

V^{IS} IS Juris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus questionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive an bellare unquam liceat.

I. 1. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite disserit, esse quædam prima naturæ, Græcis τὰ ἀέθρα & φύσιν, quædam consequentia, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo sit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium, ut se quis conservet

Gell. XII.
c. v.

in

GRONOVII NOTÆ.

I. I. C^{ICERO} tertio de Finibus]
c. 5.

Prima naturæ] Documenta, monita.

Ipsam sibi conciliatur] Amor & studium conservandi sui. Quod ipsum sese amat, sibi placet, curam su-

mit suæ salutis: alienatur autem & refugit perniciem & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. Primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur salutis suæ quidque, & quæ juvant, illa petit, laesura formidat.

B §

P o f

in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria.

2. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior, atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam, quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus, qui iudicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanguam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, sed omni modo expetendum.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium descectas, modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim sit transitus; at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ, tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat.

Supra

GROTII NOTÆ.

Post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione] Seneca epistola cxxiv: quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola lxxvi: Ad in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio. vide & epistolam cxxi, & cxxviii. Juvenalis Satyra xv:

melius nos

Zënonis præcepta movent: neque enim omnia, quadam

Pro vita facienda movent.

GRONOVII NOTÆ.

2. Notionem convenientiæ] Intelligentiam ordinis, concordia, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi consilii reputationem, & honestatis utilitatisque veræ con-

templationem; subtilioremque explorationem & commodorum deductum.

Convenientiam, in qua] Utpote in qua.

In qua honestum] Cicero c. 6. In primis illis naturæ conciliationibus non inest honesta actio: consequens est, & post oritur.

Commendant] Ab illis ad hanc proficiscimur. Cic. cap. 7. eadem phrasi utitur.

3. In puncto consistit] Stricte ac præcise accipiendum est.

Ad vitium descectas] Ubi quicquid remittas, summa turpitudine sequitur: ut desereret amicum non licet, juvare aliter atque ille velit, nihil impedit quominus honestum sit.

Reductum utrinque] Horat. i. ep. 18. Virtus est medium vitiorum & utrinque reductum.

Etiā deberi] Ut nisi facias, poenæ sis obnoxius.

Supra

Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio, illis primis naturæ maxime convenit, & viad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon: τὰ ζῷα ἐπίτηται πᾶσι μάχῃ ἐκαστοι. ἔδὲ παρ' ἑνὸς ἄλλῃ μαχόμεντοι ἢ ὡς δὲ φύσεως. omnia animantium genera pugnam noriunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt. In Halieuticon fragmento est:

Omnibus hostem

Præsidiumque datum sentire & noscere telis
Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant.
* Illis iratus petit atque insensus inurget.

Quem

Supra diximus] 1, 3.

Quod necessariam] Quod formula societatis ratione utentium adversatur.

4. Inter prima naturæ] Bellum non repugnare primis naturæ.

Retentio] Melius dixisset defensio vel tutela. nam retentio est quidem vox Ciceronis, sed significat vel prohibitionem, ut cum auriga adducit frenos & sistit cursum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans assensum sustinet 4. Acad. 18. & 25. vel non solvere solidum 13 Attic. 23, 25. l. 60. D. de leg. 1.

GROTII NOTÆ.

Illis iratus petit atque insensus inurget] Martialis:

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium: ἀποφῶν μὴ ἐκαστοι εἶδεν ἑστὲ

ἀποφῶν ἔστιν ἕτερος τοῦ ἑσῶν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δ' ἡρώται, ὡς παρὰ δαίμονος μὲν ὁ δῶν. οὐκ ἔστι δὲ λέων καὶ ὁ δῶν, ἵππος δ' ὁ δῶν, καὶ βῆς κίερεσι. novit quodque animantium quæ pars sui infirma sit, quæ valida, illicet, hac nititur. ut dentibus pardalis, leo & ungibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus. Chrysostomus de Statuis undecimo: τὰ ἄλλα πάλιν ἐν τοῖς σώμασι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βῆς τὰ κίερα, τὸς δῶν τὸς δὲ σὺς ὁ ἄρξας, τὸς οὐκ ἔστι δὲ λέων. ἐμοὶ δ' ἔκ ἐν τῇ φύσει τῷ σώματι τὰ ὅπλα κατέδωκε ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἔγωγε τῷ σώματι, δαίμονες οἱ ἡμέτεροι δῶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ οἱ ἐκ ἀν' μοι τῷ ὅπλῳ τῶντων χεῖρες. καὶ τὸ πάλαι μὲν αὐτὸ ἀποφῶν, πολλὰς δὲ μετακίερεται. ἵνα ἐκ λείδῃται ὁ καὶ δαίμονος καὶ μὴ διαικίως διαγυγῆται βασιλεὺς τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὸς καὶ γυμνασίου τὸ φύσει ἔστιν ὁ ἐμὸς

quæ

Quem sensum Galenus sic exprimit: φαίνεται γὰρ ἔκαστον ἐκείνῳ τὰ μέρη τῷ σώματι ἀμυνόμενον ὃ τ' ἄλλων ὑπερέχει. μέγ' ὃ μὲν κυρίῳ πρὶν φύσει τὰ κέρματα. πᾶσι δ' ἵππων λακτίζων, εἰδέναι περὶ αἰῶντος ὁ πάλαι: ὡς περ γὰρ τὸ μὲν στυλᾶκιον δύνανται ἐπιχειρῆν, καὶ μὴδὲν κροτέρως ἔχει τὰς ὀδόντας. Videmus animalium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis perorat. Idem Galenus de usu partium primo, hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

§. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est, quæ jus alienum tollit: nam societas eo tendit ut suum cuique saluum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiam si dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset: nam vita, membra, libertas, sic quæque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. Sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis:

De offi.
III.

Ut,

quæ postrema optime conveniunt cum iis, quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: Ratione quæ carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues &c. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum saepe depono, refugio interdum. Ut igitur liberior solutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea natura.

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, quæ etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde à doctis infantes videmus] Castiodorus de anima: & quicquid neque coram, neque dente,

neque fuga (sicut alia animalia) corporis humani forma se praevalere vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.

GRONOVII NOTÆ.

Manum pro hasta] Lucret. 5, 1285. Arma antiqua manus dentesque unguesque fuerunt.

§. Quæ secundo ac potiore loco] Bellum non repugnare secundis & excellentioribus natura.

Dominium] Certarum rerum jus proprium.

Jus esset occupantis] Ut nunc quoque in iis quæ communia sunt, quæ publica, quæ universitatis,

Si

Ut, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumentum sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vite pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore. Idem alibi: Quid est quod contra vim fieri sine vi posset? Apud Ulpianum est: Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere. Ovidius dixerat:

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor, qui Sodoma diripuerant, Abrahamus cum ministris ac foederatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit; ita enim illi Melchisedecus: Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam, Gen. xiv, 20. At ceperat armâ Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir, non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israëlitis exscindendos Deus tradidit, non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam, in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Moïse ac Josua, armis repulerunt, Exod. xvii. quod Deus ante factum non jussit, post factum probavit.

2. Sed

Si unumquodque] Hinc jure culpat Themistocles Lacedæmonios, quod imbecillitate sociorum potentiam quærent, Justin. 2, ult.

II. 1. *Ministris*] Clientibus, libertis, servis.

Extraneorum] Infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Cananitæ, Herbitæ, Hevitæ, Pheresitæ, Gergasitæ, Amalecitas, Jebusitæ. Josua 3, 10.

Fuit enim] Id bellum fuisse justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 1, 10. & 15.

Omnis

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscriptit, Deut. xx, 10. 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse; nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit. Ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium, in bello Jephthæ adversus Ammonitas, Jud. xi. violatorum legatorum, in bello Davidis adversus eosdem, 1 Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Jephthen, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. xi, 33. 34. quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit, Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv, 28. id est pia ac justa.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expresimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, * omnis honesta ratio esset expediende salutis. Idem: Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite,*

GROTII NOTÆ.

Omnis honesta ratio esset expediende salutis] Seneca: Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permixtus est. Quintilianus vii, cap. 11: Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii perniciēs. Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

ἢ γὰρ ἐμὸν αἰὲν ἀντιπάλω,
Ζῆλος δὲ τοῦτο τοῦτο δὲ καὶ παρὰ
nam si ipse intasset palam,
Veniam dedisset jure pugnanti Deus.
vide & Wisigothorum legem lib.
vi, tit. 1, c. 6.

GRONOVII NOTÆ.

2. De justis nihil] Certas & expressas, tanquam solas & vere justas non definiat.

Naturaliter] Plerumque, ut plurimum.

Per fidem] Quasi diceret, quod credebant ac certum habebant Deum esse Deum ipsorum & vindicem justæ causæ, ac velle eos armorum remedio adversus violentiam iniquorum uti. Fortasse tamen voluit Deum prosperasse illorum arma propter fidem, qua expectabant venturum Messiam.

III. 1. Didicimus, accepimus, legimus] L. didicimus vel traditam à magistris vel haustam ex libris: nam accipere discentium est. Sic à sacerdotibus Ægyptiis numeros & cœlestia Platonem accepisse scribit Cicero 2 Fin. 29. Julkin. 11, 3.

Omnis honesta] Quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel si occidendi essent, ad nos liberandos.

pire, à vita sua propulsarent. *Cajus Jurisconsultus: adversus L. Inaque*
periculum naturalis ratio permittit se defendere. Florentinus D. ad l.
Jurisconsultus: Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam Aquil. l.
corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Jolephus: Φόστος de Just. &
ὁ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἀπαισι τὸ εἶναι ἐξελειν, Ἀλλὰ τὸτο καὶ τὰς φαι- in vim D.
verōs ἀφαιρηθῆναι ἡμῶς τὰς πολέμους ἡγάμεθα: Est enim na- bello Jud.
tura lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum L. III, c. 25.
est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes
ensemus.

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis
 etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram ha-
 bent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert,
 & quæ propulsat. Nam cum dixisset Ulpianus, animal * quod
 sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, *L. I. D. se*
 mox tamen subjungit, cum arietes vel boves commisissent, & *quad. pamp.*
 alter alterum occidisset; Q. Mutio auctore distinguendum, ut *f. d. §. Ait.*
 si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui *& §. Cum*
 non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet *arietes.*
 illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum mor-*
sus non petunt serpentes; sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira,
non sit anima injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defen-
dendum alacritas.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest,
 satis constat eo bella non omnia improbari.

2. Jure autem gentium, voluntario itidem, non damnari bella
 satis nos docent historiæ; & omnium populorum leges ac mo-
 res. Imo * jure gentium introducta esse bella dixit Hermoge-
 nianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretan- *L. Ex hoc*
 dum cenleo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium sit *jur. D. de*
 introducta, quam formam, quæ habeant bella, ea peculiare *Just. &*
 ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nasci- *jure.*
 tur,

GROTII NOTÆ.

Quod sensu, id est, rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de
 feris loquitur: Adeo etiam quæ extra
 intellectum atque estimationem beneficii
 sunt posita, assidue tamen meriti per-
 tinacis evincit. vide totum locum de
 beneficiis libro I, cap. III, & com-
 para quæ ad Præfationem ex Philo-
 ne posuimus.

Jure gentium introducta esse bella]
 Scriptor vitarum illustrium in The-
 mistocle: Professor est Atheniensis suo
 consilio, quod communi jure gentium
 facere possit, Deos publicos suosque
 patrios ac penates, quo facilius ab hoste

posset defendere, muris seposse.

GRONOVII NOTÆ.

2. Umbram] Simulacrum, ima-
 ginem, instar.

Commisissent] Cornibus invicem
 se perisissent. Unde arietare frequens
 Senecæ pro impellere.

IV. 2. Jure gentium] Fortassis
 hoc vult, id quod in bellis justum
 est (nempe, non ut vim inferamus
 alios non lædenti, sed ut vim pro-
 hibeamus, armis resistendo si quis
 vim fecerit, & vitam, bona, liber-
 tatem nostram & nostrorum aggressus
 fuerit) id necessitate atque usu
 edoctas comparavisse gentes.

Justum,

Lib. XLIII.
L. ut vim.
D. de just.
& jure.

tur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse desinit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua subsit causa, jus gentium non adhsitit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius) ita comparatum est, ut arma armis propulsentur. Et Florentinus jus esse gentium ait; ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

V. i. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic objiciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

2. Solet ergo primum à nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. ix, s. 6: *Quin etiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt, & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem, quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine

Justum, id est, plenum] Justum aliquando est, in quo adhibetur certus ordo modusque rerum ac verborum: & diversum est tumultuario, inapparato, incondito; aliquando, quod est juri conveniens, & contra est injustum, iniquum, illegitimum. Priori sensu bellum minus solenne non est justum; posteriori esse potest.

Inquit Livius] Lib. 3, cap. 3.

V. i. *Jus naturæ vetat*] Tanquam nunquam non turpia.

Aut præcipit] Tanquam semper honesta.

Licent tantum] Quæ sive omittantur, sive fiant, nihil peccatur, nisi quibusdam temporibus & occasionibus, quale est bellum gerere in offensores.

Extra jus naturæ] Non sunt de

imperatis naturæ, sed de indulgentia; non leges, sed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præsens docent.

2. *Qui est in homine*] Hebr. אדם in homine, & hoc referunt ad membrum sequens, ut sit per hominem, qui nempe juste vindicet facinus, sanguinem ejus effusum iri. Quod non improbat auctor ad locum istum.

Comminationem] Tanquam denuntiet Deus, quid ipse facturus sit vel per malos & injustos; solet enim & peccatis peccata punire: non constituat & ordinet lectum genus hominum, qui vindices homicidii & similibus sint rerum capitalium. Quem admodum Davidi minatur 2 Sam. 12, 1. & 12.

Interdictum] Noacho datum.

Rhadin

guine non effundendo latius non patet, quam quod in lege est; *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine obliteratum declarat atque repetit; unde verba intelligenda sunt in eo sensu, qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam, & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali, tantundem patiat, juxta illud, quod *Rhadamanthi jus dicitur:

Εἴκε πάθῃ τὸ κ' ἔργῳ δύνῃ κ' ἰστῆα ῥόιστο.

Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Iustissima patiendi vite, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu, Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. IV, 14. *qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contactum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi, quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

Καλῶς

GROTII NOTÆ.

Rhadamanthi jus] Apud Apollodorum lib. II. Νόμος. Ῥαδάμανθυς, ὃς αὐτὸν ἀμύνεται καὶ χειρὸν ἀσιναν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀδωρόν. Lex Rhadamanthi, si quis se ultus sit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.

GRONOVII NOTÆ.

Latius non] Nihil amplius vetat, quam Moyfi dictum.

Verba illa] Effundete sanguinem & occidere.

Vitium includit] Ut injuria effundere, infontem occidere.

Destinatam] Consilio & proposito factam, non fortuitam.

Innocentis] Qui nihil commercerit, cur vita privaretur.

Non factum nudum] Quasi minetur Deus, quid eventurum sit per aliquem in eodem actu peccantem.

Sed jus] Immo præcipit quid legitima potestas facere debeat.

3. *Rhadamanthi*] Pythagoræorum ἀντιπεποιθός, talio: καὶ τοὶ βέλονται γὰρ τὸ τοῦ ἄλλου καὶ τὸ Ῥαδάμανθυος δίκαιον, εἴκε πάθῃ &c. Aristotel. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: Εἴκε πάθῃ. 1. Magnorum Mor. 34. καὶ τὸ ἀντιπεποιθός. ὁ μὲν τοιγὰρ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, ἐκείνοι μὲν γὰρ αὐτοῦ δίκαιον ἦν, ὁ ἐπολιτὶς τις, τὰ δὲ ἀντιπαθεῖν. Ejusdem op. 3, 4. Δουλοῦ δὲ τίσι καὶ τὸ ἀντιπεποιθός ἀπλῶς ἦν δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφαθον. ὡς ἐβόηον γὰρ ἀπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεποιθός ἄλλῳ. τὸ δὲ ἀντιπεποιθός ὡς ἐπαχρυσία ἔπ' ἐπὶ τὸ δίκαιον τὸ δίκαιον, ὅτ' ἐπὶ τὸ δίκαιον τὸ δίκαιον καὶ τοὶ βέλονται γὰρ τὸ τοῦ ἄλλου καὶ τὸ Ῥαδάμανθυος δίκαιον. Εἴκε πάθῃ.

Seneca] Præf. 5. Contr.

Excipit] Expiat.

C

Leviti

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλα·
 Εἰς ὀφθαλμῶν μὲν ὅψιν ὅτι εἶναι περᾶν,
 Οὐδ' εἰς ἀπάντην, ὅσις αἰμ' ἔχων κυρεῖ.
 Φυγαῖσι δ' ὅσων, ἀνέπονταιναι δ' μή.

Quam bene parentum provida aetas statuerat:
 Ut cogeretur de via decedere

Hominumque visu cæde patrata nocens,
 Fugaque lueret triste, non letho, scelus!

Lib. III. Quo & illud pertinet Thucydidis: εἰς τὸ πάλα τῶ μεγίστων
 ἀδικημάτων, μαλακώτερος καὶ αὐτὰς (ταὺς ζημίας) ὠδύνας-
 νομῶν δ' πῶ χρόνῳ εἰς τὸ θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκονσι. Credibile
 est antiquius quamvis gravium delictorum * leves fuisse poenas: sed cum
 ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem. Laetant-
 ius: Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homi-
 nes, supplicio capitis afficere.

Laetant.
 lib. II.

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis
 in

GROTII NOTÆ.

Leves fuisse poenas.] Servius ad primum librum Æneidos: Luctu, persolvetur. Et hic sermo à pecunia descendit: antiquiorum enim poena omnes pecuniaria fuerunt. Et ad librum secundum: Expendere, tractum est à pecunia: nam apud majores pecuniarias poenas constat fuisse, cum adhuc ruditate pecunia ponderaretur, quod ad capitis poenam deinde usurpatum est. Ad sextum: Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione. Memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. VII, cap. LVI: primum capitis iudicium in Aëtopago esse actum.

GRONOVII NOTÆ.

4. Conjectura divina voluntatis in legem tuit] Ab insigni exemplo, quod Deus in fratricidam statuerat, homines ante diluvium argumentati & colligentes nondum placere Deo cædem cæde lui, quamquam naturalis id ratio suaderet, capitali supplicio in homicidas abstinuerunt, quasi verito ipsius Dei lege. Videtur speciosius dici quam verius: fane non extat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: sed cum prior ille mundus per annos mille sexcentos steterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur verisimile, ut eos

aut naturalis ratio, aut sua securitas, aut necessitas, quæ delictis crescentibus augeri poenas imperat, non docuerit tam iusto supplicio scelus refrænandum esse. Edictum de Caino simile est illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, quæ personam non transgrediuntur, ut loquitur Imperator §. 6. Instit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipse Cainus ostendit se metuere & expectare quod fecisset. Cur? quia natura eum monebat: Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris. Quod autem poenæ exemptus est, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum iussisse: ad id transiisse in legem curvideatur, cessante ratione, & mundo tot seculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere possumus hæc profatum, non ut gentium jus, sed suæ salutis muniendæ gratia, atque ut vindices facinoris à suo corpore & capite absterret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. Non dubito quin me quoque sis eieciturus, sicuti reliquos omnes, veterum sanctissimo iurejurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non te victurum supra octiduum diem. Minæ sunt hæc, non ius, aut veritas. Illud facile concesserim, in paucitate hominum

minuam

in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. iv, 24.

§. At cum jam ante diluvium gigantum aetate, promiscua invaluisse cadium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, * ut insons esset, qui homicidam occidisset: quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pri-

miti

minum & ante diluvium & post (& si tum jam capitale supplicium edito sanxisset Deus) aliquamdiu exilio tantum aut multa diversos apud populos fuisse culpam homicidas. Id non confirmant tantum modo, quos advocat auctor, sed & leges barbararum gentium, quæ Romanum imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. Si quis ingenuus Francum aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, octo milibus denarium, qui faciunt CC. solidos (solidus intelligitur aureus, qui XL denariis argenteis æstimatur, de quo egimus in lib. 3. de pec. vet.) culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim milia denarium, qui faciunt CCC. solidos, culpabilis judicetur. Lex Alemannorum tit. XLIV. Si quis hominem occiderit, ex weregeldis (weregeldum genus multa) eum solvat. Si feminam, XVIII. weregeldis. Lex Bajavaricorum, tit. 3. num. XIII. Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis, si habet: si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipse cliens) dum vivit, bis LXXX. solidos. De fæminis eorum, si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur. Lex Ripuariorum: Si quis ingenuus hominem ingenuum Riparium occiderit, CC. solidis culpabilis judicetur. Lex Saxonum: Qui nobilem occiderit, 1440. solidis componat. Lex Anglorum: Si quis adelingum occiderit (distinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos & servos) DC. solidis componat, qui liberum occiderit,

CC. solidis componat, qui servum occiderit, XXX. solidis componat. Lex Frisiorum. Si nobilis nobilem occiderit, LXX. solidis componat: si nobilis liberum occiderit, solidos LIV. & unum denarium solvat; si liber nobilem, LXXX. solidis componat. Lex Longobardorum lib. 1, tit. 9. Si quis homicidium perpetraverit absconse in Barone, libero, vel servo, vel ancilla, & unus fuerit aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerit, componat DCCCC. solidis.

GROTII NOTÆ.

Simili facinore perpetrato] Aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Ut insons esset, qui homicidam occidisset] Josephus: *μεγαλὸν αὐτῷ τοῦ σφαγῆς ἀνδραπονεῖν ἀπαιτοῦν ἔχοντα* *παρὰ τὸν ἑὸν ἔδεξασθαι τὸ τοῦ τοῦ κακῆς.* Edico ut à eade humana pœna habeantur manus: quod si quis eadem commiserit, pœnam ferat.

GRONOVII NOTÆ.

§. Severius occurrendum] Verbis adductis ex Genes. 9, v. 5. & 6.

Ut insons] Ut liceret cunctis bonis & innoxii necem fraude intersecti hominis ulcisci & homicidam perimere; quique id fecisset, ut nullam culpam contraheret.

Instituitur] Postquam placuit & lites dirimendas, & delicta puniendi selectis judiciis & magistratibus committi.

Summas ob causas] Quia multi eo jure abutebantur.

stini vestigium manserit in jure ejus, qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fusius agetur.

6. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noë datam non ignoraret, arma sumit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. xvii, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. xxxviii, 24.

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis, ipsa naturali ratione adjuvante, à similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

8. Huc pertinet vetus, quæ ad Hebræos exstat, traditio, leges plures Noë filiis datas à Deo, quæ non omnes à Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem, quanquam à Mose suo loco non memoratam, existisse apparet Levit. xviii. Inter ea autem quæ Noë liberis Deus edixit, hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Jobi verba xxxi, 11.

9. Jam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. xviii, 24. 25. 27. 28. Psal. ci, 5. Prov. xx, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, Num. xxxv, 31. 33. Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo

In juve eius] Numer. 35.

6. *Populos extraneos*] Exsortes foederis divini.

7. *Conjectura*] Quod statuerat jam Deus homicidam capitali supplicio puniri, id interpretati sunt homines cum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in societatem humanam, & hos par supplicium luere.

Imperii societatem] Unde lex majestatis.

8. *Incestas*] Intra gradus consanguinitatis vetitos jungi.

Quod ipsum] Adulterium esse crimen, quod plectat iudex.

9. *Non posse expiari*] Piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum est, quod tolli nequeat.

pulo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire poenis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam à prophetis admonitos, improbari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de iudiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes, quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est: Unde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII. tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum quem volunt, qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis: id enim, quo sensu à plerisque sumitur, verum non puto.

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi, quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam, non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent, ut probent quæ Euangelio verantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis. Sunt quidem hæc ejusmodi, ut eis abstinere honestius esse dicter ipsa ratio; at non talia ut absque lege divinæ nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos obijciamus, 1 Joh. III. 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Justini dictum est: τὸ πρὸς φύσιν βίον ἔδιδωκεν περὶ δυνάμεως ἐστίν: * secundum naturam vivere ejus est qui nondum credit.

3. Sed ne illos quidem sequar, qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant

Mat-

GROTII NOTÆ.

Ut concubinatum, divortium] Spectat huc illud Hieronymi: Alia sunt leges Cæsaris, alia Christi. aliud Papi-
manus, aliud Paulus noster præcipit.

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credit] Locus Justini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis,

quæ Philocalia dicuntur.

GRONOVII NOTÆ.

10. Cum legibus] Ut apparet ex Fragmentis [C. cum lege Moysis collatis & editis à P. Pithæo Luter. 1573.

VI. 1. Extra præcepta] Præter mysteria & summa capita Christianæ religionis.

Matthæi v. & deinceps, interpretem tantum agere legis per Moſem datæ. Aliud enim ſonant verba toties repetita, *Audiſtis dictum fuiſſe veteribus: Ego vero dico vobis*: quæ oppoſitio, ſed & Syriaca & aliæ verſiones oſtendunt, illud *veteribus* ſignificare ad veteres, non à veteribus; ut *vobis*, eſt ad vos, non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Moſis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legis peritorum ſunt, ſed Moſis, aut verbo tenus, aut ſenſu: *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quiſquis occiderit, tenebitur iudicio*, Levit. xxi, 21. Num. xxxv, 16. 17. 30. *Non mœchaberis*, Exod. xx, 30. *Quiſquis dimiſerit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non pejerabis, ſed reddes Domino, quæ juraveris*, Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (ſupple, repoſcere liceat in iudicio) Levitic. xxxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id eſt Iſraëlitam) Levit. xix, 18. *Et odio habebis inimicum tuum*, * puta ſeptem populos, quibuſcum amicitiam colere quorumque miſereri vetantur, Exod. xxxiv, 11. Deuter.

GROTII NOTÆ.

Putat ſeptem populos] In hos odium lege permiſſi, ait illuſtriſſimus Abarbanel ad Deut. xxiii, 21.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Interpretem tantum agere legis per Moſem datæ*] Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 357. Alting. Theol. Elend. p. 411. Hæc tamen ſententia communis eſt omnium Proteſtantium: Chriſtum, nec univerſis, nec ſingulis decalogi præceptis quicquam addidiſſe, quod ad perfectionem Dei cultum in N. T. pertineat, quia lex Dei perfecta eſt, cui nec addi quicquam poteſt nec detrahi. Deut. 4, v. 2. & 12, v. 32. Pſalm. 19, v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in ſermone, geſtu, factu, ſed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22, v. 38. & 39. Deut. 27, v. 26. eoque & vitam æternam & pollicetur & dare poteſt ſervantibus. Levit. 18, v. 5. Deuter. 30, v. 19. Luc. 10, v. 25. & 28. collatiſque inter ſe locis ad Rom. 10, v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legiſlatorem proprie dici Chriſtum, niſi quatenus cum Patre & S. Spiritu Deus Triu-

nus legem dedit Moſi in monte ſina. At qua *διδάσκων* & medius atque interpres novi Teſtamenti eſt, non concedunt legiſlatorem eſſe, quia Moſi ejuſque legi opponitur tanquam gratiæ & virtutis auctor. Joann. 1, v. 17. officiumque habet proferre euangelium ex ſinu Patris, intercedere, & fieri victima pro nobis & dato S. Sancto nos Patri reconciliare. Joann. 1, v. 18. Matth. 20, v. 28. 2 Corinth. 5, v. 19. 20. 21. Ad munus ſane propheticum in erudiendo populo pertinuit inſtauratio & vindictio legis, remotis Phariſæorum additamentis & pravis interpretationibus: cæterum nec alia legis præcepta tradidit, ſive per ſe, ſive per Apoſtolos, quam Moſes, nec aliam explicationem addidit, quam quæ à Prophetis tradita eſt, & ſemper tradi debuit. Sic quidem noſtri. At Pontificii ſtatuunt Chriſtum in Euangelio legem Moſis ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectionem reddidiſſe. Sociniani quoque longum texunt catalogum eorum, quæ ſingulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic diſputat, ut multa illis concedat.

ter. vii, 1. His addendi Amalecitarum, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvii, 19. Deut. xxv, 19.

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Moysen datam dupliciter accipi: aut secundum id, quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta penarum aspectabilium formidine coercet, Hebr. ii, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς ποικίλης, Hebr. vii, 16. & lex factorum, Rom. iii, 27. aut secundum id, quod legis divinitus est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporalis poena omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευματικός, Rom. vii, 14. exhilarans animum, Psalm. xix. qui Latinis xviii, 9. Legis periti & Pharisei, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Josepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine, qua Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non
ad

GROTII NOTÆ.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus, de Virginitate cap. xlii: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν ὅτι ποσὶν ὁμοῖς ἐρετῇ πρᾶκτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμωσύαν τὴν ἀδικήσαντα, καὶ ἀντιοιδωσύαν τοῦ λοιδορευομένου, καὶ χρημάτων ἐπιμελήσαντα ἐκείνῳ, καὶ ἀσκήσαντα ὁμολογῶν, καὶ ὁρῶντες ἐξορῶντες ἀντὶ ὁρῶντος, καὶ μισοῦντες τὸ ἐχθρόν, καὶ ὅτι τρυφῶν, ὅτι ὀργίζων, ὅτι γυναικαὶ πλεονάζοντες, πλεονάζοντες αὐτὸν κικάλουντο, καὶ ὅτι τὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ αὐτὸν ὁμωσύαντες ἔχοντες ὁ νόμος ἐπέταξε, καὶ πολλὰ καὶ ἐν τέτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀντιπρὸς τὴν συγχωρήσασιν αὐτῷ. καὶ ὅτι πλεονάζοντες παροῖον πολλὰ πνευματικὰ γίνονται ἢ ὁδοί. Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuria infe-

rente, & convitianti reddere convitium, & pecunias studere licebat, sed & circa falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam efficere, recipere aliam, vestitum erat. Paurum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via. Eodem libro cap. lxxxiii. ὅτι τὸ αὐτὸ τὸ ἀρετῆς ἀπειρημένον μέτρον ἡμῶς τοῦ κακίωνοι. non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur. Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est tomo vi, ait. in Evangelio esse ὁμωσύαν καὶ ἀντιοιδωσύαν ἐν πολλῷ, præceptorum & intensiorem & adjectionem.

GRONOVII NOTÆ.

4. [Aspectabilium] Quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis sunt.

ad hoc tantum, quod nunc in manu est, refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

I. VII. 1. Omisissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant. Primum ac præcipuum testimonium, quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus, esto Pauli illud I ad Timotheum II, 1. 2. 3. Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: * ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. Nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire. Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Justinus Martyr: Ὅχι μὲν τὰς βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας μὴ καὶ βασιλικὴς δυνάμεως καὶ σώφρονες καὶ λογισμὸν ἐχόντες ἀρεθίζωμεν. Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur: & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est, magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent.

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. Dei minister est tuo bono, quod si feceris, quod malum est, metue, non enim frustra gladium gerit: nam Dei minister est, vindex ad iram ei, qui quod malum est fecerit. Jure gladii per complexionem omnis coercitio intelligitur: quomodo etiam apud Jurisconsultos interdum; sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davidem suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. v, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur, ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est, ut se ministros ei exhibeant,

GROTII NOTÆ.

Ut tranquillam ac quietam vitam degamus, cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola LXXIII. philosophiæ fidei deditis falso ait contentores magistratum ac regum existimari. E contrario, ait, nulli adversus illos grationes sunt: nec immerito: nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo ocio licet. Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: Nilius pacis beneficium, aut omnes per-

tinens, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.

Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est magistratus Christianos] Nisi hic interpretari malis, Christianum vite exitum.

GRONOVII NOTÆ.

VII. 2. Omnis coercitio] Merum imperium est habere gladii potestatem l. 3. D. de jurisdictione. Tacit. 3, hist. 68. Vitellius assistenti consuli exsolutum a latere puzionem, veluti jus vitæ necisque civium reddebat.

beant, qua reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam: *In hoc reges, Contra sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum reges Cres. Gram. sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum lib. III. quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem. Et alibi: Quomodo ergo reges Do- Ad Bonif. mino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini sunt religiosa Epist. 59. severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua rex est. mox: In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.*

3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus, cujus II, partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur, unde inferitur, ei & parendum & honorem exhibendum, & quidem ex animo: & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur, quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur: nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrocinii & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro inferitur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Evangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare.

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate: nam primum id ita universum verum

Quia Reges] Potentia sua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut suppressendos.

Quia homo] Ut sibi temperet abstinereque injuria, ut se pius & moderatum præstet.

3. *Quam Deus tantum*] Quales sunt res, quas sustinet Deus ac patitur tantum, & hætenus regit, ne ulterius evagentur, quam fert aut iusta ejus ita, dum malum punit per malum; aut indulgentia, dum spatium dat ad poenitentiam; aut sapiens consilium, dum malum aliunde ortum facit injuriam & occasionem boni, ut mancipationem Josephi reddidit viam ad potentiam

eius & ad Patriarchas alendos in Egypto; perfidiam Pilati & Judæorum erga Christum, principium liberandi generis humani.

Ad animum maxime] Quæ non consistat in externo tantum opere, quod coacti & inviti præstamus ad voluntatem potentioris, sed maxime in studio & affectione atque propensione animi, cum volentes lubentesque paremus.

Voluntate Dei approbante] Non modo permittente.

Omnes homines] Tanquam quod in V. F. revelatum est, non obligaret omnes homines, sed tantum Hebræos.

rum non est. Nam Sergius Paulus Cypri Proprætor Christo nomen pridem dederat, Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde, non de personis quaritur an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Poruit ergo & Nero, & rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI. Christo se subicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur.

- III. 5. Terrium argumentum petitur ex Joannis Baptistæ verbis, qui serio interrogatus à militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Josepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concessionibus & fallacijs, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus: quod quo minus admittam, hæc obstant. Joannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant, summam indicarunt. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum celorum*, Matth. III, 2. IV, 17. Christus ipse regnum cœleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptistæ, Matth. XI, 12. Joannes dicitur prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Joannes fructus dignos pœnitentia, & iis, qui talem fructum non proferunt, excidium minatur, Matth.

GROTII NOTÆ.

Edessenorum] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ

ad Romanos Chrysostomus.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Edessenorum rege*] Abgari, quasi dederit ad Christum & ab eo receperit Epistolam, Euseb. I, cap. 13.

5. *Militia abire*] Ut sacerdotio abire Gell. 6, 7.

Concessionibus] Extorsionibus pecuniarum I. I, & 2. D. de concuss.

Cum

Matth. III, 8. & 10. Exigit opera dilectionis supra legem, Luc. III, 11. Lex dicitur durasse usque ad Joannem, id est, ab illo incepisse doctrina perfectior, Matth. XI, 13. Et principium Evangelii à Joanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipse Joannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. II, 77. ad Evangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque usquam Joannes Jesum à se distinguit præceptorum discrepan- tia (quanquam quæ generalius & confusius, rudimentorum more à Joanne sunt indicata, eadem diserte tradidit Christus vera lux) sed eo quod Jesus esset promissus ille Messias, Act. XIX, 4. Joann. I, 29. rex scilicet regni cælestis, qui daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matth. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16.

6. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non IV. exigui videtur. Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde securam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, * cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discendi non-nihil, ut is sensus evitetur, qui maxima secum incommoda sit allaturus.

7. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex V. Moïsis, quæ ad judicia pertinebat, desisse priusquam urbs Hierosolyma excinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret: nam neque in lege Moïsi ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo

GROTII NOTÆ.

Cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas] Διὶ τῶν-
τος διακρίνει τὸ νόμος καὶ τιμω-
ρεῖ καὶ διαφέρει καὶ κρίνει τὰς πράξεις.
Propter hos sunt judicia & leges &
supplicia, totque pœnarum modi.
Chrysostomus in sermone ad Patrem
fidelem.

GRONOVII NOTÆ.

Perfectior] Potius clarior & evi-
dentiior, quam fuerat sub umbris sa-
crificiorum & carimoniarum. Πα-
τερ γὰρ οὐ δεικνύει τὸ νόμος ὡς
Ἰωάννης ἐδείκνυεν.

6. Generalia contrahi] Generali-
bus derogari per specialia; generalia
strictius accipi oportere, quam son-
ant.

imo contra, Paulus summum pontificem ait constitutum ut iudicium ferret secundum legem Moſis, Act. xxiii, 3. Chriſtus ipſe in præſatione præceptorum ſuorum ait, non veniſſe ſe ad ſolvendam legem, ſed ad implendam, Matth. v, 17. quod quem de ritualibus ſenſum habeat non obſcurum eſt: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfectæ rei ſpecies exhibetur: de legibus autem ad iudicia pertinentibus quomodo verum eſſe poteſt, ſi Chriſtus, ut quidam exiſtimant, adventu ſuo ea ſuſtulit? Si autem manſit obligatio legis, quamdiu ſtetit Hebræorum reſpublica, ſequitur ut Judæi etiam ad Chriſtum converſi, ſi ad magiſtratum vocarentur, eum deſugere non potuerint, & ut iudicare non aliter debuerint quam Moſes præſcripſerat.

8. Ego ſane omnia expendens ne leviffimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Chriſti loquentis verba audiens, aliter exiſtimare potuerit. Illud agnoſco, ante Chriſti tempus quædam fuiſſe permiſſa, ſive quoad impunitatem externam, ſive etiam quoad animi puritatem (nunc enim iſta diſtinctius exquirere, nec opus, nec otium eſt) quæ Chriſtus ſuam diſciplinam ſectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offenſam uxorem dimittere, ab eo qui læſerit in iudicio exigere ultionem: ſed inter Chriſti præcepta & illas permiſſiones eſt diverſitas quædam, non eſt repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem ſibi privatiim debitam remittit,

7. *Ad implendam*] Οὐκ ἔστιν ἡμεῖς ταῦτα, ἀλλὰ πληροῦται. Non ut irritam faciam, ne ſit, ſed ut illi ſatisfaciam, hoc eſt, in moribus: ut perfectam illam ſanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo poteſt aſſequi, præſtando pro fidelibus & piis liberem eos diris, quibus fulminat lex peccantes & ſupplicio merito. In ritibus & cærimoniis: ut ei ſatisfaciam exhibendo Meſſiam, qui omnibus ſacrificiis & victimis ſignificatus eſt. Πληροῦται, ut & implere, ſatisfacere. Salmaſ. ad juſ Attic. p. 34. 35.

Implentur lineamenta] Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus ſignantur extremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus impletur; & tum exhibetur perfectæ rei ſpecies, ceſſantque notari primi illi ductus: ſic L. C. completam dici vult,

quum qui rudibus & primis quaſi lineis adumbratur Chriſtus, in effigie & corpore apparuit, & ſacrificium, quod in Judaïſmo ſimulabatur, præſtitit. Theophylaſt. p. 28. ὅσα ἐκείνῳ (ὁ ἱερεὺς) ὁ σκηνώματα, πάντα ἐν τῷ πνεύματι ἐκτελέσκει. Iſidorus lib. 19, Orig. c. 16. Piſtores prius umbras quaſdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inventæ arti.

8. *Quoad impunitatem*] Sive ut puniri non poſſent à iudice forenſi, etſi conſcientiam læderent; ſive ut ne conſcientiam quidem gravarent.

Ob qualemcumque] Non enim licere voluit id niſi quod mores graviores, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 65, 9. hoc eſt, ob adulteria, Matth. 5, 31.

Ab eo qui læſerit] Solius vindictæ cauſa litigare, Matth. 5, 38. 39, &c.

Paulus

tit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est in iudice, cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum si fecerit. Huic si Christus interdicat, ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem.

9. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeri debere institutum de militia deferenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: sed cum id nusquam alibi diserte exstet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. cap. XIX, 19.

10. Septimum huic simile petitur ex eo, quod de Sergio Paulo cepimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat, id nec factum censendum est.

11. Octavum esse potest, quod * Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunalum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii

GROTII NOTÆ.

Paulus Apostolus intellectis Judæorum in se insidiis] Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: Quorum contra furorem possumus non insolita nec à Scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, sacrisorum conspirationem militari etiam submovit auxilio. Utitur & sæpe Augustinus, ut Epist. I. quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret. Idem

epistola CLXIV. Paulus egit, ut sibi tutio etiam armatorum daretur.

GRONOVII NOTÆ.

Nihil facit contra legem] Dilectionem inimici etiam V. E. præcipit Exod. 23, v. 4. 5. Prov. 25, 22. & est in eam rem exemplum Elisæi 2 Reg. 6, 22.

Huic] Judici.

9. Actor. 19.] Ubi de Demetrio.

10. Ejurati] Depositi, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes consilatu pro concione jurare solebant se nihil contra leges fecisse.

Non

officii aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2.

- IX. 12. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: tributorum autem finis est, ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos. Rom. XIII, 3. 4. 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.*

Hist. IV.
Lib. XXII.
contra
Faustum.
cap. 74.

- X. 13. Decimum argumentum præbet locus ille Act. XXV, II. ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, * non recusō mori.* Unde colligo, ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Evangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, I Epist. cap. II, 19. 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abstergeretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit.

- XI. 14. Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Moïsis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. II, 14. 15. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. I Cor. XI, 13. 14. Jam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad

GROTII NOTÆ.

Non recusō mori] Sic & Act. XXVIII, 18. quia nulla in me erat mortis causa. Justinus Apologetico II. *καὶ οὐδὲν δὲ τοῦ ἐν ἀπορίας τοῖς διδύμασι αὐτοῖς βίουτος, καὶ οὐδὲν δὲ μόνον Χριστιανός, καὶ οὐδὲν ἰμὸν, ἀξίωτον.* Ut autem puniantur, qui non conveniunt præceptis illis vivunt, & nomine solo sunt Christiani & quidem à vobis, & nos optamus.

GRONOVII NOTÆ.

13. *Qui ut rei fiant*] Ut compellantur facere quod jus & æquum est. Taciti verba imitatur 3, Ann. 13. *petitam armis rempublicam, inque reus agi posset, acie victum.*

Suum habere momentum] Potest facere ut intutum sit illos aggredi.

14. *Qua gentes*] Ea parte qua nationes alias præter Israël posteros excluderat à fœdere Dei.

omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bellâ: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi suis potius sensibus quam illius comminationibus crederent, universus jamdudum orbis, mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis foederum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justî esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiat, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Judæorum, adhuc expectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti, quod paulo ante diximus: si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Moïsi ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Judæos habere debere, quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus.

- II. 3. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso, (לרשע * quod Græci vertunt τὸ ἀδικεῖν, Exod. II, 13.) sed cadente in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, siue publice, siue privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali qualis est alapa; sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem.

4. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare, ut tunnicam*

GROTII NOTÆ.

Quod Græci vertunt τὸ ἀδικεῖν.]

Ut & Lucas in Stephani oratione:

ἀδικεῖν ἢ πλῆσιν.

GRONOVII NOTÆ.

VIII: 3. *τὸ ἀδικεῖν.] τὸ ἀρεῖσθαι.*

Eos qui impetuntur.] Privatos, quibus fit injuria.

Tali, qualis.] Levi; quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

nicam accipiat, * *dimitte illi etiam pallium*: non omnis provocatio ad iudicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, 1 Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in prophanis auditoriis inter se litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israelitica ad extraneos, polluit nomen Dei*: sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram, de rebus quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi iudicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanus negabat philosophi esse *ἀλλοτρίων ἀγῶνιστάς* de pecunia litigare. Non improbat Prator (inquit Ulpianus) factum ejus qui tanti habuit re cavere, ne propter eam sapius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda. Quod hic probari à probis ait Ulpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam patenti, etiam tutori nefas fore id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant, si cogatur, apud iudicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, *σπινθηρίτω ἀγῶνιστάς καὶ δὲ βλαψήνῃ τινι*, quod operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit. Quod ergo de moralibus dici solet hic quoque locum habet, non consistere hæc in puncto, sed habere suam quandam latitudinem.

§. Sic

GROTII NOTÆ.

Dimitte illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Ut tua ablata non repetas*. Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium*: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, audiverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris: sed quasi liber præcedas. Etiam Libanius, qui Evangelia legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I. adversus Pelagium: *Docet Evangelium ei qui nobiscum velit iudicio contendere, & per lites & iurgia assequere tunicam, etiam pallium esse concedendum*.

GRONOVII NOTÆ.

4. *In prophanis auditoriis*] Ad paga-

norum iudicium tribunalia. Sic auditorium principis. l. 18. §. 1. D. de Minorib. præfecti pratorio l. 40. de reb. cred. Alibi auditoria iudicum & magistratum.

Ad extraneos] *Ἀλλοτρίους, ἀπὸ τῶν ἑαυτῶν*.

Tanti habuit] Cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari quam lites sequi.

Lites exsecratur] A litibus abhorret. Justin. 13, l. 38, 10. 39, l. lites gravatur.

Probari à probis] Optimo cuique potius videri, id omnes suum nomen professos curare & observare jubet.

Ut transigat] Citra iudicem controversiam dirimat & rem componat.

Non consistere] Non strictissime ac præcisè accipienda. i. num. 1.

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad miliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem à suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ira usu veniat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, * ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

6. Sequitur porro: * *Petenti abs te dato, & volentem à te mutuo sumere ne rejice*. Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus 1 Tim. v. 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non, inquit, ut aliis sit laxamentum, vobis res anguste, sed ut æqualiter * vestra copia succurrat illorum inopia*, 11 Cor. VIII, 13. id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἂν ἂν ἰδῶ παρὲς ἂν ὄντα τῶν ἐμῶν χρημῶν, τῶν τοῖς ἐνδοχείας τῶν φίλων ἐξαρκῶν. Similem æquitatem adhibea-

GROTII NOTÆ.

Ut & patientia & benignitas omni-
bus innotescat] Justinus Apologeti-
co II: ὅτι ἢ τὸ ἀνεγκύριον εἶναι καὶ
ἐμπροκίως πᾶσι καὶ ἀπορῆς ἢ ἐφ'
πᾶσι δὲ. Quæ dixit, huc perti-
nent, ut adversus omnes simus patientes,
officiosi, minime iracundi.

Petenti abs te dato] Justinus Apo-
logetico eodem: εἰς ἢ τὸ κοινοῦ
τοῖς δεομένοις καὶ μὴ ἐν αὐτοῖς δόξαν
ποιῶν, τὰ ὅσα ἐφ' ἑκάστῳ τῶν αὐτῶν
δίδωται, &c. De communicandis vero
facultatibus nostris cum egenis, &
ne quid ad gloriam aucupandam facia-
mus hæc dixit: omni petenti date, &c.
Alibi: πᾶσι δεομένοις κοινοῦντες.
communicantes nostra omni egentibus.
Cyprianus Testimoniorum lib. III, 1.
Nemini negandam elemosinam. item
illic: omni poscenti te dato, & ab eo
qui voluerit mutuari, ne averfatus
fueris.

Vestra copia succurrat illorum inopia]
Seneca de beneficiis secundo: Dabo
egenti, sed ut ipse non egeam. Chryso-
stomus in locum ad Corinthios hic
productum: ὁ Θεὸς τὰ καὶ δωρεὰν
ἐπαύει, καὶ κατ' ἐξῆς τις, ὃ καὶ

ὃ ἐκ ἐξῆς. Deus pro facultate poscit,
quatenus habet quis, non quatenus non
habet. Quod ut recte intelligatur,
accedant sequentia, ἐπαύει μὲν τὸ
ἐπὶ δυνάμει, ἐν ἀναγκῇ δὲ τὸ
ποιῶν ἐαυτόν. Laudat quidem quod
facultates exsuperat, (nempe in The-
salonicensibus,) sed hos (Achaos
scilicet) non cogit idem facere.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Angariabit*] Omisissis rebus
tuis viæ ducem esse, onus portare,
jumentum aut vehiculum præbere
coget. Angari dicebantur nuntii regum
Persicorum. Illis jus erat per
vias obvio cuique auferre recentio-
rem equum aut adigere homines ad
illa, quæ diximus, & similia præ-
standa.

6. *In infinitum*] Sine limitatione
de omnibus omnino rebus, & quan-
tacumque summa accipias.

Aliis sit laxamentum] Ut alii faci-
lius vivant, vos spoliari à vobismet-
ipsis & in arctum redigi.

Ab ipso] Quod de meis opibus
mihi superfit, & indigentiam ami-
corum sustento,

habeamus interpretando præcepto, quod jam à nobis recitatum est.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut saviæ maritorum in uxores occurreret: ita etiam privata ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coercendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua sed apud judicem, exigere talionem: quod lex etiam x i r. tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto*. Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit: ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemptum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: Prior illa, inquit, natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offendantur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cadi malit. Idem alio loco: Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Sic apud Pacuvium quidam: Patior facile injuriam, si est vacua a contumelia: & apud Cæcilium alius:

Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;

Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: εἰδὲ γὰρ τὸ τυπτεῖσθαι τοῖς ἐλαφύτεροις δεινὸν καὶ πρὸς ὃν δεινόν. ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕψους. Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari. Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem affectum esse ait, quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum.

8. In

GROTII NOTÆ.

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] Vide Chrysostomum dicto jam loco.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Sicut divortii*] Quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum taderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas à se dimittere. Formula in not. ad Matth. 5, 31.

Talio esto] Ejusdem membri in

auctore injuriæ rumpan-di petiti-o esto.

Restrictiore] Non tam late patente. *Delicatis*] Fastidientibus, impatientibus.

Quam exsequi] Ulcisci. §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni.

Alius] Nonius p. 430.

Constat contumelia] Mss. editique, constant contumeliam. s. circum adstant contumelia.

Humilitas animi] Moxo luxa.

Contrahentis] In angorem prolapsi.

8. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit, & ne quis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit, * potius etiam ferendam esse alteram injuriam, quam propulsandam priorem: quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. xxx, 6. Jerem. 111, 3. * præbere os contumeliis dixit Tacitus historiarum tertio.

- III. 9. Tertium argumentum peti solet ex eo, quod apud Matthæum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos execrantur, precamini pro eis, qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos, & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum illud legis Hebrææ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, * Hebræum scilicet: ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. xix, comma 17. collatum cum comma 18. At non eo minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas, & alios graviter fontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox iusto bello persecutæ sunt tribum Benjamiticam, Jud. xxxi. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isbosoeto armis repetit.

10. Sit ergo nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis: omnes enim in communem gratiam sunt recepti:

GROTII NOTÆ.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysostomus VII. ad Romanos: *πότεν γὰρ ἡ καμπὴ νίκη τὸ πλεονεκτεῖν ἐν βέλῳ, καὶ τὸς οὐκ ἐπὶ πολεμικοῖς ἐπιθυμίας αὐτῶ τῇ δολιχείᾳ τὸ οὐκ εἰς ἀντιδικίαν μακροθυμίας.* Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improba in illo libidinis liberalitate propriæ patientiæ transcendere.

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysostomus de Statuis prima: *ἡ βία ἐν ἀπὸ πρόσωπὸς τῶ ὀφειλόμενῳ, ἐν δὲ τῇ δολιχείᾳ τῇ μακροθυμίᾳ ἢ σωφροσύνῃ, ἢ ἀνδρείᾳ.* Contumelia non ab inferentis animo; sed ex judicio eorum qui patiuntur aut sit aut perit.

Præbere os contumeliis] Præbere os,

eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

Hebræum scilicet] Cui par proselytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumcisos, de quibus actum cap. i. §. xvi. porrigebantur: ita Thalmudici.

GRONOVII NOTÆ.

8. *Invitas novam*] Das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

9. *Comma 17. collatum*] Priori proximis & frater appellantur, posteriori cives. Nam memineris injuriæ civium tuorum.

Prælia Domini] Non nisi iusta bella gerebat.

10. *Latius proximi*] Quia in N. T. Christus demonstravit, proximum esse nobis non modo civem, sed & quemvis hominem.

pti: nulli populi à Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quodque constet, * non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato ante habendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ extat Prov. xxiv, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediatur. Notum est dictum vetus: * *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli.*

11. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea quæ de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur Jonæ iv, 2. Exod. xxxiv, 6. At * ejusdem in contumaces iram, hoc est, puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, Num. xiv, 18. Rom. 11, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. xiii, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur: at idem pœnas sœntibus exegit, etiam capitales, Christi lenitatem & patientiam imitari

GROTII NOTÆ.

Non omnes equaliter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem iv. Secundus gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus. Hieronymus adversus Pelagium dialogo 1. *Præceptum est mihi, ut diligam inimicos, & consanguineos; ut inter amicum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli] Verba sunt Senecæ 1 de Clementia, cap. 11. Chrysostomus 1 ad Cor. 11, 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens: *ἐὶς δὲ ἀνθρώποις ἐμὸν ὅτι πάντα περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ φιλῶσάντα*. non ex severitia sed ex bonitate talia faciunt homines. Augustinus: Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens: Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinorosis imperiis maturari scelera fecerunt.*

Totilas apud Procopium Gotthico- rum 11: *τὸ γὰρ ἐξἑκατέρωθεν καὶ τὸ ἀντιπρὸς ἑαυτοῦ αἰς τοὺς ὑπαρτικούς τιμωρίας, εἰμυ, ἐν ἴσῳ ἔστι.* Pec- care & prohibere pœnas peccantium in pari pono. vide quæ dicuntur lib. 11, cap. xxi. §. 11.

Eiusdem in contumaces iram] Vide hac de re Cyrillum libro v. contra Julianum.

GRONOVII NOTÆ.

Devoti] Ut septem Cananæi.

Bonum innocentis] Quod est ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in istum & similes improbitatem.

Bono nocentis] Quod ille bonum sibi putat, ut ei parcat & nihil luat.

Bonum commune] Ut reserentur delicta supplicii.

Privato] Singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali vicissim patiantur.

Dilectione innocentium] Ne hi periclitarentur, si malis impunita essent facinora.

imitari passim jubemur. At * Christus est qui & Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. xxii, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen * potestate sibi divinitus data usi sunt ad poenam facinorosorum, 1 Cor. iv, 21. 1 Cor. v, 5. 1 Tim. i, 20.

- IV. 12. Quartus locus qui obijcitur est Rom. xii, 17. Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu: si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes, non vosmetipsos * ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum, hoc enim si feceris, carbonem ignis coacer-
vabis

GROTII NOTÆ.

Christus est qui Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. xxi, 44. Lucæ xix, 12. 14. 27. Chrysostomus ad Rom. xiv. narratis malis Hierosolymorum: ὅτι Ἰ. ἡ Χρῆς ἐστὶν αὐτὸς τὰ πάντα ἐπιβάλλων, ἀκούων αὐτὸν τὸ τοῦ περὶ τὸν πόλιν, καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ οὐρανὴν, καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ οὐρανὴν. Christum esse qui hac fecerit, audi ipsum predicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exerte. Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus 1 Cor. iv, 21, ἀπειλῶ, ἀποκρίνω; ἐστὶν γὰρ πνεῦμα προνοίας καὶ πνεῦμα αὐθεντίας. Interficiam, mulcabo? est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus. vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. i. & alios quos citat Gratianus xxiii, quæst. vii.

Ulciscentes] Vulgata interpretatio in hoc loco habet defendentes. Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Terullianus de Patientia: Jam si levius defendaris, insaniens: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum recere non possum per impatientiam doloris? Adversus Marcionem ii, non enim injuria mutuo exercenda licentiam sapit, sed in totum exhibenda violentia prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo tantum vel etiam incredibile videretur à Deo expectare defensam, edicendam

postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio injuria metu vicis re-pastinaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, quæ & alias facilius timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis. De monogamia: Alia diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensa qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt. Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola cliv: Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta deleat, quæ alieno malo animum pascit. vide quæ infra lib. ii, cap. xx. §. v. & §. x.

GRONOVII NOTÆ.

12. Procurate honesta] Hæc Beza versio ἀρετὰς ποιεῖτε ἐν παντί, ὡς ἂν πάντων διδόντων. Vulg. providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Castalio: date operam, ut vos apud omnes homines honeste geratis. Nec male fit, honesta sectantes in exemplum & confessione omnium hominum. Vel ut, quantum fieri potest, apud omnes homines bene audiat. Matth. 5, 17.

Date locum iræ] Spatium, avocationem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

vabis in caput ejus. *Ne vincitor à malo, sed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet respon-
sio: nam quo tempore dictum fuerat à Deo, Meum est ulcisci,
ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exerceban-
tur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis
(popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. xxiii, 4. 5.
Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bel-
lis iustis in ipsos etiam Israëlitas obstabant. Quare ne nunc qui-
dem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius pa-
tentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia
capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed
multo serius factæ, ad dividendam lectionem & faciliorem loco-
rum allegationem. Quare quod nunc xiii. caput inchoat,
Omnis anima potestatibus supereminentibus subiecta esto, & quæ
sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis co-
hæsit.

13. In hac autem dissertatione dicit Paulus, potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subijcere, in hoc potestates publicas à Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

14. Quintus quo nonnulli utuntur locus est 11 Cor. x, 3. V.
Quamquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella geri-
mus. Nam arma militiæ nostræ * non sunt carnalia, sed divini-
tus valida ad destructionem munitionum: & quæ sequuntur.
Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præce-
dentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelli-
gi

GROTII NOTÆ.

Non sunt carnalia] Chryſoſtomus
hoc loco : ὅπλα ταρχικὰ intelligi
πλῆτον, δόξαν, διωστίαν, δῖ' ἡρωί-
ων, δεινότητά, θεϊσμοῦς, κοκα-
νίας, ὑποκρίσεις, Opes, gloriam,
potentiam, eloquentiam, soletiam,
prensationes, absentationes, fallacia-

GRONOVII NOTÆ.

Popularibus] Civibus, quibuscum
est similitudo, mitius tractandis quam
in hostes externos consulimus.

[*Latius patentia*] Etsi ad plures per-

tineant ob vocis Proximi significationem productam.

Capitulum sectiones] Et habuit longe alias vetus Ecclesia, de quibus videndus Casaubonus initio Notarum ad N. T.

Cohæsit] Olim conjunctum & continuatum fuit.

13. *Exigitur*] Per magistratus, quæque pars est illius hostimenti & vicissitudinis quam minatur &c ab sese jubet expectari Deus.

Expleudi] Quam privata libido
furnit, agri & crudelis animi solatium.

gi imbecillum corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coercendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est, infirmam, imo contra, validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cepit, ex quo imperatores Christiani Ecclesiæ contrigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

VI. 15. Qui sexto affertur locus, Eph. vi, 12. Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem (supple; tantum, more Hebræo) sed adversus imperia, & quæ sequuntur: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt.

VII. 16. Jacobi locus, qui septimo affertur, 1y, 1. Unde bella & pugne inter vos? nonne ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnat & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historiæ partem aliquam apud Josephum videre est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Jacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Divitis hoc vitium est auri, nec bella suere,

Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani;

O pro-

14. Prodi iofam illam] Qua vexandos Saranæ tradebant discipulos non audientes.

16. Faginus adstabat] Quum ligneo poculo contenti essent. Ovid. Metam. 8. 670. fabricataque fago Pocula, qua cava sunt flaventibus illita ceris.

GROTII NOTÆ.

Innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus] Dicit,

idem Philo de vita contemplatrice, citans Homerum illud:

Γλαυκὸς ὄφθαλμος ἀβλαβὴς δὲ καρδία
ἀνδρῶν πᾶσι.

Lacedæmonum inopumque hominum
justissima quæ gens.

Justinus de Scythis: Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt. Mox: Hæc continentia morum quoque illis iustitiam indidit nihil
alie-

Antiq. lib.
xviii,
cap. 12. &
lib. seq.

O prodiga rerum

Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
 Et quaesitorum terra pelagoque ciborum
 Ambitiosa fames, & laute gloria mense!
 Discite quam parvo liceat producere vitam,
 Et quantum natura petat. Non erigit egros
 Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
 Non auro myrrhaeque bibunt, sed gurgite puro
 Vita reddit: satis est populis fluviusque Ceresque.
 Heu miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus: εἶδες γὰρ φύσιν ἀνθρώποις πόλεμον ἂν ἐν ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τὸ μὲν φιλαδελφία, τὸ δὲ πλεονεξία, τὸ δὲ φιλοδοξία πρὸς φιλαρχίαν συρρήγγουσιν. Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur. * aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio constat. Justinus cum Scy-

alienum concupiscentibus: quippe ibidem divitiarum cupido est, ubi & usus. Et de Scythiis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. 11. Ταῖς Ἀλεξάνδρῳ: τί δὲ πόλεμον καὶ μάχης ἡμεῖς, Ἀλέξανδρε, αἰεὶς ἀδύναται, ἢ μήτε ὕδωρ ἀγαμέμνωνος ἡμεῖς ἀπείκας, μήτε τροφὴν ἀναγκαῖαν, ὑπὲρ ὧν μόρον ἀνάγκη διαμάχεσθαι οὐκ ἔχουσιν ἀνθρώποις; Quid inter nos, Alexander, bellis & praeliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium a nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugnare est hominum ratione utentium? Diogenis dictum huc pertinet, ὃ γὰρ ἐκ τῆς μαζοφάγειας οἱ κύνες καὶ οἱ πόλεμοι, non enim ex his qui potentiam edunt, aut fures existunt, aut bellorum auctores. Porphyrius lib. 11. de non edendis animalibus: τὸ δὲ δάπτειν καὶ δάσκειν πρὸς σωτηρίαν ἀποδείκναι σωτηρίας καὶ τῶν κτηνῶν, quicquid paratu facile est & levis sumptus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.

GRONOVII NOTÆ.

Ambitiosa fames] Oſtentatrix sui.

Diffusus Bacchus] Saccatum vinum Martial. 2, 40. 8, 54. ubi Scriver. Saccos vinarios appellat Plinius 24, 1. Ignoto consule, ante multos annos, ut, qui tum fuerint cos. ignoretur.

Myrrhae] Murrino vel murreo calice. Sueton. Octav. 71.

Contradictionibus] Ἐναντιώματα.

GROTII NOTÆ.

Aliud ex voluptatum cupiditate; aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio constat] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam, multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus Philosophus apud Diogenem Laërtium:

Ἀνθρώποι μαχόμενοι τὰ χερσὶν καὶ διὰ κέρους

Ἀπλοῦς ἡλικίαν ἀρχῆς καὶ πόλεμον

In mala sudatis miseri: sine fine cupido

Vos agit in rixas bellaque praecipites.

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: Ecce instructi exercitus, sepe civium cognatorumque conferturi manus, consisterunt, & celles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus confertitur, illorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, qua causa hominem adversus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si foxent eadem hominem deceant, placidam pro-

D 5

pro-

Scytharum instituta laudasset; *A*lque utinam reliquis mortali-
bus similis moderatio, & abstinentia alieni foret: profecto non
tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur,
neque plus hominum ferrum & arma, quam naturalis fatorum con-
diitio

proximumque divino genus. Quae tanta
vos fert ira, cum una stirps idemque
sanguis sitis: vel quae furia in mutuum
sanguinem egere? quod tantum ma-
lum humano generi vel fato innectum?
an ut convivii poculis exstuantur, &
recta auro fulgeant, parricidium tan-
ti fuit? Magna enimvero & laudan-
da sunt, propter quae mensam & lacu-
naria sua potius quam lucem immocen-
tes intueri maluerint. An, ne quid
ventri negetur libidinique, orbis ser-
vitiū expetendum est? quid tandem
sic pestifero iste divitiū expetuntur,
si, ne in hoc quidem ut liberis relin-
quantur? Philo ad Decalogum;
χορηγίαν ἔργου ἢ γυναικός, ἢ δόξης,
ἢ τιμῆς. ἔστι δὲ ἡδονὴ ἀπεργαζομέ-
νη, ἀπὸ γὰρ μικρῶν καὶ τῶν πυρρίων
αἰτίων γίνεται κακία; ἢ δὲ τὸ τῶν
συγγενῶν καὶ ἀλλοτρίων τῶν ἐπι-
κρίτων διότιον μεταρμολογεῖται ὡς αὐτῶν
ἡμεῖς ἐχόμεθα. καὶ γὰρ ἡ μεγάλη καὶ
πολυαριθμοῦται εὐτυχία ἐμυλοῖς ἐρη-
μικῶν. γὰρ ἡ καὶ πάλαι τε πληρεῖται
τῶν κεκαυρημένων αὐτῶν συμφορῶν,
κατακλίνας καὶ πειρὰς σελήνης; οἱ δὲ
ἐνδύωνται βαθεῖαν πρὸς τὴν αὐτῆς
καὶ πρὸς ἀλλήλους παραπονετικὰς πό-
νειν πάντες διὰ τῆς πηγῆς ἐρρύναν
ἐπὶ διπλῆς ἢ χρηματικῆς ἢ δόξης ἢ ἡδο-
νῆς. Pecuniarum amor, aut femina,
aut gloria, aut alicujus demum rei
quae voluptatem pariat, an parvorum
dumtaxat & vulgariū malorum caus-
sa est? Ob hoc alienantur à cognatis
cornati naturali benevolentia in odium
insanabile mutata; regiones autem ma-
gne & sacunda populorum civilibus
vastantur dissidiis: tum vero & terra
& mare implentur calamitatibus nos-
træ semper repertis per pedes nava-
lesque acies. Nam bella illa Græco-
rum Barbarorumque aut inter se, aut
horum in illos, etiam tragædiis decan-
tata, ab uno fluxere fonte cupiditatis,
sive illa divitiarum, sive gloriæ, sive
voluptatum fuit. Plinius hist. nat.
lib. II, cap. III. Placatiore tamen ea

(Terra) ob hoc utimur, quod omnes hi
opulentia exitus, ad scelera, cades &
bella tendunt, quamque sanguine nostro
irrigamus, in eulpis ossibus tegimus.
Hieronymus adversus Jovinianum
II. Diogenes tyrannos & subversores
urbium bellaque vel hostilia vel civilia,
non pro simplici victu oleum pomorum-
que, sed pro carniū & epularum deli-
citiis asserit excitari. Chrysostomus
I Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἀπαρτὶς ἡγά-
πων καὶ ἡγαπῶντο ἑδὲν αὐτῶν
ἑδῆς, ἀλλὰ καὶ φόβος καὶ μακρά καὶ
πόλεμος, καὶ εὐτυχία καὶ ἀτυχία καὶ
πλεονεξία καὶ πάντα αὐτῶν ἐκποδὴν ἐγα-
γόν· τὰ ποιητέ· Nam si mutuo se
diligere homines, nemo alterum
afficeret iniuria, procut essent cades
& pugna & bella & seditiones & rap-
ina & defraudationes & quicquid est
malorum. Idem ad patrem fidelem
de opulenti loquens: καὶ δὲ ἐκείνους
εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας καὶ μακρά καὶ πό-
νειν καὶ ἀκατακλίνας καὶ ἀνδραποδισμοὶ &
δουλεία καὶ ἀνθρωποφονία καὶ φόβος καὶ
τὰ μεγάλα ἐν τῷ βίῳ κακία. Nonne
per hos adveniunt seditiones & bella,
& pugna, & urbium excidia, & pla-
gia, & servitutes, & captivitates, &
cades, & innumera vitæ mala? Clau-
dianus:

Hæc si nota forent, frueremur sim-
pliciter cultu,

Classica non fremerent, non stridula
fraxinus iret,

Non ventus quateret puppes, non
machina muros.

Agathias historiarum primo: καὶ δὲ
πλεονεξία καὶ ἀδίκεια καὶ τῶν ἀνθρώ-
πων φοβὰ ἀνδραποδισμοὶ καὶ ἀνθρωπο-
φονίαι καὶ ταρχαὶ πάντα ἐμφοροῦν.
Hominum animi sponte ad nimias cu-
piditates injustitiamque delapsi, im-
plent omnia bellis ac tumultibus. Con-
cludam multa bene dicta uno Po-
lybii: ἀνδραποδισμοὶ τῶν βίῳ φλοισφὶς
ἀνδραποδισμοῦ. Animus necessarius
contentus alio ad sapiendum magistro
non eget.

ditio raperet. Apud Ciceronem ex de Finibus primo: Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Maximus Tyrius: νῦν μετὰ πάντα πολέμῳ. αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι παλαιῶν πενταχῶς, αὖτε πᾶσαν γῆν τῆς παλαιότητος ἐπεγείρουσιν. Nunc omnia bellis plena: Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum. Jamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ πόσεις καὶ μάχας εἶδεν ἄλλο παρὲξ ἢ τὸ σῶμα & αἱ τῶν ἐπιθυμιῶν. Δὲ γὰρ πῶς ἔχουσιν κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίνονται. Bella, pugnas, seditiones corpus prebet & corporis cupiditates. Nam rerum utilitum causa bella oriuntur.

17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibet aut neglectæ defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Joan. xiii, 36.) suo loco rectius pertractabitur.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quaeritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ ista dicenda habeo.

2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius, quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo documentum datas αὐτοῖς τὸ δικαίως καὶ περὶ πόλεμους εἶποτε θεοί, γίνεσθαι ἐν ἀνθρώποις. Ut bella iusta atque ordinata inter homines gerantur, si quando id jubeat necessitas; & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videretur, dixit, * Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat: Et de militia hæsit; nam libro de Idolol-

GRONOVII NOTÆ.

17. *Ad bellum privatum*] Armatam defensionem sui.

IX. 1. *De scripti sensu*] In Statu juridicali qualitatis ante iudicium, qui dicitur Legalis vel legitimus, utrum Scripto præcise adhareri debeat, an sententia & voluntas scriptoris spectanda sit. ad Herenn. 2, 9. & 10.

2. *Magnificentius*] Propositum vitæ sublimioris, quæ non potest ab omnibus exigi.

GROTII NOTÆ.

Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat] Idem Tertullianus de anima: Quis non præferat sæculi iustitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine

Idololatria, *Queritur*, inquit, an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti: Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de Corona Militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit, qui ante baptismum militabant, ab iis, qui post baptismum nomen dant militiæ. Plane, inquit, si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: * dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum, (id est cavendum) ne quid adversus Deum committatur. Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant, si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, * & alii veterum artium professores in sua arte post baptismum manere permessi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans, *O militem*, inquit, in Deo gloriosum.

- II. 3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Josephum exstant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Judæos impetrasse docet idem Josephus: alibi que

homine sciendo religiosa est? Et ad Proconsulem Scapulam: Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim, ut omnes salvos facere possimus, monendo prius Sequaxiv. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meministi, vel quia & vos sub gladio estis.

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii veterum artium professores] Tertullianus de idololatria: ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent, quas Dei disciplina non recipit. Augustinus de fide & operibus: Meretrices & histriones, & quilibet alii publica turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis, ad

Christi sacramenta non permittuntur accedere. de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola lxxv. de lanistis, lenonibus, victimarum redemptoribus apud Tertullianum: de auriga Circensi apud Augustinum.

GRONOVII NOTE.

Si quos militia præventos] Si qui sacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Christiani.

Quem Christus] Matth. 8, 10.

Quem Petrus] Act. 10.

Signata] Per baptismi signaculum. Tertull. de spectac. 24.

Cavillandum] Videtur legi oportere, cavendum: nam Cavillari est quidem frequens Tertulliano, sed pro decipere, fallere, frustrari.

Per-

que narrat, cum Judæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent: at *ὁ μισθὸν ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον*; nefas in populares suos arma sumere; tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam sub externis regibus, sed *ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθουσιν* & *ταῖς ἑστέρας*, * perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes: quod pacisci prius solebant, eodem Josepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli: quia scilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona Militis: Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdum exorcismis fugavit, noctibus defensabit? mox: Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensiū munium transgressioni interpretanda?

4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum III. temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capeienda, ut sæpe consilia divina pro præceptis ample-

Cleren-

GROTII NOTÆ.

Perstantes in patriis institutis] Verba Josephi xi. historiæ antiquæ.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Cum Judæi Roma urbe*] Tacit. 2, annal. 85. Suetonius Tiber. 36.

Sacramento divino & humano] Quod promittitur Deo in veræ religionis professione, & quod juratur imperatori gentili in militia suscipienda. De corona II. *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere?*

In delictis] Scribendum censeo, in debitis. Castrensiū munium debita sunt, quæ Livius vocat *militaria jussa* lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v. 997. vocavit *jussa summis*, Troad. 602. *delicta exanimis* appellat. Quot vel quam multa alia sunt ex officiis & operibus militiæ legitimum, quæ Christianus debet

transgressiones vel peccata interpretari?

4. *Ad præclarissima*] Ad separandos se à vulgo & à turbis secularibus, & ad summum gradum vitæ innocentis atque à rebus remotæ consequendum, instar Henochi, Eliæ, Johannis Baptistæ.

Consilia divina] Ea quæ erant propofita pro eximiis & singularibus, nec nisi illis qui extraordinariis dotibus & donis divinæ indulgentiæ instructi essent, aggredienda acciperent quasi communia & necessaria & nemini non afficienda. Gregor. Nazianz. 3. in Julian. cap. 94. *Ἐπεὶ πῶς ἐστὶν ἡ νοεῖν ὁ ἀρετὴ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀκρὸν συγκλῖναι καὶ σιωπῆς, ὅτι τῆς ἡμιτέρας νομοθεσίας μὲν ἀνὰ κλῆρον ἔχοντες ἐπιτρέτο μὲν οἱ, ἀ καὶ μὴ φυλάττειν κληρονομίαν ἀνὰ κλῆρον, αἰρεσι δὲ, ἀ φυλάττειν μὲν τιμὴν καὶ ἀντιδοῦν, μὴ φυλάττειν δὲ ἑαυτὸν ὅτι κληρονομία &c.*

cterentur. Christiani, inquit Athenagoras, *ἐν δικέλει τοῖς ἀγῶνι*, adversus sua rapientes iudicio non contendunt. Sal-
vianus iussum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinqua-
mus, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter
sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præ-
cepto positum. Simile est quod plurimi veterum omne jura-
mentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Pau-
lus in gravi iuraverit. Christianus apud Tatianum, *σπαρτήριον
παρήτημαι*, præturam recuso: apud Tertullianum, *Christia-
nus nec adilitatem affectat*. Sic Lactantius iustum (qualem vult
esse Christianum) negat belligeraturum; sed ita ut simul navi-
gaturum neget. A secundis nuptiis quam multi veterum Chri-
stianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia,
Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis exi-
guntur. Atque hæc solvendis quæ obijciuntur sufficient.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis
scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia, &
quæ inde pendent bella, sentiant à Christianis licite posse usur-
pari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad im-
perium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem,
& præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum
Christiani describens, decere eum ait inteetis esse pedibus, ni-
si forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani
nomen præferunt, libro VII, c. III. legimus: *ἐχ' ὡς παντὸς
φόνος φάουλς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ μόνος τ' ἀγῶνας. τ' οἱ ἐνδίκης ἀγ-
χουσι μόνοις ἀφωλευμένοις*: non quasi omnis cades illicita sit, sed ea
quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ iusta est, magistratibus solis sit
reservata.

2. Sed autoritatibus privatis sepositis, ad publicam Ecclesiæ
veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nun-
quam à baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos
qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum
fuisset, si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In
dictis modo constitutionibus, lib. VIII, c. XXXII. agit scriptor
ille

GROTII NOTÆ.

*Id ita generaliter sumtum consilii
forte est & vitæ sublimioris*] Concili-
um Carthaginense IV: *Episcopus
nec provocatus de rebus transitoriis liti-
get*. Adde Ambrosium lib. II, Of-
fic. cap. XXI. & Gregorium Magnum
libro II, Ind. XI. Epist. LVIII.

In constitutionibus] Videtur scri-
ptus is liber finiente sæculo secun-
do.

GRONOVII NOTÆ.

Nec adilitatem] Opinor quia adi-

lium erat dare ludos. Cicero I Ver-
ron. 54. Sueton. Jul. 10. Ludi au-
tem erant honos Deorum, quos de-
spuebant Christiani. Sed & Præto-
rum, Tac.

Navigaturum] Quia aut lucri fere,
aut voluptatis, aut bellandi causa
navigatur, quorum omnium ergo
nihil suscipiebat primævus ille ri-
gor.

X. 1. *Nisi forte militet*] Nam mi-
licantes caligati,

M. An.

ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, *ἐπαλάμην τῶν πρὸν διδασκέντων μὴ ἀδύνατον, μὴ οὐκ ἐφικτὸν. ἀνεύχοντο δὲ τοῖς διδασκαλοῖς ὁμολογεῖν. περὶ οὗτου τῶνδε λόγων.* Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitur. Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus*, inquit, & nos vobiscum, & *militamus*. Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat * M. Aurelio Imperatori Christianorum militum preceationibus imbrem impetratum. In Corona, militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse ceteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones.

Cap. XLIII.

C. XXXVII.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpassi eundem cum ceteris martyribus honorem ab Ecclesia acceperunt, quos inter memorantur * tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentio & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia fenserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

4. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in ceteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silaniani Senatusconsulti exemplo

GROTII NOTÆ.

M. Aurelio Imperatori] Vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Silaniani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt, quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Conciliabula*] Conciliabulum,

vicus vel pagus qui habet jus nundinarum. Sigon. de jure Italiae 2, 15. Liv. 24, 56.

Militum preceationibus] Claudianus 6. Conf. Honorii 340.

In corona] In libro de Corona.

4. *Silaniani*] Ut si quis domui suæ occisus esset, de servis, quotquot sub eodem tecto fuissent, questio haberetur, omnesque supplicio afficerentur, facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coss. Augusto imperante. Exemplum apud Tacitum 14, anal. 42.

Nimie

plo satis patet. Postquam verò Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de paricidis culeo insuendis legem tulit: quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * nimix lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historix doceant, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam, quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per maiestatem Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

5. Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur, qui aut Constantinum ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium Imperatorum, tum aliorum, pertinerent, qualis & Theodosii tempore fuit Ambrosius, qui sermone VII. ita ait, *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis. *Fortitudo quæ vel bello tueitur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

6. Neque tamen ignoro, * sæpe Episcopos, & plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confu-

GROTII NOTE.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras: *τοῖς μεταβαλλομένοις ἐκ ποικίλης φιλανθρωπίας ἑκατέστημι. ἔλεγον οἱ τὸ τοῦ μέλου ἀποκατάν και εὐσεβείας ἵνα καὶ καὶ τοῖς ὑπαικούσιν ἀμαρτάνται, ὅ μὲντοι τὸ ὑγιᾶν ἔδει τυχόν ἢ καὶ ὑγιαίνουσιν.* Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat. vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sæpe Episcopos] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.*

In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Ut qui ad Ecclesiam confugissent] Vide Chrysostomum XVI. de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigothorum libro VI. tit. v. 16. IX. tit. 11. c. 3.

GRONOVII NOTE.

Culeo] Sacco coriaceo cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia, inque mare abiciendis. §. 6. Instit. de publ. jud. Cic. pro Sex. Roscio cap. 25. & 26. Juvenal. 8, 214. & 13, 155.

Labaro] Vexillo Prudent. 1. Symm. 488. Christus purpureum gemmanti textus in auro signabat labarum. Euseb. de vita Constant. 1, 31.

confugissent, non nisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attingebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia; expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur.

7. Obijciunt hic nobis nonnulli x i r. canonem Synodi Nicæensis, qui Latine sic habet: * *Quicumque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt; postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis*

GROTII NOTÆ.

[Ut circa Pascha] L. Nemo. C. de Episc. audientia.

[Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum x i, 40. &c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

[Quicumque vocati] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: οἱ ἀποστολικοὶ καὶ ἀρχιερεῖς ἀφ' ἑσθ' αὐτῶν, οἱ τε καὶ ἀποστολικοὶ καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἀναγχαριστικοὶ διακονοῦντες ἀποστολικοῖς. Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate visiti sunt & militiam resumere, decem per annos abstineantur. Eundem hujus canonis sensum exprimit Balsamo & Zonaras, & Rufinus libro x, cap. v i.

GRONOVII NOTÆ.

7. Canonem Synodi Nicæensis] Quatuor gradus erant poenitentiae in veteri Ecclesia. I. ἀποστολικοῖς deploratio, illorum qui admissio peccato extra Ecclesiam stantes cum luctu & lacrimis ingredientiæ orabant, ut pro se Dei misericordiam elicerent: & hi dicebantur ἀποσταλικοὶ quasi adflectentes. II. ἀναγχαριστικοί, eorum qui in prodromo vel porticu aut vestibulo Ecclesiæ stantes divinas scripturas audiebant usque ad lectionem Evangelii, & dicebantur ἀναγχαριστικοί, Audientes. III. ὑποτακτικοί submissio eorum, qui jam intra Ecclesiæ septa post successum tamen, ut videtur, inclinati & genu submittentibus stabant; & cum catechumenis

egrediebantur, & vocabantur ὑποτακτικοί, Succedentes vel Succumbentes. IV. εὐσεβεῖς, Constitutio, qui jam cum fidelibus constitebant orantes, nondum tamen ad sacramenta admittebantur, his nomen εὐσεβεῖς, Constituentes. Videndus Christoph. Justellus ad Codicem Canonum Ecclesiæ universæ.

[Cingulum] ἄποδυσσοὶ γὰρ ἄποδυσσοι. Milites alius cincti & procincti, quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2, histor. 88. Horat. 2, epist. 2, 40. Cinctus, qui militat, præsertim honorata militia. l. 25. & l. 38. §. 1. D. de testam. mil. Ammianus lib. 22, p. Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ. l. 5. Cod. Qui mil. præf. binis merere cingulis. l. 9. C. de metatis: illustis dignitas vel sub cingulo vel citra cingulum. l. 2. C. ut dignitatum ordo serv. l. 5. C. de apparit. mag. mil.

[Pecuniam darent & beneficiis] ὁ γὰρ τῶν καὶ ἀποστολικοῖς καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἀναγχαριστικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς τὸ ἀναγχαριστικόν (ἀποδοῦναι). Militiæ enim vendi poterant & obligari. Novell. 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & testamento relin. qui. l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepisse militiam dicuntur, quibus ea contigit gratia, suffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. Quibus ex commendatione Pompeii ordines dederat. Tib. 12. Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.

ficiis militiam repelerent; hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum poenitentiae. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implent, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant. Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat, non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

8. Agitur autem haud dubie * de idololatria: nam quæ canone xi. præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut sæpe Canonum sequentium sensus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem xi. Concilii Eliberitani. Licinius autem, verba sunt Eusebii, *ἐπελάμβαντο τὸν ἀνέλεον ἀποστάτην ὃν ἡ ἀξιώμεθα*, *εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι ἦεν αἰσγῖντο*, milites militia exuebat, * nisi Diis sacrificare vellent. quod & Julianus postea imitatus est, quam ob causam Victri-
cius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur. Idem olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Helychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjicere cingu-

GROTII NOTÆ.

De idololatria] Quod principale crimen, summus sæculi reatus dicitur Tertulliano de Idololatria: Gravissimum & extremum delictum Cypriano epist. xii.

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitius Severus: Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat. Ob hanc causam Valentinianus, qui Imperator postea factus est, sub Juliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Uticensis narrat, multos sub Hunericho Rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

GRONOVII NOTÆ.

Faceant] *ὑποπίπτωντες μὲν ἡ τοῖς τεύχεσιν ἀποστάτας κερτρὸν*. Respiciunt hæc verba duos ex quatuor gradibus Poenitentiae in vete-

ri Ecclesia, qui erant *Περίκλητοι*, *Ἀκρότοι*, *ὑποπίπτωντες*, *Σύτατοι*. Calaub. Exercit. in Bar. 16. num. 43. p. 552. Salmas. in Epist. Simplicii Verini nomine p. 113.

Orationibus communicabunt] Precibus publicis interesse poterunt.

Humanius cogitare] De admit- tendis illis ad *κοινωνίαν* ἢ *ἐδωξάν* ad participandam Eucharistiam.

Indifferenter tulerunt] *Ἀδιαφόρως ὡνύχα*. Sueton. Domit. 23. Occisum cum populus indifferenter, miles gravissime tulit.

Habitum] *χιτών τῷ εἰσέρχῃ τῷ τῷ ἐκκλησίαν*. Speciem, munus, imaginem.

8. Licinii] Qui Constantini M. affinis fuit & cum eo aliquandiu imperavit, acerrimus Christianorum persecutor, donec ex hac ipsa causa bello inter eos orto victus & occisus est.

Abjecisse cingulum] Renuntiavisse militiæ.

cingulum, quorum fuit Arfacius inter Confessores nominatus, & Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat, nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus maiorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus, ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia, his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam optionem, inimmunes esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

9. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *II. Contrarium esse Ecclesiasticis regulis, post pœnitentiæ actionem, redire ad militiam facularem.* Sed sciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximie cujusdam puritatis, * ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ, quæ, quo augustiori nominæ commendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII. edicatur: *Ne quis Episcopus, presbyter, aut diaconus militie vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cesaris sunt Cesaris, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur, his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam.

10. Hoc

GROTII NOTÆ.

Ut tanto exemplo essent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant] Leo epistola XC. ad Rusticum: *Illicitorum veniam postulantem oportet etiam multis licitis abstinere.* In epistola Episcoporum ad Ludovicum Regem legimus: *Quilibet tanto à se licita debet abscondere, quanto se memini & illicita perpetrasse.* In Capitulis Calvi: *Tanto quisque majora querat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.*

GRONOVII NOTÆ.

Confessores] Qui in periculum adducti & tormentis subjecti fidem servaverant, non etiam occisi erant, ut Martyres.

Cingulum abjecerant] Qui quod

Christianam religionem suscepissent militantes, & viderent, se salva conscientia manere in militia non posse, per quam idolis servire cogebantur, missionem impetraverant.

9. *Et ascetis*] Ascetæ, qui studio precum & meditationum sacrarum omnis rebus excedebant sæculo & corpus domabant & exercebant: ut Monachi, Stylitæ, Inclysi, Hesycharitæ. Vide Gretseri Variar. 1, 3.

Officium Romanum] *Ῥωμαῖον ἀρχαῖον.* In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balsamone, *Romanum magistratum.* An *Romanum*, ut Tertull. infra 4, s. 84.

Cleri honorem] Ecclesiastica functionis. Suidas: *κλήρος, οὗ ἐστὶν ἡ διακονία καὶ προέχουσιν.* Hæc erat

10. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur, qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio; at sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant: qua de causa & sextus Canon constituit, ne Episcopus, presbyter, aut diaconus saculares curas administret; octuagesimus, ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos Canones sextus, * ne procurationem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrocinium: sic eisdem * tutores constitui nefas iudicat Cyprianus.

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ iudicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III. sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos à communione*: Id est, qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedit exemplum militum sub Juliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator, quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat; producite aciem* pro

simplicitas primæ Ecclesiæ. Postea tanta ordinum varietas & copia accessit.

GROTII NOTÆ.

Ad Clerum admitti vetabantur] Eusebius Demonstrationis lib. I. duplicem describit Christianorum vitam, aliam *ἐν τῷ κόσμῳ*; aliam inferiori, qui in hac sunt eos inter alia *τῶν κατὰ τὸν κόσμον ἐργασμάτων* τὰ ποικίλα *ἐμπορεύματα*. iis qui iuste militant agenda indicare.

Nulla alia cura ac labore] Vide Canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel Monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] Vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas iudicat Cyprianus] In epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis considenter. Adde I. Generaliter. C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi vol-

bant] Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabis?* idem de Fuga persecutionum: *Nostra paci quod est bellum quam persecutio?* Cyprianus epistola x. *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit.* Epistola xxii. *Cum Dominus cæperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola xxxi. *Ecclesiæ pacem sustinendam; id est expectandam.* de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interiectis deinde annis xxxviii. pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillius rebus pace perfruimur.* Et initio historię: *Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

GRONOVII NOTÆ.

11. *Non modico profectu*] Quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Christiani, confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

Tunc

pro defensione reipublicæ, obediebant ei: cum autem diceret eis: Producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cæli. Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur.

12. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt, laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumxisse. Pugnativimus semper pro iustitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hætenus pretia periculorum. Pugnativimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi (ad Imperatorem sermo est) si hanc Deo nostro non exhibemus? Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τὰς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις ὅσα ἐλογίζοντο ἐμὴν δοκεῖν, συγνώμην δόντες ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ ἀσσεΐας ἀμυνομένοις: Eas quæ in bello perpetrantur cades, majores nostri pro cadibus non habuere, excusatos habentes eos, qui pro pudicitia ac pietate decertant.

Tunc agnoscebant] Negabant Cæsari obsequium quo essent in Deum peccaturi.

12. Hæc fuerunt hætenus] Hæc sunt causæ, propter quas in hunc diem uf-

que non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in discrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recusaremus.

CAPUT III.

Belii partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. Belli divisio in publicum & privatum.

II. Non omne bellum privatum, post judicia constituta, illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.

III. Ac ne jure quidem Evangelico, cum solutione objectionum.

IV. Belli publici divisio in solenne & minus solenne.

V. An bellum sit publicum, quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.

VI. In quibus rebus consistat potestas civilis.

VII. Quæ potestas sit summa.

VIII. Refellitur sententia, quæ statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.

IX. Refellitur sententia, quæ statuit semper mutuum subjectionem regis & populi.

X. Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones:

Prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari.

XI. Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.

XII. Ostenditur quadam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter:

XIII. Quædam non plene:

XIV. Quædam non summa plene, id est alienabiliter haberi.

XV. Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.

XVI. Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus,

quod nec naturalis nec divini sit juris.

XVII. Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.

XVIII. Male tamen hoc colligi ex eo, quod reges acta quædam sua nisi à cœtu aliquo probentur rata esse nolunt.

XIX. Alia quoque exempla quædam male huc trahi.

XX. Vera exempla.

XXI. Summam potestatem habere posse, quæ inequali federe teneatur: cum solutione objectionum:

XXII. Et qui tributum pendat:

XXIII. Et qui feudi lege teneatur.

XXIV. Distinctio juris & exercitii cum exemplis.

Sil. verbo
bellum I.
n. 1.

I. 1. **B**elli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est, quod auctore eo geritur, qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus.

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis quæ supra diximus, cum ostensum est, ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem, post constituta judicia publica, non licere: quamquam enim judicia publica

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. **Q**ui jurisdictionem] Abutitur vocabulo, & id ita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Sen. de clem. 1. 1. quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, &c. quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea jurisdictio est. Cic. 2. agr. 36. ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem

subingaretis. Alioqui & jurisdictio aliquando sine potestate gladii est.

Antiquius] Quippe quod jam gestum sit ante respublicas constitutas. cap. 1. n. 2.

2. Judicia publica] Ex quo personæ publicæ lectæ sunt, quibus solis datum, ut jus administrarent, & rerum capitalium vindices essent. Est autem inter judicia publica insigne de vi & vi armata. §. 8. Inst. de publ. jud.

Rex

publica non à natura, sed à facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius, & ad quietem hominum conducibilis; ab eo cujus nihil intersit rem cognosci, quam homines singulos, nimum sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dicitur æquitas & ratio naturalis. Paulus I.C. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Hinc est, inquit * Rex Theodoricus, quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio agereur impulsu: quid enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur? Et vim vocant leges, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.

L. Non est.
de R. J.

Cass. l. iv.
Var. epist. 4.

L. Exstat.
D. quod metus.

II. 1. Certe quin restricta multum sit ea, quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet, ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi expectari iudex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi judicem non audiant, aut iudex aperte cognitionem rejecerit.

2. Quod diximus etiam post judicia constituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Moysen Deus loquitur, Exod. XXII, 2. *Si in effusione deprehensus fuerit ita percussus, ut moriatur, ne reus cædis esto percussor, ut jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit.* Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate

Molin.
disp. 100.
§. dubium vero.

GROTII NOTÆ.
[Rex Theodoricus] Eundem vide in Edicto cap. x, & xxxiv.

[Momentanee] Servius ad xi. Æneidos: Injicere manum Parca. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris: nam manus auctoritate, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.

GRONOVII NOTÆ.
[Ab eo cujus nihil] Cujus ipsius res non agitur, ut possit bona fide medius & neutrarum partium esse, nec propria causa respectu corrumptur.

[Nimum sæpe amantes] Pindarus apud Gregor. Nazian. 3. in Julian. p. 96. *το οὐκ ἔστιν ἀνὴρ*. Sallust. Cat. 51. neque enim cuiquam mor-

talium injuriæ suæ parvæ videntur. [Quod jus putant] In qua opinione sæpius decipiuntur.

[Nihil manu] Vi privata.

II. 1. [Ubi cessat judicium] Sic excusabant scelerata Octaviani iniuria adulatores aula: necessitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1, ann. 9.

[Momentanee] Ad tempus aut perpetuo.

[Locus non occupatis] Quæ nemo in ditionem suam vindicavit.

[Judicem non audiant] Si per rebellionem, seditionem, dissidium interitum sit iustitiam.

[Iudex aperte] Quo prætextu Cæsar invasit piratas. Velle. 2, 42.

rate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII. Tabularum, haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure casus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressores armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse, quod naturali juri adversetur.

III. 1. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelio scilicet, plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, potuerit à nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quaestionem generalem: ἐγὼ ὃ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιλέγειτε τὰς πωνηρὰς. Ego autem dico vobis, Ne resistite injuriam facienti. Matth. v, 39. & Rom. xii, 19. μὴ ἐαυτοὺς ἐκδικεῖντες ἀγαπήτε, ubi Latina versio habet, non vos defendentes, charissimi. Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, Repone gladium tuum in vaginam, nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt. Addunt his nonnulli Christi exemplum, qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v, 8. 10.

2. Neque desunt inter Christianos veteres, qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint veritam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit; quasi licuerit usque ad Evangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Evangelio veritatis.* Idem alibi: *Christia-*

Lib. x. in
Lucam.

De off. III,
63.

nus,

GROTII NOTÆ.

Ex veteri jure Attico] Solonis verba: εἰ μὴ τις μὴδ' ἡμίγειρ ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτει, ἀπαγορεύω ὅδ' ὅς τ' ἐς δίκην ἔσται, εἰ δὲ τις ἰσχυρὸς ὁ, πὶ δὲ κλέπτῃ, τῷ τὸν ἐξείναι καὶ δόκινῆναι. Si quis de alic quoque plus quinquaginta drachmis valeat, furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci: quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere. Adde quæ II. libro infra dicentur cap. xii.

GRONOVII NOTÆ.

2. Impunitatem inducere] Excusare & connivere, si quis tale fecerit

quippiam, sed proptus jus dare faciendi.

Mandato divino] De qualibus supra 2, 2.

III. 2. Quasi licuerit] Interpretatur antehac & ad istum diem, dum stant Moysis carimoniar, licuisse; nunc autem postquam Evangelium annuntiari cœp't, sisti usum gladii. Cavillatur in vocabulo Satis, quod & significat, Non plus, &, Non ultra.

Æquitatis] Quid liceat communi jure.

Veritatis] Quid verum & justum sit Christianis.

Satis

nus, etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referre non potest; ne dum salutem defendit, pietatem contamineat. Augustinus vero: Legem quidem non reprehendo, quæ tales (latrones & alios inuasores violentos) permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt defendam, non invenio. Et alibi: De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate. Atqui idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphiloichium epistola satis apparet.

Lib. 1, de
lib. arb. c. 5.

Epist. 54.
ad Publican.
lam.

Can. 43.
& 55.

3. Sed opposita sententia, sicut receptor est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Evangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur* nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli benedictiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deferendam, quam inuasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere.

4. Certe

GROTII NOTÆ.

Satis apparet] Adde Concilii Augustinensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa XIII. qu. II.

Nobis potius quam aliis consulere] Cassiodorus de Amicitia: Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, circa spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitum procurare.

GRONOVII NOTÆ.

3. Ut talis patientia] Ut nemo teneatur aut necesse habeat pati, se indefensum occidi.

Bonis inæqualibus] Ut patientis bonum est servare vitam fragilem & mortalem; aggressi non perire inter peccandum, & sic cum præsentis vitæ etiam spem futuræ atque æternæ perdere.

Opus habere] Non sic se asse-

rum sentire, ut repente vitam dimittere possit, cum spe salutis æternæ.

Morali judicio] Quod diversum à naturali rem æstimanti ex sese; non ex adjuncta causa, quæ vitiosam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non esse rem eam, cujus nomine vocatur, si vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro se conjecit, & ex eo se eximere potest, periculum non putatur hæcenus ut alter illi potius quam sibi parcere debeat. Judicio morali res non esse æstimatur id, quod est, propter adjunctum vitium. Tale significat Cicero lib. IV. famil. IV. Quando effugi ejus offensionem, qui fortasse arburaretur, me hanc rem non putare, hoc est, me judicio morali hanc rem. quæ sub Cæsare est, putare non esse rempublicam, sed tyrannidem.

E 5

4. Esse

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio; quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Josepho discimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXI, 36. statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35. est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

5. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur; cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem, per exemplum alapæ; ut intelligatur, tum demum præcise nos obligare, cum ea impetitur injuria quæ aut alapæ sit aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini.*

6. In verbis ad Romanos, *μη ἐκδικήσας ἐκδικήσετε*, omnino ἐκδικεῖν non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Judith I, II. & II, I. Luc. XVIII, 7. 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *ἐγὼ ἐκδικήσας, ἐγὼ ἀντιποδώσω*, ubi in Hebræo est *קָדַשׁ*, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat,

4. *Essenis*] Secta Judæorum, ut & Pharisei erant & Sadducei: sed isti omnium severissimi & continentissimæ disciplinæ. Joseph. 18, Antiq. 2.

Proverbium] Sermo ὑπεربولικός & figuratus.

5. *Non magis universale*] Sine exceptione accipiendum.

Alapæ par] In qua plus sit con-

tumeliæ quam noxæ aut periculi.

6. *Non tuendi, sed ulciscendi*] Nam ἐκδικεῖν utrumque significat, & tueri & ulcisci. Unde Eedici defensores civitatum. Plin. 16, epist. III. Hoc secutus est vetus interpres, cum illud debuisset.

Ἐγὼ ἐκδικήσας] *Mihi vindicta; ego rependam.*

7. *Ac*

dicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur.

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis causa: neque enim se opus habebat defendere: jam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non peridi quemquam*, Joan. XVIII, 8. 9. neque Christum, nam defendi nolebat. Ideo apud Joannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II. & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo impleantur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur. adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat peculiaris est quæstio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint, gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumptum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præcripiamus ultionem, quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10. *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sua est spes & patientia sanctorum*, quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verbis vaticinium videtur inesse de poenis, quas à sanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æter-

7. *Armorum usum*] Quale Homeri *Odys.* II. 294. *αὐτὸς δὲ ἰφίμαρτον ἀνδρῶν ὀϊστοῦ*. Quod sic reddidit Valerius Flaccus lib. 5, Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipse chelys*.

Patientiæ sequester] Sequester est, apud quem res controversæ posse-

sionis deponitur & custodiæ mandatur. Vide ad Taciti ann. 3, 71. Sic facit Deum patientiæ sequestrem & injuriam suam penes eum seponit; qui, ob divinum præceptum accepta injuria, abstinere vindictæ, & eam arbitrio cœlesti remittit & committit.

Ob

æternum duraturam promisit, Eſaiæ LIII, 10. Alioqui eſſe hoc factum quaſi ſingulare, & cui vix quicquam reperiatur ſimile, oſtendit Paulus Rom. v, 7. Et Chriſtus nos animam noſtram periculis obſicere jubet, non pro quibuſvis, ſed pro ejuſdem diſciplinæ conſortibus, 1 Joan. III, 16.

Can. xlv.
c. ſi vero. de
ſent. excom.
& c. ſignifi-
caſti. de
fornicidio.

9. Quæ vero ex Chriſtianis ſcriptoribus allatæ ſunt ſententiæ, partim videntur conſilium magis, & ſublimis propoſiti commendationem, quam diſtictum præceptum continere; partim privatæ ſunt ipſorum, non communes totiꝝ Eccleſiæ. Nam in canonibus antiquiſſimis, qui Apoſtolorum dicuntur, communione is demum privatur, qui in rixa primo ictu adverſarium occiderit, *Alq. rixu occiſum autē ** ob nimium calorem. Et hanc ſententiam ipſe etiam Auguſtinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur Quæſt. LXXXIV. in Exodum.

IV. 1. Publicum bellum aliud eſt ſolenne ex jure gentium, aliud minus ſolenne. Solenne quod hic voco, plerumque juſtum dici ſolet eo ſenſu quo juſtum teſtamentum codicillis, juſtæ nuptiæ ſervili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & ſervo ſecum mulierem * habere in contubernio; ſed quod teſtamentum & nuptiæ ſolennes peculiareſ quodaſ ex jure civili effectus habeant: quod notari utile eſt; multi enim, voce juſti male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa juſti appellatio non convenit. Ut bellum ſolenne ſit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo, qui ſummam poteſtatem habeat in civitate; deinde, ut ritus quidaſ adſint, de quibus agemus ſuo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum ſine altero non ſufficit.

2. Bellum autem publicum minus ſolenne poteſt & ritibus illis

GROTII NOTÆ.

Ob nimium calorem] Ambroſius libro x. in Lucam: O Domine, cur me emere jubet gladium, qui ſerire me prohibet? cur haberi præcipis quem vetas promi? niſi forte ut ſit parata deſenſio, non ultio neceſſaria.

Habere in contubernio] Imo inter cives erant quædaſ matrimonia non juſta, non juſti liberi. Paul. Sent. lib. II, tit. XIX. L. Si uxor. D. ad L. Juliam de Adulteriis, ſic & libertas quædaſ non juſta. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius in Octavio, c. XI.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Servili contubernio*] Ser-

vorum proprie non ſunt nuptiæ, ſed contubernium; & nupta ſervo non uxor, ſed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta ſervi domina eſt. l. 14. §. 3. D. de ritu nupt. l. 12. §. 33. D. de inſtr. vel inſtrum. leg. Contubernales quoque ſervorum, id eſt uxores. Petronius cap. 56. Contubernalis mea mihi factum facit.

Effectus peculiareſ] Teſtamento datur & adimitur hæreditas, non codicillis. l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias ſequitur patria poteſtas, non contubernium.

Ritus quidaſ] Ut fiat rerum repetitio & illis negatiſ indicatur 3, 3.

Illud

illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus, sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit nisi auctore eo, qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur, qui injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Justiniano Codice exstat constitutio Valentiniani, & Valentis; *Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet * illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.*

L. 3. D.
ad L. Jul.
majest.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis universalis, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos inparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præsens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, eade in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias quas Rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare

Viñ. de jure
belli, n. 9.
Molin.
disp. 100.
§. Idem
Viñ. Barr.
in l. ex hoc
jure. D. de
just. &
jur. Barr.
de Repres.
3. principi
pali ad se
cundam.
n. 6.
Mart.
Land. de

aulus

GROTII NOTÆ.

Illud Augustini] Lib. xxii, c. lxxiv. contra Faustum, citat Gratianus c. quid culpatur, causa xxiii. quæst. i. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur, vocatur מלחמת ה' *bellum potestatum.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Magistratum quemvis*] Non maximum vel summum necessario exigit.

Injussu populi] Quin Sulla speciem libertatis & summum juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem; populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Pisonem, ob bellum pro-

vinciæ illatum, quamvis ipse illum in Germanicum subornasset, Tacit. 3, ann. 14.

3. *Æquitatem recipiunt*] Hæcenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

Ei, qui jurisdictioni] Paulus l. 5. §. i. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata jurisdictione privatis etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictionis sine modica coercionem nulla est. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, pensionem tamen habebant. Gell. 13, 12.

Oppidanis] Videndum an acceperint imperii summi partem, aut à principe acceperint privilegium se municiendi ac tuendi, & suis viribus aliquid

bello. q. 2.
Livius lib.
xxiv.

a *Ayala de jure belli*
l. 1. c. 2. n. 7.
Sil. verbo bellum. n. 2.
ibi, sufficit etiam.
b *Innoc.*
c. olim de rest. spol. n. 8. & c.
sicut de jurejur. n. 5.
Panor. ibid.
Bart. ad l. hostes. D. de captivis.
c *Livius d. loco.*
d. Vict. n. 29.
Cajet. sec. seq. q. 40.
art. 1. Sit. verbo bellum. p. 1. n. 2.
Lorca disp. 50. n. 12.

ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

V. 1. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum, dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt a. Sunt qui negant b. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod sit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significato pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me mover, quod etiam in tali contentione soleant * res auferri obstitentibus, ac militibus etiam concedi c. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit d.

2. Sed illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si sit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis: nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

3. Illud magis controversum, an ubi tale mandatum non est

aliquid copularum ad defensionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adversus externos facilius feras, si sint in limite positi, quam adversus ejusdem regni membra.

GROTII NOTÆ.

Res auferri obstitentibus] Jurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. conf. xiv. n. 7. Gail. 1. de Pac. publica, c. 11, numer. 20. Cardinalis Tuschus pract. quest. lv. litera B. verbo Bellum. numer. 20. Goeddaus conf. Marp. xxviii. numer. 202. & sequentibus.

Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] Vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Uspergiensem.

GRONOVII NOTÆ.

V. 1. *Jure magistratus*] A persona publica officium suum curante pro populo.

Qui] Subjectorum.

Magistratibus] Velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cetera parantibus.

Judicium summæ] Decretum Principis, Ordinum, Populi.

Res auferri] Pignora capi, mulctæ, coerciones, damna inhiberi.

3. *An ubi tale mandatum non est, sufficiat quoque conjectura voluntatis*] Auctor absolute negat: non videtur autem omnino negandum, sed distinguendum inter bellum propulsum & inferendum: nam quia præfectus provinciæ, præsertim si ei subit aliqua manus militaris, ut solet in provinciis limitaneis, jus habeat, si à finitimis præfectura ejus vi invadatur, sine speciali mandato resistendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed si finitimi citra bellum hostilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de causâ apud se conmorantes innoxios vinciant, injuriæ afficiant, aut cum hostibus scædus feriant, bellumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur concessum, priusquam de his rebus principem aut populum suum docuerit, & ab eo quid faciendum sit, mandatum

est, sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre, quid hoc rerum statu

sum-

datum acceperit. Ratio est evidens: nam in priore casu periculum præfens moram non patitur: & generale mandatum custodiendæ partis sibi commissæ videtur etiam includere jus omnis honestæ rationis, sine qua custodia præstari nequit. Sic L. Pinarius, quum Ennenses, ubi in præsidio locatus erat, pacti cum Himilcone Poeno de proditione præsidii, claves portarum ab eo poscerent, & quum negarentur, vim facturi essent, cæsis turbulentis, aut malo, inquit Livius, aut necessario facinore oppidum retinuit: additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbasse & prædam Ennensium militi concessisse lib. 24, 29. Sic Ancius Gallus prætor Illyrici bellum non decretum gessit adversus Gentium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum est, inquit Livius 44, 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero casu valet illud Terentii: *Omnia prius consilio quam armis experiri sapientem decet*: nam nec in uno alterove privato læso summum periculum adit Respublica: & potest fieri, ut qui offenderunt, meliora docti à vi abstincent, & rebus repetitis factum purgent, priusquam ad bellum veniatur. Et in hac causâ esse judicabant Cæsarem Cato & alii, quum eum dedendum Germanis censerent: bella enim ex bellis ferendo sine auctoritate populi Romani, non provinciæ securitatem, sed suam gloriam querere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato consilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium expectari debuisse, dissimulare factum, an ulcisci veller, deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuisse, per quos potissimum id bellum geri vellent. Hæc recte, si senatus erat li-

ber, si res ferebat moram, si Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *torpebat oppressa dominatione Antonii civitas*. lib. 2, 11. Et hic inconsulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat usus, sibi muniebat ad tyrannidem. Indignissima vero conditio est bonorum, si hi adstringantur solenniibus, nec possint agere quidquam, nisi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si senatus & populi judicium expectasset Brutus, perierat ipse & Gallia, antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2, epist. 7. *Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere & munisse velim, ut ne in libertate & salute Populi R. conservanda auctoritatem senatus expectes nondum liberi*. Et mox: *voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu*. Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater istuc ætatis cum esset, & animadvertisset temp. ab audacibus & sceleratis civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilio multatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatus privatus atque adolescentulus, paterni exercitus reliquii collectu, pene oppressam funditus & deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit &c.* Quam bene quæso consulissent reip. qui vetuissent Pompejum eo tempore capere arma, qui jussissent expectare judicium populi & senatus, qui monuissent permittendam Senatui & Populo deliberationem, per quem potissimum veller id bellum geri?

Sufficiat conjectura] Excusatus sit præfectus, si rem statim gerat, quam probabiliter conjecterit ratam & gratam principi futuram.

Hoc verum statum] In uno tali casu.

summam potestatem habenti, si consulatur, placitum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio, quæ voluntatem summi imperantis movet, non tamen cessat ratio summa universali ter quæ periculis occurrere vult: quod fieri non potest, si ejus rei ad se magistratus quisque judicium trahat.

Liv. l. 48.

4. Non ergo injuria à legatis suis accusatus fuit Ch. Manlius, quod Pop. Rom. injussu bellum Gallo-Græcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallo-Græcos exsequenda esset, non in Cn. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem, quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret intra suos fines bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt, *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit querendum cenſeo; sed utrum jure an injuria: nostra enim hæc questio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licuerint per fœdus fieri.*

*Livius
l. XXXI.*

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus popu-

Si ea de] Si statuumdum sit quid in perpetuum omnibus, ille suis velit licere.

Ut maxime in] Etsi forte, ut nunc est, dissimulaturum principem & minus moraturum putare possimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præsentem fructum.

4. *Liv. l. 48.]* 38, 45. Flor. 2, 11.

Imminentis domini] Cæsaris, qui ei jam tum viam sibi ad tyrannidem moliri videbatur.

Nisi consulto prius populo Romano] Ut A. Cornelius Cossus Dictator inventis inter hostes Circeiensibus &

Veliternis, Liv. 6, 13. extremo & 14. & M. Furius Camillus trib. mil. c. p. Tusculanis deprehensis. ibid. cap. 25.

Ut Carthaginenses] Simile est re, non causa. Potuissent hoc Romani respondere Germanis, si Cæsarem dedici postulasent, non Pœni Romanis: nam Romani non lacerassent Hannibalem, ut Germani Cæsarem: sed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntum. Jure igitur poscebatur. Responsio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

Mis-

populique Romani iudicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum; an ulcisci, ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrare. Nam jure suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se, si Senatus juberet.

App. c. 11
IV.

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ a quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim temporis, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ πείσῳ σέβμην. Quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur iudicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciosè errari solet.

7. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere, nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant, intelligere: eoque magis, quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet, à Thucydide tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat αὐτοκρατον, αὐτοδικον, αὐτοτελες, suis utentem legibus, judiciis, * magistratibus. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publi-

Lib. IV.
Pol. c. 4.

ca,

GROTII NOTÆ.

Magistratibus] Possiet etiam verti Vettialibus, quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

GRONOVII NOTÆ.

5. An è republica] Utrum è republica.

6. Τῷ πείσῳ σέβμην] Lapidem lineam velamissim, ut mali mensores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

7. Ex usu maris] Ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

VI. 1. Suis legibus] Legibus, quas ipsi jusserant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus imposuit judiciis litium forensium, quos ipsa civitas legit aut sortita est, Præsidibus Senatus & Judicum, quos ipsi creassent.

Hoc est] Per Synecdochen speciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

Lib. IV.

Lib. VII.

Lib. II.

ca, cum prius iudiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace; alibi addit quartum, judicia. Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiarum.

2. At si quis recte partiiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur aut circa universalia, aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges, easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli *ἡ πολιτικὴ ἀρχιτεκτονική* architectalis. Singula vero circa quæ versatur sunt aut directe publica, aut privata quidem sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vestigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens quod civitas habet in cives & res civium ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis *πολιτικῆς*, id est civilis, & *βουλευτικῆς*, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest: Ars circa hæc eidem Aristoteli *δικαστικῆς*, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus, aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

VII. 1. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet, * ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem,

GROTII NOTÆ.

Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace] Servius ad 1. Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.*

Ut & successorem] Catheranus Decret. cxxxix. num. 6.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Circa universalia*] Universum corpus reipublicæ, summam rem publicam.

Easque tollendo] Abrogando, si commodum reipublicæ impediunt, & præsens usus necessitasque aliud requirant.

Quatenus eorum cura ad civitatem] Non scilicet ad sacerdotes & ipsos curatores & ministros sacrorum.

Vestigalia] Commercica, annonæ, opera.

Dominium eminens] Sic dictum, ut distinguatur à dominio privato cujusque civis in res suas, 1. 6.

Aut per magistratus] *ἡ ἀρχαία* Comitia, ordinatio officiorum.

VII. 1. *Cujus actus*] Illa superius dicta sic in manibus habere, atque administrare, ut quod in illis agas, jubeas, constituas, à nemine possit infirmari & rescindi. Schel. de jure imp. p. 132.

Quod

statem, non aliam. Hæc ergo summa potestas quod subiectum habeat videamus. Subiectum aliud est commune, aliud proprium: ut visus subiectum commune est corpus, proprium oculus. ita summæ potestatis subiectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus.

2. Excludimus ergo populos, qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversâ ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cuius rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant *συνθεσιν* quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam noratum est non uno loco.

*Vit. de
iure bell.
n. 7.*

*Lib. II,
Pol. c. 20.
l. 111, c. 9.*

3. Subiectum ergo commune summæ potestatis, esto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subiectum proprium est persona una pluresve, pro cuiusque gentis legibus ac moribus. *ἡ πόλις* apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt

Quod subiectum Penes quem sit, in quo resideat ac consistat, quod vocant subiectum *ἐννοητικόν*, sive inhætionis.

2. *Membra minus digna* Viliora.

Persona diversa ratione considerata

Ut Imperator Romano-Germanicus, alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

Plures civitates Ut olim XII.

Achaorum populi, Justin. 34, 1. ut hodie VII. Belgii confœderati civitates.

VIII. 1. Qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi Status controversiæ prorsus invidiose proponitur, adeo ut auctor non cingat reprehensionem,

qua ipse culpat alios num. 5. eos magis ex usu præsentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quisquam, opinor, dixit, ubique & sine exceptione summam potestatem esse populi, ut ei reges, quoties imperio suo male utantur, & coercere & punire liceat. Et si quis dixit, nequaquam ei subscribimus. Sed hæc est quaestio. An populus habens imperium legitimum (puta Regem vel Senatū vel Remp. per conventus ordinum sive comitia regi solitam) si major & melior pars censeat eam formam regiminis esse perniciosam (puta Regem palam degeneravisse in tyrannum, senatū in paucos dominos,

volunt populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet: quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuiquam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur; aut sequi possint: nam qualemcumque formam gubernata-

EX. XXI, 6.
Instit. de
jure pers.
§. Servi
autem. 4.
Gell. lib. 2,
c. 7.

minos, comitia in confusam turbam seditiosorum hominum) possit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos e senatu, aut comitiorum turbatores) jure punire? ut Romani fecerunt expulso Tarquinio: ut Athenienses imperio populi ad Quadringentos translato: & iidem postea Quadringentis, ut & Trigintaviris, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte punitis: Just. 5, 3. ut Vejentes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebræi abrogato judicium magistratu & creato rege.

GROTII NOTÆ.

Sed quid jure fieri possit? Gail de Arrestis cap. VI. n. 22. & seqq.

GRONOVII NOTÆ.

Quot malis? Seditionibus, conjunctionibus, tumultibus, bellis intestinis. Quasi vero opinio hominum non debere se indigna pati ab eo, qui juris fruendi causa constitutus est, & non ipsa iniquitas principum & magistratuum istis malis causam dedit. Vide 1 Reg. 18, 17. & 18.

Responsio ad argumenta Grotii.

Licet homini cuique? Licet privato se in servitutem addicere. Ergo & populo, Resp. 1. Conceditur totum. Ergo, qui hoc fecerunt, serviant.

Ubi autem illi? Non Germani: nam eligunt hodie Cæsarem. Non qui sub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent a Cæsare,

non ut domino mancipiorum, sed ut representante populum Germanicum in universum sumtum, cujus caput est constitutus. Non Galli: constituerunt enim ipsi Reges, Merovæi, Caroli, Hugonis Capeti posteris comitiis & libera electione. Non Hispani: nam connubiis & patris ipsi quoque receperunt Austriacam domum. Non ulli alii Europæ populi, nisi Moscorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide pressi. Ergo frustra hoc disputatur in Europa.

Sed argumentatur porro: Si potest populus se addicere in servitutem, amisit omne jus se in libertatem aut securitatem vindicandi: Atqui &c. Ergo, Resp. Negatur major: nam ne servi quidem id amiserunt. Athenis servus crudeliter habitus sine culpa sua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere, ut se venderet. Romæ quid rescripserit Antoninus Pius, notum est ex §. 2. Instit. de his, qui sui, vel alieni juris sunt. Ubi tale remedium juris civilis cessat, remedium naturale appetere non prohibetur, quod est aut fuga, aut vis contra vim.

Romana. Si quis major xx. annis ad pretium participandum se vendidari passus esset.

Minime id. Non esse credibile quemquam populum huc descensurum.

Qualemcumque. Sive monarchiam, sive aristocratiam, sive democratiam, sive ex duobus aut duabus mixtam.

bernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda, * aut illa cum his mittenda sunt, ait Comædia.*

2. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet: ita & populus eligere potest, qualem vult gubernationis formam; neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est.

3. Neque vero non multæ exstare possunt causæ, cur populus jus torum imperandi à se abdicet, aliquæ tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege, qui se defendat, reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam, unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia, in vestram P.C. ditionem dedimus: & quidam populi, cum * Romanorum ditioni subicere se vellet, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus, quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:*

*Nec cum se sub leges pacis inique
Tradiderit regno.*

Accidere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam fervorum copiam habens eos manumittat sub imperi

GROTII NOTÆ.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. III. de legibus: *Est iniqua in omnibus re accusanda prætermittis boni malorum enumeratio, vitiorumque selectio, mox: Sed bonum quod est questum in ea, sine isto malo non habebimus.*

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] Ut Falisci apud Liv. lib. v. Samnites lib. VII. Sic Epidamnii à Corcyreis deserti Corinthiis se dediderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exsules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] Et Venetorum, Bemous lib. VI.

GRONOVII NOTÆ.

3. *In periculum vitæ*] Salutis. Ut Phrygum discordiis rege opus fuit. Justin. II. 7. ut Veientes tardio annæ ambitionis & discordiarum regem creavere. Liv. 5. 1. Ut Athenis bello Peloponnesiaco respública à Populo translata ad Senatum eccc. Justin. 5. 2.

Inopia] Ut Egyptii fame coacti Teque & omnia sua regi vendiderunt Josephi artibus, Genes. 47. 13.

Populum Campanum] 8. 1.

Ne recepti] Ut Sardi post bellum Punicum primum circa ann. V. C. 513.

Apud Virgilium] 4. Æn. 619.

Tradiderit regno] Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius separarat, hoc modo: *Tradiderit, regis aut optata pace finatur.*

est dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censerī debent: nam idem jus eademque ratio est procerum, qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur?

7. Jam vero & * populi quidam alios sub se populos habent, non

privato dominio, etsi id à nullo pendeat, tamen quia expedit, nequis rei suæ male utatur, coercetur dominus, ut dictum est de servis, ut prodigo interdicitur administratione bonorum: ut furiosi in tutela sunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magistratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Resp. 1. Omnes boni principes confessi sunt, idem illud dominium eminens esse populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Resp. 2. Ambiguitas est in voce *dominium*, quasi dominium sit jus utendi, abutendi, sine cuiusquam intercessione. Id falsum est in hominibus sub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac servorum est societas, & servi facti sunt, ut servarentur, non occiderentur, in bello capti. Sic igitur populi qui bello acquisiti sine alia pactione se dederunt, hoc tamen spectarunt, & tacite sunt pacti, ut duriorē quidē conditione & libertate amissa salvi tamen essent & viverent. Si ne hoc quidem licet per victorem Tyrannum, superest illis ut vitam suam quoquo modo defendant.

GROTII NOTÆ.

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde à Philæo & Eurylace A Jacis filiis, ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste

Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teste Herodoto lib. 1. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro 1. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneada, cum urbe, atroque, Acarnanum sunt.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. V, c. 29. Idem libro XXXIII, c. IV, Lindum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datus ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablata à Senatu. Utrumque est in Excerptis Polybii.

GRONOVII NOTÆ.

Non aliunde] Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoscens.

Procerum qui] In Aristocratiæ mera, ut hodie Venetiis.

Quid quod nulla Resp.] Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur, non est ullum jus populo in acta Principis.

Resp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim est collectio. Nam non est eadem ratio istorum, quæ populi. Istis diffiditur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum: mulieribus & adolescentibus, tanquam impetitis

non minus addictos sibi, quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania, ut & Amphiloëchia, dicuntur fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Pydna a Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exempta sunt, Eleutherolaconum nomen

ritis rei gerendæ. Hoc de populo dici non potest. Deinde quod ponitur, ordinarium est, quod colligitur extra ordinem, & in magnis casibus fit: quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, si quid ejus adferre possent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc est. Si inopes, externi, mulieres, adolescentes ordinarie arcantur a tractanda Rep. populus omnis aut major meliorque pars consentiens, etiam in ultima necessitate, & manifesta tyrannide arcetur a coercendo Tyranno. Atqui &c. Ergo. Sic apparet argumenti hujus vanitas.

7. *Jam vero de populo*] Si populi habuerunt non minus sibi addictos populos quam Regibus, & ab illis sunt dono dati aliis Regibus, non est jus ulli populo Regem potestate male utentem coercere.

Resp. Nulla prorsus hæc est collectio: Populi isti imperantes sive bene sive male uti sunt suo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene, ipsi statuerunt hoc suum officium esse, & si facerent, populos eos id aliquando non toleraturos, ut Romani. Liv. 8, 21. & sic damnarunt tyrannidem. Si male, idem jus fuit subiectis populis contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem, si jure isto non sunt uti, defuerunt vires.

Sententia Scripturæ sacræ & auctorum Græcorum, Latinorumque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & concessa legibus, primo populus regi non amplius potest dare, quam ipse habet. Non autem populus habet jus se ipsum extinguendi, aut in corpus suum injuste sapiendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit.

Deinde potestas major Regibus data est ad conservationem ipsius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perniciem vergit, non est jus regum. Si mores, significant reges suo jure abuti, quo abusu nullum majus jus acquiritur, sed quod habuerunt, perdunt. Significant & illud: propter eximium illud jus, multa regibus etiam injusta concedi, multa ferre, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipsi a seditionibus, aut rationem se vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo casu, ne post ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus esset populo se liberandi. Ubi dicitur: *super populum esse regem & populum subiecti*, mera ludificatio est. Nam & Consules supra populum Romanum, & Athenienses erant sub Archontibus: neutris tamen omnia in populos illos licuerunt. Cum Christus dicit: *Reges gentium dominentur eis*: nihil aliud dicit, quam esse eos superiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc verba in contentione discipulorum, quis eorum maximus esset, non ut aliis imperaret, sed ut priore loco federet: dextram enim & lavam Domini in regno ejus vindicabant Zebedai filii. Deinde demonstrat hoc oppositum: *Vos autem non sic: quia vestrum maximus perinde sit ac minimus*, quod nihil aliud est, quam primus & postremus.

Juris Ætolorum] Ut Justin. 9, 1. *Hæc urbs variante victoria, nunc Atheniensium, nunc Ætolorum juris habitata est.* Eod. lib. cap. 5. in *Asiam Persarum juris.* Lib. 31, 1. *Syria quidem, sed juris Ægypti civitate.*

Exempta sunt] Per Augustum oppida maritima xviii.

men acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem, & Insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniz Capuensi, Caudium coloniz Beneventanæ adjudicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus, Otho provinciz Batiæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. Quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, *Hij. I.* jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati, qui reguntur.

8. At vero esse reges, qui populi etiam universum summi arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testantur. Si *Deut.* dixeris, inquit Deus populum Israeliticum alloquens, *Stauam* *xvii, 14.* *supra me regem:* & ad Samuelem: *Indica eis jus regis, qui regnatus est super eos.* *1 Sam. viii, 4.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israellem Solomo rex super totum Israellem. Sic David Deo gratias agit, quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges, inquit, gentium domi-* *1 Sam. ix, 16. x, 1.* *xv, 1.* *11 Sam. v, 2.* *1 Reg. iv, 1.* *Pf. cxliv,* *2.* *Luc. xxii,* *25.* *Epi. xiv,* *Flamin.* *10485* nantur eis. Notum illud Horatii:

Regum timendorum in proprios greges,

Reges in ipsos imperium est Jovis.

9. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum* *populus est quem timere debeamus?* interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus potestas populi & in populum data est. Tales sunt quos Plutarchus ait, & *Flamin.* *10485*

Calatim] Calatiam.

8. Notum illud Horatii] *Reges in ipsos imperium esse Jovis* nemo diffitetur. Nec quisquam dixit in reges imperium esse populi. Sed hoc dicitur: si reges imperio illo proprios greges tantummodo ad maciandum utantur, greges illos non esse oves, ut semper impune se prabeant, sed homines qui sciant sibi nihil esse carius sua salute, & pastorem, qui pro lupo se gerat, non esse tolerandum.

9. Seneca — 10. Aristoteles] Potestas populi & in populum data est regibus: sed populi, quam ipse populus habuit. Sic etiam Imperator dicitur §. 6. Inst. de jur. nat. gent. & civ. Populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit. Non igitur Tyrannicum. Sed dicit, & ita est. Ergo populus eam non reiecit. Certe justam dedit, & ordi-

narie repetere non potest. Sed ut homini libero, in quem potestas mihi nulla est, gladium donavero, sic ut & gladius ille exierit e mea potestate, si is eo gladio ad se aut me perendum utatur, extorquere illum ei jure possum ac debeo.

Gratiosi] Potentes, quorum nemo facile gratiam negligit.

Plutarchus] Imperium reges habent in leges, hæcenus ut eas utiles ferre & latas, si processu temporis inutiles appareant, abrogare possint; ut Agelæus, rex qualem inferius negat Grotius hic describi, & improprie regem appellari, quod tamen non credidit Agelæus, qui regem Persarum, etsi justitiæ studiosus esset, se negavit majorem esse: ille igitur Agelæus, cum in Leudrica pugna multi abjecissent scuta, quos legibus oportebat esse infames, non autem is status esset reip. ut tanto nu-

νόμος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ νόμον ἄρχειν, imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges, & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: ἀνδρῶνας ποιεῖν τὰ βέλτε· facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat. Dioni quoque Prusænsi regnum definitur. ἐπιτάττειν ἀντιπύθονον ὄντα, ita imperare ut alii ratio non reddatur: Pausanias Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑποδύναμω, regnum potestati tali quæ rationem actuum reddere debeat.

III, Pol.

XIV.

In f. de iur.
nat. §. sed &
quod.

Xiph. vita
M. Ant.

L. 4.

10. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo iure quod alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: Nemo nisi solus Deus iudex principis esse potest.

mero civium careret, operam dedit ut designaretur νομοθέτης sive legislator. Creatus legislator nullas novas leges tulit, sed veteres valere iussit post Leuctricam cladem, ut nihil quod in eo factum esset contra leges, puniri posset. Non autem hæc potestas in leges dat & jus omnes leges conculcandi. Eandem potestatem in leges habet populus liber: unde in XII. tabb. Quod potestremum populus iussit, jus esto. Et ut rogabatur lex, ita & abrogabatur, antiquabaturque, interdum ei obrogabatur, derogabaturque. Et tamen in libera rep. legum est imperium longe supra populum, Livius lib. 2. Liberi jam hinc populi Rom. res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Vide diatriben ad Senecam.

Otanes] Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3. mirum est adferri ad explicandum jus regium.

Otanes, Dion. Pausania] Rationem non reddunt actorum reges, quia non est magistratus ordinarius, coram quo eo nomine possit conveniri. Datum hoc ipsis, ut essent soluti impedimenti recte & iuste faciendi: quod necessarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia. Livius 9, 18. Tacitus 7,

Ann. 73. Non ut omnia subvertendi habeant licentiam: deinde non sequitur, qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum si palam illicita & quidem in summo gradu faciat, non posse puniri. Nam & Carthaginensium in libera rep. imperatores à reddendis rationibus immunes erant ante constitutum senatum centum senatorum, de quo Justinus 19, 2. Qui tamen si rempublicam invadere voluissent, detecti & capti agebantur in crucem. In ipsa Hollandia sunt collegia quædam, quæ rationem nemini reddunt, & tamen nec reges sunt, nec, si deprehendantur in maleficio, iudicum severitatem effugiunt.

10. Antonini] M. Antoninum sanctissimum virum & tantum tyrannorum hostem, ut palam diceret de decessoribus suis, omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus mererentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum à Tyranno, vel occisum, ut scriberet: Plane liberi mei pereant, si magis amari merebitur Avidius quam illi, & si reip. expediet Cassium vivere quam liberis Marci: eum quicquam dixisse in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, sano sensu accipienda sunt, non ut scelus ius sit Tyrannis, sed ut principes & reges intelligantur esse supra suos iudices.

est. Dion. l. lxxx. de tali principe : αὐτελής ὄντας καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτῷ, καὶ τοῖς νόμοις, πάντα τε οἷα βάλῃ ποιῇ, καὶ πᾶν ὅσα αὐτὸν μὴ βάλῃ μὴ πράττῃ : Liber est, suique ac legum potens, ut quod vult faciat, quod non vult non faciat. Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidatum Argis : nam in Argiva Tragædia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum :

Σὺ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δῆμιον.

Πρύτανις ἀκραισθύνων,

Κρατύνεις βαμὸν ἐστὶν χθονός,

Μονοψήφοισι νόμοισι σέθεν.

Tu res populi, tuque urbs tota es,

Non judiciis subditus ullis,

Regni solio sultus ut ara,

Unoque regens cuncta arbitrio.

II. Lon-

diæ, quos ipsi constituunt : aut dixit eo sensu quo Tacitus : Principatum sato dari. Loquitur enim ad milites injusta petentes, quos detertere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injuria poscerent, ut sibi jus esse alium principem faciendi. Alioquin cum Cassius rebellaret, ipse Marcus judicem de se fecit senatum, & conditionem Cassio tulit, ut uterque depositis armis senatui arbitrium relinqueret, utrum Patres mallent imperare.

GROTII NOTÆ.

Inachidarum] Hi sunt Ἰνᾶκιδες. Deut. ii, 10. ex qua origine & Ἰνᾶκιδες dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Palлада dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est, extorres à Syro Ἰνᾶκιδες. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere, Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo Orientis, unde venerant ; sic & reges Thebani, & Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

GRONOVII NOTÆ.

Dion] Dio refert quid Augustus per varias & miras artes à Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum solverent, & promitterent omnia suo pro arbitrio agere. Si Augustus putasset jure imperii hoc sibi competere, non expectasset decretum senatus, cum eandem potestatem jamdudum haberet in manibus & satis usurparet. Præterea idem senatus, qui Principibus tantam potestatem dederat, Neronem male ea utentem condemnavit, ut more majorum, id est, dirissimo supplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus fecisset, si potuisset.

Sic populus] Non populus, sed peregrinæ & supplices, negantem recipere illas sine consensu populi v. 402. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὶν ἢ καὶ αὐτὸ δῆμιον ταῖς παραχαίρῃ.

Æschylum] Ad locum Æschyli respondit egregie Miltonus cap. 5. sui operis : verba illa ponuntur in personis sceminarum peregrinarum & supplicum, quæ rogabant in tutelam suscipi & defendi contra Ægyptios classe persequentes. At ipse rex Danaus cui dicebantur ista : Ego, ait, non persceci hoc etiam promissum, antequam de his cum populo communicavero. Et rursus : Dixi antea vobis, non sine populo hoc faciam, nec si possem

sem quidem. Fatetur igitur se non posse. Et erant ista filia ejusdem regis, qui tamen negat sibi licere eam sine populi consensu suscipere. Itaque magnus error est summorum virorum (Grotii & Salmasii) ex sententia foeminarum peregrinarum & suppliciter humilimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Gracos, qui nunquam reges potestate abutentes tolerarunt.

Responsio ad primum argumentum *τὸ ἐν ἀρχῇ* sive principium petit. Hoc enim ipsum quaeritur, an constitutio imperantis perpetuo à voluntate constituentis pendeat, haecenus, ut si pactis ille non fiet, revocare constitutionem possit. Regimen commisit principi populus, maxima cum potestate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu se parituros, & singulos pro ejus salute vitam opposituros. Hoc semel promissum non pendet à voluntate promittentium, semel se obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, à principe possunt puniri. Sed nec desiderare debent, ut princeps auri populari serviat, & in omni re desideriis populi, quandoque erroribus, obsequatur. Hinc est quod Antigonus apud Justinum 28, 3. *Ἰπὶ κεραιῶν, οὐκ ἔστιν ἰμπερῆσαι.* Quod Aemilius Paulus apud Livium 44, 22. *Ἐπὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰμπερῆσαι.* Et salubris principis est non nimis indulgere populo exemplo Augusti, Sueron. c. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & sanguine & visceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur, & hac occasione protulit illam sententiam: *οὐδὲ δὲ τὸ μὲν ἀρχὴν ἡ πόλις, οὐδὲν δὲ τὸν ἀρχαῖον.* De imperio solus Deus judicare potest. Quod nihil aliud volebat, quam se non metueri seditiones, rebelliones, conspirationes, Deum enim esse solum, qui constituat & mutet imperia. Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum scriptura dicit: *Non est volentis neque cur-*

rentis, sed Dei misereantis. Item: *Non qui plantat, non qui rigat, sed qui incrementum dat.* Talis est etiam sententia Valentiniani: ut multa sint dicta constantium principum ac ducum, qui imperia multitudinis deceptis voluntatibus non cesserunt. Alia est ratio in Tyranno manifesto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter se & populum in constitutione factum est, ipse irritum reddidit, & sic alterno parendi pacto populum jam dudum solvit. Scit auctor jus Rhadamanthi, de quo monuit cap. 1. num. 5. *Qua fecit, sic quisque ferat, jus fiet & æquum.* Rhadamanthus autem & Minos & Eacus personas non distinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, si fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ sibi virum constituit, cui parere semper necesse habeat. Sed numquid ita, ut patiat, se flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, ne maritalis debiti penuriam mulier cogitur pati, si non vult, quibus tantummodo subtrahitur ei de eo, quod promissum est, quid si non hac modo subtrahantur, sed etiam vis vitæ adferatur? Lusus est perpetuus in vocabulo superior. Est omnino princeps & magistratus quivis superior populo, si latine loquimur: sed ut caput superius est membris, non ut injustum atque affligens onus incumbit pressio ac deficienti, & quidem ut caput mortale vel artificiale, quod si praeagraverit, salvo corporis statu, potest demitti: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogismus ita formandus erat: Qui constituit aliquem supra se & omnem ei dat in se potestatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendenda conservandaque omnium & singulorum salutis, is eum hostem & persecutorem suum factum jus habet tollendi & puniendi: Atqui populus &c. Ergo.

Adversus minorem excipitur rursum, quosdam Principes non constitui à populis, exemplo acceptantium

tium advenas sub obediendi lege, & qui bello sibi alios subjecerunt.

Respondeo. Immo & hi constituntur. Jurisconsulti norunt contractus & quasi contractus. Philosophi voluntarios & invitos: & ex utrisque perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi. Est consensus advenarum istorum & gentium, non quidem valde spontaneus, consensus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non servire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Senecam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciscuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: sed cum ne hic quidem relinquatur, quod promissum est, tuto vivere, in duris licet & tenuibus rebus, jus naturæ illis integrum est.

Argumentum secundum ita formandum fuerat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam regentis causa comparatum est, sequitur etiam naturæ convenientius esse, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, salus simul consistere nequit, & quidem regentis detestabili culpa, ibi à populo submoveri Tyrannum, quam à Tyranno concidi & comedi populum. Atqui.

Ergo. Adversus hoc argumentum nihil valent exceptiones, quæ proferuntur. Falsum regimen dominicum solius regentis causa comparatum. Jus gentium introduxit servitutes per misericordiam servandi, qui occidi possent, §. 3. Insit, de jure personarum. Jus naturæ in hac re explicat Aristoteles 1. polit. *Quod imperat & peret natura, salutis causa conjungitur, nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura, quod autem ista potest corpore facere, paret & natura est servum. Quare domino & servo idem conducit. Forte dominus, qui emit servum suum, tantummodo utilitatem respicit. Sed hac nostra pravitas est, non intentio naturæ, non gentium, quæ servitutes constituerunt, Justitia*

nus de Parthis 41, 2. *Hor (servos) pari ac liberos suos cura habent, & equitare & sagittare magna industria docent. Tacitus de Germanis 20, dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: & 25, Frumentis modum dominus, aut pecoris, aut vestis colore injungit: & servus hactenus paret. Verberare servum ac vinculis & opere coercere rarum. Falsum quoque imperia, quæ bello & victoria parta sunt, ad solam vincientium utilitatem pertinere. Non enim inspicienda hic sola externa species, aut quid cogitet victor, sed quid agat Deus & natura. Nam si iusto pioque bello certatum est adversus populum injuriosum & vicinis gravem, utile est ipsis victis privari libertate, quæ in bonorum offensam & commodum abutuntur. Ut furioso utile extorqueri gladium. Idque ipse victor animo sibi proponit, si vir bonus est, quales præci Romani, cum victis nihil quicquam præter injuria licentiam eripiebant, ut est apud Salustium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profectus illo victore capi, & Rutilianus Numatianus:**

Profectus iniustus te dominante capi.

Si iniusto, & ut est apud Lucanum, *Victrix causa deis placuit, sed victa Caoni.* Ne tum quidem solam esse vincientium utilitatem, in isto imperio evincam vel uno exemplo Israelitarum. Bella enim & victorias, quibus illos subegerunt Moabitarum, Ammonitarum, Palestini, Assyrii, quis dicet ad solam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna castigatione lascivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad sanam mentem redissent, eadem flagella in ignem abiciebat. Ne in victoria quidem Israelitarum, de septem devotis gentibus, sola utilitas vincientium fuit: nam bonum & utile est noxio puniri, ne peccata augeat, præsertim, si eo usque processerit, ut aliter ejus sceleribus non posse subveniri, quod ad Nerone dicebat ille apud Tacitum 15, Annal. 68. Quod etiam Suetonius significat, cum ait, quosdam conjunctionis

con-

11. Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur,

— ἐ γὰρ ἄρχη
 Ἐνὸς αὖτος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις.
 Δῆμος δ' ἀνάσσει ἀξιοῦσιν ἐν μέγα
 Ἐνωσίαισιν.

— hæc juris sui
 Parere domino civitas uni negat:
 Rex ipse populus annuas mandat vices
 Honores huic, illive.

Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum custodem agebat, * cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui populo subsunt non nisi improprie reges appellari dicantur: Sic post Lycurgum, magisque post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δ' αὖτε ἰσχυροὶ καὶ τὸ αὐτονομὸν ἀγαπῶντες ἐν παλαιότητι, καὶ ἐξ ἑξτίας τῶ βασιλείῳ εἰς ἐλάχιστον παρήγαγον, ὥς μηδὲν τῶ Κεῖσιν καὶ τοῖς ἀπυγόνοισι ἢ τὸ ὄνομα λειψόμεναι τῶ βασιλείῳ μένον. Argivi jam olim aequalitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filius ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent. Sic & apud Cumeos de regibus judicasse senatum notat Plutarchus. Talia regna negat Aristoteles

Lib. IV.

Vit. Cleom.

Vit. Agesil.

Quæst. Gr.

convictos, eam ipsam conjurationem ipsi pro beneficio imputasse, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, cap. 36. Et sic Parthus, quasi consilium daret, monebat Tiberium, ut voluntaria morte maximo justissimoque civium odio quamprimum suis faceret.

GROTII NOTÆ.

Cætera par civibus] Thesei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

Οὐ γὰρ τυραννὶς ὡς βαρβάρων

ἢ δὲ δίκαια δρῶ, δίκαια πάσο-

μα.

Nec enim potestas barbarum in morem mihi,

Sed justa refero obsequia, dum juste impero.

Cornelio Nepoti] Verba ipsius, aut quisquis is est, qui vitas illustres

scripsit, in Agesilao: Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio. Alibi: Lacedæmoniorum autem Agesilao nomine non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani.

GRONOVII NOTÆ.

11. Plutarcho] Plutarchus non loquitur in universum de regibus Lacedæmoniorum, sed de Cleomene solo & vitio illorum temporum p. 805. αὐτῷ δ' ἐπὶ τὸ ὄνομα βασιλεύοντος ἢ μόνου, ἢ δὲ ἀρχῇ πάντων ἑσθίων, scil. post eorum latrocinio sublatum Agin.

Apud Cumeos] Ἡ δὲ καὶ φυλάκτις ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς ὁ δὲ ταύτης ἔχων, τῶ μὲν ἄλλοι κερτοὶ ἐπὶ τῶ δεσποτιῶν. εἰς δὲ τὴν βαλὴν ἐν τῶ πυλῶνι συλλογῶν παλαιῶν ἐβύγε τὸς βασιλεὺς τῆς χειρὸς, καὶ κατήχε μέγα ὄρεϊ αὐτῶν ἢ βαλὴ διαγροῖη, πότρου ἀδικῶν ἢ ὑπερβύτων ἀνδρῶν τῶ δὲ ἡρώ, p. 291.

Quæst.

II. 14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo, qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutue utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parata sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit, quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet; at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona, aut cœtu, consistendum

14. *Ea vox nunc*] Olim enim & legitimi justique principes interdum sic appellabantur. Virg. Æneid. 7, 268. *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

Sed quod illi inferunt] Non inferimus, nec negamus reges & magistratus esse populo superiores: sed dicimus inferiori jus esse contra intolerabiles superioris injurias se defendere: ut aiebat Vespasianus, non oportere maledici senatoribus, remaledici civile fasque esse. Sueton. cap. 9.

In tutore hoc procedit, quia habet superiorem] Ergo potest per ordinarium magistratum coerceri vel amoveri: quod quia non potest Tyrannus, extraordinaria via opus est, nempe, ut ipse populus se circumspiciat. Etenim a naturæ jure quos inter judicio lis terminari non potest, inter hos bellum degerunt.

Quia progressus in infinitum non datur] An datur progressus vindictæ in infinitum, quia statuitur Tyrannum professum a populo posse coerceri? Immo ne progressus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod si progressus in infinitum datur, ubi non est persona, quæ a solo Deo judicetur, quid factum est in regnis, quæ non negat auctor fuisse, & rebus publicis, in quibus nulla talis persona fuit? quid Romæ, postquam non licuit magistratum sine provocatione creari. Sed opponit personæ cœtum. Is ergo cœtus est populus; etiam ubi principem non expresse subjecit legibus. Neque enim videri potest societatem cum principe iniisse talem, quæ omnem societatem destruit.

Deo peculiari curæ esse peccata principum non inficiamur; sed ita, ut

ἀνέσθης πρὸς τὸ ἄρχειν, non obtingere cuiquam imperium * sine Dei cura speciali. Irenæus optime: Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur. Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis: ἡ βασιλεία φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι ὁ κυβερῶν ἐστὶν ἡ χριστολογία, regem timebis, gnarus à Domino electum.

Lib. VII,
c. XVII.

16. Nec

GROTII NOTE.

Sine Dei cura speciali] Homerus:
Τὴν δ' ἐκ Διὸς ἐστὶ.

Ab Jove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: αὐτὸς μὲν ἐκ Διὸς δαίμωνις τινὸς αὐτοῖς ἐστὶν ἐξουσία: Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem. Augustinus lib. V. de Civitate Dei: Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostata Julianus, nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitiges apud Cassiodorum: Omnis proventus, maxime rebus, ad divinitatis munera referendus est. Titi imperatoris erat dictum: potestates fato dari.

GRONOVII NOTE.

Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui temporibus illis per eos reguntur] Verum est: etiam Tyranni: sed ubi exactum est tempus, quod poenæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Moysen, qui educat eos à servitute, aut Ehudum, qui Eglo-nem à medio tollat.

Regem timebis, gnarus à Domino electum] Regem timendum omnes boni fatentur & suadent: adeo quoque electum libenter largiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifestum tyrannum atque hostem generis humani, diutulerant, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, saepe pejor succedit, & titulum libertatis in servitutem vertit. Justinus lib. 18, cap. 1. Sape libertas & speciosa nomina prætexuntur,

nec quisquam alienum servitium & dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Tacitus 4, hist. 74. Hæc utiliter monentur, sed non convellunt jus populi.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi: Tyrannum intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipse vel per ministros humanitas peccet; qui sit in aliqua parte imperii severior, durior, morosior, aut cujus sint aliqua notabilia vitia, cum summa salus reipublicæ constet: non quo in factis diversum sentiat, sed vel cum, qui temp. factione, armis, malis artibus, sine lege & auctoritate illorum, penes quos potestatem deferendi jus est, exclusis illis, ad quos jure imperium pertinet, occupat, & ut plerumque sit, per vim & scelera administrat: aut qui cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia dissolvenda temp. tollentia securitatem populi, jura procerum, leges regni, in qua juravit, vitia proruperit: qui denique confessione ac consensu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. Populum, non colluviem ac fæcē plebis, aut factionem conspiratione turbulentorum validam & sibi quarentem, quod in alio accusat: non homines obaratos, egentes, scurras, operas, Bagaudas, quorum noverca est patria, rapientes temp. ut diripiant: sed bonos in populo, multo majorem & sinceriores partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro statu, fortuna & moribus probatos, quorum interest temp. salvam esse: qui ultima servitutis & fæditæ exempla perpessi, nullam aliam vident reliquam viam expediendæ salutis.

IX. I. Non

16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum ^{i Reg. 19.} puniti leguntur ob regum peccata: non enim ideo evenit, quod ^{10.} populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod ^{11 Reg. 3.} vitis ejus tacite saltem consentiret. Quamquam etiam sine eo ^{17.} Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

I X. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur; qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monstrare possint ad recte judicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quamquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis partem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliarum, sed

I X. 1. *Non facienda*] Regi non parendum in illis, quæ palam impia & injusta sunt.

Nullam includit] Non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

Partiri cum rege] Ita regem constituere, ut aliquando ille ipsis, aliquando ipsi regi imperarent.

2. *Bonitas*] Recte agere vel perperam, non est idonea mensura potestatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præsertim in administratione rerum civitatis aut populi, ubi sæpe optime con-

sulta pro pessimis accipiuntur, & vicissim prava pro salubribus illudunt.

Obscuram disceptationem] Interpretationem ambiguum. Huc pertinet Taciti 2, ann. 2. ignota Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis & honestis.

X. 1. *Principatum obtinuisse*] Principatus est primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum est potentia iusta in subiectos. In illo pollent gratia & factione, in hoc vi & imperio.

sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum regis esse filium: & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum patentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo.

2. Videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subiecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant, quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi, non potestate iubendi: Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Sufferem Carthaginensium Aristoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem * Carthaginensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo eum, adjunctis in civitatem Melesiis, populari republica uti cœpisset, veterum regum posteris nomen mansisse regium, & honoris nonnihil.

3. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & insignia regiae majestatis in liberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent.

4. Jam vero comitia ordinum, id est, conventus eorum, qui populum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, procures, missisque potentibus urbes:

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum sit statuere, quod ex usu ipsi videatur: alibi etiam jus habent de actis principis

GROTII NOTÆ.

Carthaginensium regem dixit Solinus] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Ut enim Roma consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creantur.* His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii, quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum interfici jussit. Plutarchus in Artaxerxe.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Ephoris subiecti*] Non subiecti fuere reges Ephoris, sed Ephori reglæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ imperio consulari obje-

cti tribuni. Valerius Maximus 4. 1. 8. ne regum hereditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

Βασιλέα] Justino quoque Bomilcar rex Pœnorum, qui tamen apud centum delectos rationem rerum gestarum reddebat, ut hoc metu in bello imperia cogitaret, ut domi judicia legesque respiceret. Just. 19. 2.

3. *Insignia*] Ut Venetiæ duci corona & titulus Serenitatis.

4. *Ut sint majus*] Quos audiat cum potestate libera sequendi sententias illorum & improbandi.

In consistorio] In interiore aut proximorum ministrorum consilio.

Plura

*Lib. I.
L. b. XV,
cap. 60.
Lib. XIII.*

pis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi, quibus princeps teneatur.

§. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. Nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Jus enim ab electione familiae ceptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum deferit successio. Apud Lacones regnum ad heredes transibat, etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno, id est, principatu est apud Aristotelem: *τῶν βασιλείων αἱ μὲν αὖτ' ἄλλοις* Pol. III, *αἱ δὲ αἰρεταὶ*, quedam sanguinis jure, quedam electione XIV. deferuntur: & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Contra, Romanum Lib. I. imperium, etiam sublata omni senatus & populi potestate, per electionem conferebatur.

XI. 1. Altera cautio hæc esto. * Aliud esse de re quarere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Ut enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario: ita summum imperium dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui iusto bello imperium quæsierunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedit, ut nihil exciperetur.

2. Neque enim illis assentio, qui dictatori negant fuisse summum

GROTII NOTÆ.

Pleraque in Græcia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro II. & v.

Aliud de re quarere, aliud de modo habendi] Videat cui vacat Carolus Molinarum ad consuetudines Parisiens. Tit. I. §. 2. gl. 4. num. 16. & 17.

Jure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoriam libri IV. initio.

GRONOVII NOTÆ.

§. Non est titulus] Vocabulum significans jus minus majusve imperantis, sed idem jus quod decessores habuerunt.

Ab electione familiae] In primo,

qui ejusdem familiae ad regnum erectus est.

Per electionem] Factam a militibus: nec aliter quam si successor defecisset: nam si filios rerum utrunque gerendarum & militis demerendi capaces reliquisset Imperator mortuus sive naturales sive adoptivos, sine dubio succedebant.

XI. 1. Jure temporario] Locationis, emphyteuscos, si cui in diem fundus addictus sit. l. 4. §. D. de in diem addict.

Jure usufructuario] I. I. §.

Jure pleno proprietatis] Maior ditionis, imperii. Vide Vestibulum.

2. Illis assentio] Bodinus lib. I. cap. 8.

num imperium, quia perpetuum non erat. Nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eisdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus suum * omnes actus eodem jure exercet, quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat, quamquam si de dignitate quaeritur, quæ majestas dici solet, dubium non est, quin ea major sit in eo, cui jus perpetuum datum est, quam cui temporarium; quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis.

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoties displicerent: horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his, qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est, in patrimonio imperantis, quidam viri

Procopius
Vand. 1.
Aimoi. II,
c. 20. l. IV,
c. 25.

GROTII NOTE.

Omnēs actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus, cum Fabium Rutilianum servare vellet, apud dictatorem precibus egerit.

Gothorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Beheriis. vide Marianam lib. xvi.

Cum ipsos deponerent populi quoties displicerent.] Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gotthicorum 11. de Longobardis Paulus Wernafredi libro IV. & VI. de Burgundis Ammianus libro xxviii. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas; de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilielmus Neubrigenfis regem ibi factum, quisquis regem occidisset: de Quadis & Jazygibus similia habes in excerptis Dionis.

GRONOVII NOTE.

Rerum moralium] Res in Ethicis & Politicis id sunt & vocantur, quod eas esse monstrant effecta, nullo discrimine temporis.

Qui est optimo jure] Vide ad Liv. 9. 34.

Duratio] Modus temporis.

Quæ majestas] Non ut accipitur pro ipso jure aut potestate, sed pro veneratione, quam vulgus præstat principibus. Sueton. Vespas. 7. Alioqui majestas principi facto aut nato statim adest. Ovidius 5. Fastor. 26.

Ad tutelam suam] Desierunt esse pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

3. *Precarium*] Nam precarium est quod datur utendum, quamdiu danti liber. l. 1. D. de precario. Justinus 45. 4. Tac. 1. hist. 52.

Deponerent] Destituerent. Sueton. Neron. 40. Gal. 10. & 11. regno exsuerent vel privarent.

XII. 1. *In patrimonio imperantis*] Ne hoc quidem admiserim. Certe aliter veteres. Seneca 7. de beneficiis cap. 6. *Cæsar omnia habet, filius eius privata tantum ac sua: & universam imperio eius sunt, in patrimonio propria.* Plinius Paneg. 50. *Est, quod Cæsar*

viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant *ἀποτέλλει*, in subjectione: & in sacris literis subiecti regis, servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem* vocabant, libertatis dulcedine nondum experta. Idem: Indignum videbatur, populum Romanum servientem, cum sub regibus esset, nullo bello ac ab hostibus nullis obsequium esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri. Et alibi: Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. Rursum alio loco * opponit gentes, quæ in libertate essent, iis quæ sub regibus viverent. Cicero dixerat: Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda libertas. Post hos Tacitus: Urbem Romanam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit. Et alibi: Acrior Arjaci regno Germanorum libertas. Arrianus Indicis: βασιλεῖσι καὶ ταῖς πόλεσιν δοῦναι αὐτονομίαν. Regibus & civitatibus liberis. Cæcina apud Senecam: Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel committitur, vel principalia urbis libera loca: * quorum significatio regnum civitati minatur. Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo modo

Hotam;
com. ill. q. 1.
Dios.
Laert.

1 Samuel.
xxii, 28.
11 Samuel.
x, 2.
1 Reg. ix, 22.
Liv. lib. i.
Lib. 2.
Lib. xlv.

Lib. iii.
de legibus.
Ann. i.
De moribus
Germ.

Lib. xii.

Cæsar non suum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus est. Florus quoque separat imperium populi à patrimonio 4. 1. Erarium quoque jussit effringi, censumque & patrimonium Po. Ro. ante rapuit quam imperium.

GROTII NOTÆ.

Opponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent] Thucydides: ὁ δὲ τύπος ἔτερος ἢ τῶν Σικελικῶν πατρίων ἀποτέλλει. Ὁ δὲ τύπος τῶν μετὰ τὸν βασιλέα ἐπιπλεόντων ἢ ἀλλοτρίων ὁμογενῶν ἐπὶ βασιλείᾳ. Hic Teres Sualcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit, ut ceteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thraciæ libera. Seneca pater suavia prima: Non eodem modo in libera civitate dicendum esse sententiam, quo apud reges. Josephus antiquæ historiæ libro xiii. ἀδελφὸς βασιλέως καὶ ἀδελφὸς ἐλευθέρων. Ad reges populos-

que liberos. Cicero Epistola xv, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro vi, cap. xx. de Indis: Jam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostentii apud Bezarum libro xix. historiae Genuensis.

GRONOVII NOTÆ.

Personalis] Ingeniuorum & manualium.

Civilis] Jus regenda reipublicæ pro cive 2, 24, 6.

Singulorum] Domum & patrimonium suo arbitrio regentium.

Universorum] rempublicam suis legibus administrantium.

Livius lib. i.] Cap. 17.

Regem vocabant] Regnari volebant.

Idem lib. 2.] Cap. 12.

Ac] Nec.

modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum, sed de populi libertate quaeritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suae potestatis. Hinc illa: *Quae urbes, qui agri, qui homines Aetolorum juris aliquando fuerunt: Et, Estne populus Collatinus in sua potestate?*

2. Proprie tamen cum populus alienatur, non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Si cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transcribitur.

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quaesierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quaesierit, civibus quaesitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo, qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii: sicut in jure civili est proditum, hereditatis quae restitui iussa est fructus non restitui, quia non hereditati accepto feruntur, sed rei. Evenire ergo potest, ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedaemoniorum principis *ἐν μέρῃ κτήσεως* *ἰσῆος*, privato ipsius jure. Sic rex Solomo regi Phœnicum *Hiramo* (ita enim cum Graece vocat Philo Byblus, qui Sanchuniatonis

Tit. lib.
XXXVIII.
Idem. l. v.

L. in fidei-
commis-
soria. §. plane.
De ad SC.
Trebellian.
Lib. VIIII.

I Reg. XII.

GROTII NOTÆ.

Ex sua substantia privata] M. Antoninus ad bellum Marcomannicum, cum arario exhausto indicare populo nihil vellet, facta in foro Trajani auctione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quaesitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII. historiae Hispanicae.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum,

vestigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet.

GRONOVII NOTÆ.

De bello & judiciis] L. 19. D. de Capt. & postlim. infra num. 21.

2. *Populus alienatur*] Per testamentum, donationem, pactum alteri traditur.

Libertus assignatur] Vide tit. inst. de assignatione libertorum.

3. *Quae restitui iussa est*] Fideicommissario.

Fructus non restitui] Nisi heres fuerit in mora, aut diserte rogatus; ut hos quoque restitueret, quia proveniunt non ex hereditate, sed ex rebus, quas bono jure possidet.

L. in fideicommissoria §. plane. 1 §. Quoties.

Her.

nationis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebraei: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebraeorum, Jos. xix, 27. sed ex iis urbibus, quas populi devicti hostes Hebraeorum ad eum diem retinuerant, quasque partim rex Aegypti Solomonis socer vicerat, Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israelitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebraeorum colonias.

4. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyn- Diod. l. IV.
dareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relin-
queret, iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamianti
Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se
Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas Lib. V.
dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Justinus: Regnum
Artaxerxi, Cyro civitates quarum praefectus erat, testamento lega-
vit. Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprie-
tatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua
quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriae jure id impe-
rium sibi quasivisse censendi sunt: quare non est mirandum,
si alienandi jus sibi arrogarunt.

5. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Roma-
num

GROTII NOTÆ.

Hercules] Idem Hercules Dryo-
pes, qui juxta Parnassum habita-
bant, a se victos donavit Apollini.
Servius ad iv. Æneidos: Herculem
adversus Lapithas belli socium sibi
sumsit. Egeus Doriensum rex,
parte regni in mercedem societatis
data. Cychreus Salaminis rex prole
carens regnum testamento reliquit
Teucro. Peleus ab Eurylionem Phthiæ
rege tertiam regni partem accepit in
dotem, quæ habet Apollodorus.
Apud Livium est lib. i. Proca Numi-
torii regnum legat.

Melampodi] Vide Servium ad sex-
tam Eclogam, sic apud Homerum
lobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δὲ τοῖς τιμῆς βασιλίδος ἡμιό-
τιον.

quod Servius sic interpretatur ad
Virgilium: filiam suam ei cum parte
regni in matrimonio dedit. Phœnix
de Pelœo:

πέδον δὲ μοι ὠπάει λαόν,

Μέγαν δ' ἐγὼ τοῦ φίλου δαδόνειον
δε δίδωμι.

Populos dedit hic mihi multos,
Ut fines Phthiæ, Dolopum quæ regna,
tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum
regi in dotem ei attulit Coreyræ
urbem ab Agathocle patre suo bello
captam, Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus
de Perside, non exacte tamen ad hi-
storiæ fidem: Ex testamento natio-
nem omnem in successoris unius jura
translatam, libro xxii.

Attalus rex] Valerius Maximus:
Attalus testamenti aequitate gratus
Asiam populo Romano legavit. Ser-
torius ea de re apud Plutarchum:
τῷ δικαιοτάτῳ τρόπῳ ῥωμαιοὶ κα-
ταλάβον ἐμπύρην. Cum populus
Romanus optimo jure eam terram te-
neret.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Anaxagoras*] Arceus F. Mega-
penthis N. Proeti princeps. Mega-
penthis Argos Pericles patrueli tradi-
dit; ipse transfudit regnum Myce-
nas. Cum Melampode & ejus fratre
Bjante partitus id regnum Anaxago-
ras,

Florus 1.
II. Epit.
Liv. 58.

num testamento bonorum suorum heredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hereditate provinciam populus Romanus non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hereditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo ab Appione rege testamento relicta.

Epit.
Liv. 70.
Ap. Mithr.

6. Tacitus Annalium XIV. agrorum meminit qui regis * Appionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relictæ.

ras, quod Melampus bacchantes vagantesque foeminas lustrasset ac fanasser. Pausan. 2. p. 116.

5. Cicero secunda in Rullum: *Hereditatem crevimus* Cap. 15. *Quid quam hereditatem jam crevimus: adiimus, agnovimus.* Cie. 6, ad Attic. I. II. 2. Vide ad lib. 2, cap. 7. num. 8.

GROTII NOTÆ.

Nicomedes] Vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

Appionis] Appianus Mithridatico: *Κυπρίων ἀπὸ τοῦ Ἀππίου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου ἡδὲ τῆς Συρίας ἀπὸ τοῦ Κυρέως τεταμένῳ reliquit Appion nothus è Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII. *Aridam Libyam Supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libya Pentapoleos Ptolemai liberalitate suscepimus.* Rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemaus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX. Ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Justino lib. XXXIX. Alterius Appionis, cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum CIO IO CCCCLII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius, Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Josepho discimus, Herodem, Augusto ei conce-

dente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, antiquæ historiæ lib. XV. & XVI. Mos hic etiam Goththis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat forori Amalefridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quasitam Pipinus inter liberos divisit: Fredegarius sine Chronici. De Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68. & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro III, quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro V. Regnum Turcarum in Cappadocia Musal in liberos distribuit; Nicetas libro III. Urbes ad Pontum Euxinum à Chuscino Bega Murati traditæ; Leunclavius libro I. Bajazeres Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror; idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro XII. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ heredem fecit Muratem Sultanium; idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitavit: est id apud Chalcocondyliam lib. IV. Basi-

licti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Aegypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Iustinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem filiorum suorum post se regem destina- ret. Et Polemo Tibariorum adfixæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii herede- dem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

Iustin. lib. xxxviii. Lib. xlii. Strabo lib. xii. Strabo xlii.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzii ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiæ testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat,

Lib. ii. Dan. c. 4.

Basilii Porphyrogenetus imperator à Davide Curopalate heres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat; narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit; habet id Gregoras lib. iv. Ætolia princeps Venetis Athenas reliquit, Boeotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro iv. Messena, Ithome, & Arcadia maritima ab Arcadia principe filia data in dotem cum ea Thoma Imperatoris Græci filio nuberet; idem libro v. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. Partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. Sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata; partim transcripta contractibus; vide de Cypro Bem- bum Italicorum vii, & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, alia Calaritanæ ditionis donata; Bezarus de bello Pisano libro ii. Robertus filio minori Raimundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. v. Alfonso Arragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho

suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro xxx.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui regi permitteretur] Imperium non debere relinqui, ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvanus: *Non poterat populos, quos regabat per testamentum, egenis iradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] Vide Capitulum xii, conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii, quo Hispaniam reliquit Alfonso & Olmifinda, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonso Arragonii; vide Marianam libro x. Et Alfonso Legionensis, cum is filias filio prætulisset; idem Mariana libro xii.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 1. *Crantzii*] Contra Roman. quæst. iii. 1, 1.

Id commendationis] Non tam imposuerunt populis successorem jure suæ voluntatis, quam ostenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

bat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse cum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus. Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, ob-
iisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonum commen-
daret.

2. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustine-
bat is, qui primi ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguenda esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est, ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut * marchio-
natus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento re-
linqui soleant.

XV. 1. Est

GROTII NOTÆ.

*Ut principibus Antigonum commen-
daret*] Vide rem similem apud Cas-
siodorum lib. VIII. epist. VIII. &
sequentibus. Ita pacta successione
mutuæ inter Sanctium & Jacobum
Arragoneses à proceribus firmata;
Mariana libro XII. & Henrici Na-
varræ regis, qua Johannem instituit
heredem; idem Mariana libro XIII.
& Isabellæ reginæ Castellæ; idem
libro XXVIII.

*Marchionatus & comitatus facilius
quam regna vendi*] Vide de Urge-
tii principatu Marianam lib. XII,
cap. 16.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Paschali Pontifici*] De Paschali
habet, a quo multa hoc cap. ex Hot-
mani Quæst. ill. I. t. 2. p. 846. qui
verissimam hanc historiam appellat;
& huius donationis instrumentum
ait exstare apud Raph. Volater. Geo-
graph. 3. Circumferuntur duo diver-
sa instrumenta, quorum alterum ex-
stat apud Gratianum in cap. Ego Lu-
dovicus. distinct. 63. alterum ex Va-
ticana bibliotheca se promississe nar-
rat Raph. Volater. lib. 3. Geograph.
quod multo plura, quam alterum
completitur, Ravennam, Ferrariam,

Siciliam, Sardiniam, Corsicam &c.
atque hoc niti mavult Curia Pontifi-
calis; & ejus auctoritate regem Si-
cilix vocat Ecclesiæ subditum, va-
sallum & dominum Ligium, Cle-
ment. pastoral. de sentent. & re ju-
dic. Ferrariensem quoque ducatum
hoc sibi titulo adjudicavit. Arnisæ.
de Subject. & Exemt. Cleric. cap. 6.
n. 10. p. 131. & de jure Majest. lib. 1,
cap. 5. num. 6. & 7.

Reddidisse legitur] Non apud Ai-
moium, non in Eginharti annali-
bus, neque Anastasio neque Tegano
de gestis Ludovici Pii, neque in in-
certo auctore de vita & actibus ejus-
dem. Cogitavit opinor Capit. Ego
Ludovicus 30. distinct. 63. in Decre-
to Gratiani. At hujus Ludovici F.
Lothario præter Galliam Belgicam,
que exinde Lotharingia dicta est,
cessisse in divisione regni paterni
Romanum imperium, hoc est,
Romani & Italiam, scribit ipse
Petavius Rat. temp. par. 1. lib. 2,
cap. 10.

Primi ordinis] Prælatorum.

XIV. *Summitatem*] Summum
jus ipsum a conditione & lege, qua
id teness.

Marchionatus] Ut ducatus & co-
mitatus Germaniæ: princeps enim
quivis

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex aetate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis, quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est, quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum, * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello partha rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit.

Just. l.
XIII.
Just. lib.
LXVII.
Plat. de
amore frat.

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut rex Ægypti post Josephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro; ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit.

Lib. I.
Lib. IV.

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant.

quibus comesque in suo territorio tantum juris habent, quantum rex in suo: sed superiorem agnoscunt Cæsarem.

GROTII NOTÆ.

In regni tutela] Vide Cothmannum tomo I. conf. xli. num. II.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V. Legionis rege. Testamentum regis Johannis de tutela & administratione regni a proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemaus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI. I.

Publice tutores constitutos] Et a proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Justinus lib. XIII.

Ut rex Ægypti post Josephi tempus] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

Promittit aliqua subditis aut Deo] Trajanus caput suum, dextram suam; si scilicet scilicet, deorum

iræ consecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam se senatorem, nisi ex Senatus sententia, puniturum. Anastasius Imperator juravit, servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaelæ Rangabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16. 17.

GRONOVII NOTÆ.

XV. 1. Quæ non sunt patrimonialia] Quæ non possidentur omni potentia jure.

Bello partha Eumenes] Hic non bello pepererat Asiam, sed acceperat hereditariam a patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adversus Antiochum M. socius fuerat.

Filio Hieronymo] Immo nepoti, Gelonis qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæsitum, sed a populo delatum. Just. 23, 4.

Marian.

neant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiam si nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patrisfamilias apparet, qui si quid familiae facturum se promiserit quod ad familiae gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali potestate privatur, eo quod aliquid uxori promiserit.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, sive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie, actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendimus, vera promissio jus datei cui promittitur: altera autem specie, erit etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure.

Lib. 2.

Val. Max.

lib. IX, c. 5.

3. Apud Persas rex summo cum imperio erat, *ἀντοκρατορὴς καὶ ἀνυπερέστυς*, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Justinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum: *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi: ceterum mementote, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem * historia exstat: Idem de Aethiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Aegyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur:

VI, 9. 13.

16.

Lib. III.

Lib. I.

GROTII NOTÆ.

Mutare illi nefas erat] Josephus in historia Vasthæ, *ἡσαναφάρις τῆς ἐλάσης καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐκδύνατο.* Cum Vastha conciliari lege intercedente non poterat. Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Jacchiades ad Daniele 11, 13, de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro xx.

Historia exstat] Tamen idem de Lethe castello legem à rege mutam refert, sed non probat.

GRONOVII NOTÆ.

XVI. 2. *Arctius quodammodo*] Imperii fines introrsus agi & coarctari, sive administrandi modum temperet, sive partem aliquam administrationis omnino adimat, quod promittitur.

Injustus] Quia non est factus ut deberet.

Nullus] Quia fieri non debebat, ut Jcti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent: alia irrita, quæ ab initio valebant, sed ob additum vitium rescinduntur.

Mor-

bantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant; sed * mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura: sicut & * Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, 11 Par. XXIV, 25. XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri iudicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnatos se juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita discimus.

4. Quid si addatur, si rex fidem fallat, * ut tum regno cadat: ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non abfimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse ἀντὶ ὅσων liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisset lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit.

Apud
Photium
Lib. XVI

5. Sic fundus, qui fidei commissio tenetur, est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regi delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum * tali sanctione inita.

XVII. Quar-

GROTHII NOTÆ.

Mortuorum accusabatur memoria] ἄντ' ὅσων ἐν τοῖς νόμοις τὰ σώματα τῶν νεκρῶν ὡς ἐκ τῶν νόμων. leges tyrannorum corpora insepulta extra fines projici jubent. Appianus civilium tertio. Andronicus imperator patrem suum Michaëlem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebræorum regum] Vide Josephum de Joramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. VIII, cap. III. & V. item de Joaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] Verba sunt: ἀσθασὺν εἰ βασιλεὺς ἐν Κασσάρων χώρῃ τῆς Μονασίου ἀπὸ τοῦ Διὸς δούρας ὁρῶντος τοῖς ὑπερσώτοις, καὶ ὁρῶντος αὐτοῖς ὡς ἄσπετον, καὶ νόμος, ἐν τῇ τῆς βασιλείας ἀσφαλείᾳ τῶν νόμων. Solebant reges in Cassariorum terra, quæ Molottidos pars est, Jovi Arco sacrificare ac juramentum præstare Epirotis. Jurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejus-

dem conservaturos secundum easdem leges.

Ut tum regno cadat] Vide exemplum apud Crantzium libro IX. Suevicorum.

Tali sanctione] Aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Cromerum Polonicis XIX. & XXI. Est & exemplum apud Scafuburgensem in rebus Henrici anno c^o LXXIV.

GRONOVII NOTÆ.

5. Fundus, qui fidei commissio] Qui datur fruendus ita, ut aliquando alii restituatur.

Amisibiliter] Possessione non perpetua.

Lex commissoria] Cautio vel pactio adjecta emptioni venditioni, ut si intra certam diem emtor pretium non solverit, & pœnituerit venditorem, res nec vendita neque alienata sit: conditio, ut dicta re non præstita contractus sit irritus. Lex commissoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum, nisi ex præscripto aliquid fecerit.

Fieri

XVII. 1. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus, quas supra enumeravimus, addita summitate, id est, τὸ ἀντιστοιχόν, * fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant potentiales, sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem, alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id sit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur, sed tunc id fieri intelligendum est, * si aut expresse instituitur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quique jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommotis careat; & jus non ex

co

GROTII NOTÆ.

* *Fieri tamen interdum ut dividatur*] Vide Zazium singularem responsum lib. II, cap. xxxi.

Si aut expresse instituitur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos consulibus dabat. vide & Gail. l. II, Observ. LVII, num. 7. & Cardinalem Manticiam de tacitis & ambiguis conventionibus, lib. XXVII, tit. V, num. 4.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. 1. *Summitate*] Libera & nulli obnoxia earum administratione.

Ἀντιστοιχόν] Aristot. 4, Pol. 10.

Partes potentiales] i. Ita ut penes alium sint judicia, penes alium bella, penes alium comitia; nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Universale appellant, est genus respectu specierum, & species respectu individuorum. Genus autem imperium summum est: spe-

cies imperium summum in jure reddendo, imperium summum in bello, imperium summum in comitiis sive ordinatione magistratum.

Subjectivas] i. Subjecta plura vel personas, in quibus singulis respectu quodam est, ut fuit imperium Romanum sub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; sub Divis Fratribus; sub Diocletiano & Maximiano; sub Constantini filiis; sub Valentiniano & Valente.

Manentis præcepti] Quod non semel tantum valuerit in aditu imperii, sic ut postea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, sed cujus vigor & obligatio semper sit integra.

Saltem in eo] Negotio, in quo præcipiendi jus habet, etsi alio respectu superior non sit.

Cum inferioris natura repugnat] Pugnat: vel, sed inferioris nature.

Paritas sequitur] Qui cogere potest, par sit dumtaxat necesse est, si non superior,

eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur a Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populi inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse, nisi a Senatu aut alio cætu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipsius voluntate haberetur: quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent, si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum Imperatoris, * etiam si Imperatoris rescriptum proferatur.

*Boer. ad c. 1.
de const. in
Decret. Plu.
Apoth. L.
unica C.
quando im-
perator.*

2. Quare hæc res similis est testamentis, quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expressio ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad opti-

GROTII NOTÆ.

Ipsi inter se reges populi inter se.] Exempla sunt complura in historia populorum Septentrionalium. vide Johannem Magnum historia Suedica lib. xv. & xxix. Crantzium Suedicorum v. Pontanum Danicorum viii.

Etiam si Imperatoris rescriptum proferatur.] Adde l. j. C. de Petitionibus honorum sublati.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Heraclidæ condidissent.]* Recuperassent a Pelopidis duce Temeno Argos, Cressphonte Messeniam, Aristodemus Spartam. Pausan. 4.

XVIII. 1. *Reges acta quadam]* ut rex Galliarum diplomata sua, nisi a Chiria, quæ vocatur Parlamenti, confirmantur, & ut ipsi loquuntur, verificentur.

Jussisset.] Et Trajani; he parerent, si quæ jussisset post largiores epulas. Aurel. Victor.

Comitatum.] Aulam. Juretus ad Symm. 2, epist. 83. & lib. 3, epist.

XIX. Polybii] Lib. 6.

Mere fuit popularis.] Fallum: præclare Polybius. Quibusdam in rebus & temporibus populus parabat senatus

optimatum regimen refert, & consulum, quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum, quod *παμβασιλείαν* vocat, (eadem est * *παντελής μοναρχία*, Sophocli Antigone; Plutarcho * *ἐντελεχέως βασιλεία ἢ ἀνυπαδύνη*; Straboni, *ἐξουσία αὐτοτελής*) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum huius rei dari arbitror posse in regibus Hebraeis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror; voluerat enim populus regem, * quales habebant vicini: at orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossiam:

— ἐγ' ὑπαδύνη πόλιν.

— non est civitati obnoxius.

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydraspes
Observant.

Apud Livium: Syri & Asiatici genera hominum servituti nature. *Lib. XXVI. 1a*; a quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: *Ἀσυριοὶ καὶ Μῆδοι πᾶς τρεφνίδας ἀποσκωῶσι*. Assyrii & Medi dominationem etiam adorant. Aristotelis III, Politicorum XIV. οἱ δὲ τῶν Ἀσίων ὑποδράστοι τῶν δεσποτικῶν, δέχιν, εἰδὲν δουλοποιόντες. Asiatici dominatum æquo animo ferunt. Et apud Tacitum

& consulibus: in quibusdam imperabant consules sine senatu: in quibusdam sine senatu nihil poterant. Cicero 3, de legibus II. Libertas plebi sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Josephi verbis utar, εἰδὲν ἄτοπον εἶναι τῷ πληροχόρῳ ἐκαστοῦ μόνον τὸ αὐτῶν ἔχειν ἀνάδ' ἐξουσίαν * nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.

GROTII NOTÆ.

Παντελής μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII. notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum, unde orti erant.

Ἀυτοκρατής βασιλεύς] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: εἰδὲν ὅδ' ἐστὶ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.

GRONOVII NOTÆ.

XX. 1. Quales habebant vicini] Vox Qualis respicit nomen & splendorem imperii, in potestatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet, regem eos voluisse idolorum cultorem. Quin etiam maxime voluissent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus subjecerat.

legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo edita CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ extabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & a rege in signum pœnitentiæ sponte suscipiebantur, ideoque non a lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum. A pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbiorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.*

Exod.

XXII, 8.

Deut. I,

17.

Psaln.

LXXXII, I.

II Chron.

XIX, 6, 8.

I Chron.

XXVI, 32.

Et II Chr.

XIX, II.

Jerem.

XXXVIII, 5.

Jos. Ant.

XV, XVII.

3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus adempta, mansisse penes Synedrium LXX. virum, quod divino imperio a Mose institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David iudices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & iudices dicuntur non humana sed divina vice judicare. Imo aperte distinguuntur res Dei a rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israeliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permissa, ut de tribu, de pontifice, * de propheta. Ejusque rei argumentum est in Jeremiæ prophetæ historia, quem cum procures ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest*: in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset, eum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit.

4. In Macedonia a Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, & βίη ἀπὸ νόμου Μακεδόνων ἀρχόντες διετίθεντο; non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant. Curtius libro IV: Macedones assueti regio imperio, sed in majore libertatis umbra quam ceteræ gentes. Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus:

GROTII NOTÆ.

De propheta] Non capit prophetam perire extra Jerusalem. Luc. XIII, 33.

GRONOVII NOTÆ.

Inflicta verbera] Vereor ne sit summum Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth 4, 7.

3. Perpetua cooptatione] Dum in locum demortuorum alii atque alii succedunt.

Arte elusit] Suavit reo fugam.

in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas. Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii Lib. VIII. loco: Macedones scire genis suæ mores, ne rex pedes venaretur, sine electis principum amicorumve. Tacitus de Gothonibus: Regnantur paulo jam addictius quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Nam principatum ante descripserrat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: Unus imperitat nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure. Eustathius ad sextum Odysseæ, ubi Phæacum respublica describitur, ait esse *συνέλευσιν βασιλείας καὶ δημοκρατίας*, * mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo: nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. Romulus nobis, ut libitum, imperaverat, inquit Tacitus. Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse, inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta, etiam illo tempore, vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum a regibus fuisse ex Ciceronis de republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non Epist. 108.
tam

GROTII NOTÆ.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus a rege creatos, nec præfidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Judæis, Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XIII: Eligi regem a populo senectæ clementiaque, liberos non habentem, & si postea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum. Rectores ei a populo XXX. dari, nec nisi plurimum sententia quinquam capite dampnari. Sic quoque appellativum esse ad populum, LXX. iudices dari. Si liberent ii rem non amplius XXX, (ita enim legi locus hic debet) iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum Liberi patris, ceteris Arabum. Regem, si quid delinquit, morte mulctari, nullo interimente, sed

aversantibus cunctis & commercia etiam sermonis nezanitibus. Servius ad illud IV. Eneidos: Populumque patresque. Quidam hoc loco volunt tres partes politica comprehensas, populi, optimatum, regis potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.

GRONOVII NOTÆ.

4. Nisi prius valuisset auctoritas] Nisi consilio vicisset, ut Justinus loquitur 2, 13. nisi sententiam suam proceribus probasset.

Addictius] Melior lectio: adductius, minus laxis magisque attractis frenis.

Exceptionibus] Ita ut nihil reservarent aut caverint sibi a potestate regis subiecti. Florus 2, 18. veram & sine exceptione victoriam. Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] Quod est in aliena potestate & potest eripi, quoties isti libet. Sen. Thyeste 2, 5. Ubicumque tantum honesta dominandi licent, precario regnatur: vox tyranni. Vid. nup. II.

cum Romanis erat; id est, cum operam dare, ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet, imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat: *Sede snibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt. Florus: illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur;* ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum, quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ, mundiburdii: item jus urbium matricum in colonias, apud Græcos. Nam ut Thucydides ait, coloniarum cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant *πᾶν τὸ μὲν ὁπλιν, & exhibere τὰ γένη τὰ νομιζόμενα*, reverentiam scilicet & honoris signa quædam. Lib. IV.

2. Liviùs de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius, post Aristotelem, amicitiarum inter dispares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum, qui nullius alterius potestati subjectus sit, etiam si in fœdere comprehensum sit ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronuncian- Lib. I.
Nic. IX, 18.
L. non dubito. D. de capt. & postl.
dum est. Est enim populi liberi & regis, qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus: illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate; (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum,* inquit, *clientes nostros intelligimus liberos esse,* etiam si

Advocata] Jus erat defendendi monasterii vel ecclesiæ concessum a principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & vicissim ex eo commodis quibusdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirsaug. monast. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. I, cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47, 4. JCC. genus feudi faciunt. Obrecht. disput. 2. thes. 259. Schoner. disp. feud. I. th. 75.

Mundiburdii] Mundiburdus vel mundiburdium, de fensio vel tutela, quam princeps episcopo aut abbati

impertit, ne a quoquam infestentur, neve causæ eorum, nisi in palatio, cognoscantur. Sic tradere in mundiburdum, teneri in mundiburdio, recipere sub suo mundiburde dicebant. Bignon. ad Marc. lib. I, cap. 24. p. 504. & 506. Voss. de vitiiis sermonis p. 248.

Matricum] Matrices urbes, μητροπόλεις, ex quibus alie civitates propagatæ: Coloniarum, quæ ex aliis civitatibus propagatæ. De jure μητροπόλεων videndus Valesius ad Excerpta Constantini Porphyrog. p. 7.

Pari jure] i. 2, 9. 10.

H 4

Sic

etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.

3. Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fecdere inferiores in fide populi, qui dignitate est superior. Sunt ἐν τῷ πατρικίῳ, & ἐν τῷ πατρικίῳ, sub patrocinio, non sub ditione, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione, ut Livius; & Cicero officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium; quicum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subiectas servitio: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmonis post Romanorum in Græciam adventum: ἔμειναν ἐλαύτεροι, πλεονεξία φιλικῶν λειτουργικῶν ἄλλοι συντελέοντες ἐδὲν: manserunt, inquit, liberi nihil conferentes præter operas sociales. Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione. Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstinere, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cyprî alique reges olim sub regibus Persis, καταχρῆντες, subditi, ut Diodorus loquitur.

4. Ob-

GROTII NOTE.

[Sic populi fecdere inferiores] Vide Cardinalem Tuschum PE. concl. 10 ecce xxxv. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτοίμοροι sui que juris Persis militabant, apud Agathiam libro 111. Sic Irenes consilium fuit, inter mariti liberos ita partiiri imperium, ut post natos faceret ἰσοκρατία, αὐτοκράτωρ & καὶ αὐτοκράτορας ἐκείνους, dignitate quidem minores, ceterum sui juris pleneque potestatis. Vide Crantzium Saxonorum x. de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro v: Ὁστροκῶν τε & Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν εἰ μὴ Παρτικοί, εἰ ὁ Πάρις καὶ οὐκ ἔμελλε, Ὁστροκῶν & Ἀρμενίων, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.

GRONOVII NOTÆ.

3. [Syllæo Arabum] Immo Herodi Judæorum regi, quem Syllaus, non rex Arabum, sed Obodæ regis Arabum cōmes & legatus apud Augustum criminatus erat: οὗτις πάλιν κατέλαβεν αὐτὸν ἐκείνῳ, ὅτι ὑποκρίσας ἐκείνῳ. Joseph. 16, 15. Erat autem regnum Judæorum tum temporis ejusdem conditionis, cujus regnum Armeniæ, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Augustus ait adhuc eo se ut amico usum, referendum ad indulgentiam Cæsaris, non jus Herodis. De Syllæo Strabo lib. 16, p. 781. 783.

[Reges Armeniæ] Florus 4, 12. Armenios victo rege Tigrane in hoc unum servituti genus Pompejus adsum fecerat, ut rectores a nobis acciperent.

[Scribebat Pætus] Apud Tacitum 15, annal. 13.

4. Civit-

4. Obstat his quæ diximus videtur, quod addit Proculus: *Et sunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi aut regis, qui in fide est alterius, dicantur fecisse contra fœdus: deinde, si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum, quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum, qui nocuit, aut punire, aut ei cui nocitum est dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet, imo etiam inter eos, qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna refarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges, nationesque ac civitates penegras lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale victus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis victum se ab Annibale esse, atque ita vinculis liberatus est.

Livius lib.
XXIII.

5. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est: idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ulcionemumat ab eo qui peccavit, satis est ut ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi a nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit.

6. Ter-

4. *Civitatibus fœderatis.* Loquitur de civitatibus liberis, quæ in mediis erant provinciis Romanis: sed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vi coacti, sed sponte se applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conservabant illis Romani libertatem, ut non essent sub fascibus, etsi omnes populi circa in formam provinciæ redacti essent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47. Calig. 3. Vespas. 8.

Subditi populi. Ut Leptines & Isocrates Demetrii Soteris subiecti, qui Cæjum Octavium legatum populi

Romani interfecerant. Polybius in exc. legat. 122.

Populi aut reges. Ut Philippus a Græcis. Justinus 32, 2. Polyb. excerpt. legat. cap. 46.

Socii inter se. Ut Achæi & Spartani. Justinus 34, 1. Eumenes & Prusias. Justinus 32, 4.

Si subiecti conquerantur. Ut Lycii de Rhodiis Liv. 41, 6. Judæi de Archelao Herodis M. F. Joseph. de bello Judaico 2, cap. 4. & 6.

Ut ostendemus alibi. 2, 21. 4.

Recuperatorum. Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

Cum interest. Est cum inter.

5. *Alibi.* 2, 20. 3.

H 5

Con-

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque conveniri solet, ut controversiæ disceptentur apud eum, qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem, nam & reges apud iudices a se constitutos iudicio contendere solent.

7. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt: *Poteris de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* * Et Scipio, cum Romæ a Carthaginiensium quibusdam Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est, in quo Aristoteles ait societatem a civitate differre, quod sociis curæ sit, ne injuria in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant.

8. Solet & aliud obijci, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi, & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus, qui superior est in fœdere. In rebus communibus extra tempus conventus etiam, ubi fœdus æquale est, solet is, qui lectus est princeps fœderis (גִּדְרֵי בְרִית Daniel. xi, 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: *ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡμετέρας τὰ ἰδία ἐξ ἑσὶν ἡμετέρας, τὰ ἡμῶν ἀποδοτέον*, Decet eos, qui fœderis

GROTII NOTE.

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur *κοινὸς* in vetere columna *κοινὸς* sive communica civitatis Priansiorum & Hicropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

GRONOVII NOTE.

6. *Græcos*] Apud concilium Amphictyonum. Justinus 8, 1.

A se] Plinius Paneg. 36.

7. *Jus nullum*] Hoc in fœdere tantum æquali verum esse puto, non etiam de inæquali vel propter exempla Rhodiorum & Archelai justissime accusatorum apud Romanos.

Sua sponte] Quasi non ex metu, ne tanta crudelitate Casarem offenderet.

Carthaginiensium interponere] Livius 33, 47.

8. *Extra tempus conventus*] Si quid habendum vel curandum ex usu sociorum, quo tempore discessus est, quo concilium solutum, de cujus sententia agi omnia convenit.

Agamemnon regibus Græcis] Bello Trojano.

Lacedæmonii Græcis postea] Bello Persico usque ad prodicionem Pausanias & superbiam; ab eo enim socii se contulerunt ad Aristidem Atheniensem.

vis principes sunt, circa suas quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros. Ilocrates veteres Athenienses dictum exercuisse ait, ἔλαυν ἐπιστάτας, ἰδία δ' ἐκείστας ἐλευθέρως εἰσέντες εἶναι: curam gerente pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent. Et alibi: στρατηγεῖν διοιδίους δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent. Idem: συμμικτικῶς ἀλλ' ἢ διαποικικῶς βασιλευμεναι πρὸς αὐτῶν, socialiter non heriliter res eorum curantes. Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάσσειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas, ἔβησαν, inquit Thucydides, ὥς τε ἔδωκε παρέχειν τῷ πόλει χρημίσθα πρὸς τὸ βάρβαρον ἡμῶν ὡς νεῶς, ordinarunt (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent. Hoc enim si facit, qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is, qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est, ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum, quæ apud Livium exstat; Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. Sic post Cadmeam a Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse πρὸς ἐπὶ ἀρχειν αὐτόνομους, ἡγεμόσι χρωμένους ἀθηναίοις: omnes ut libera essent, sed Atheniensium ductu uterentur. De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusænsis: ὅτι τὴν ἡγεμονίαν ὡς οὐκ ἐχρήνηται, τὴν δ' ἐλευθερίαν μόνον λαίπρην αὐτεῖχοντο: quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant. Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat,

9. In

GROTII NOTÆ.

Ad ordinandum statum liberarum civitatum] Plinius epistolarum VIII, 24.

GRONOVII NOTÆ.

Ordinarunt] Male sic vertit τὸ ἔβησαν. nam ordinare hoc sensu per idiosissimum Gallicum aut Belgicum haudquaquam Latine dicitur. Τάσσειν est sane & ordinare, collocare ordine: sed quod apud Thucydidem significat, id Latini est jubere, statuire, describere, definire, imperare. At ordinare statum lib. civ. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad quasvis liberas civitates in qua-

cumque provincia vel parte imp. Rom. sitas pertinet, etsi Plinius in Græciæ eo verbo utatur) longe aliud est, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac restituere. Sic post victoriam civilem conversus ad ordinandum reipublicæ statum Cæsar. Sueton. c. 41. Antonius post aciem Philippensem Orientem ordinandum recepit. Octav. 13. Sic Galba extra sortem electus ad ordinandam provinciam Africanam & intestina dissensione & barbarorum tumultu inquietam.

Sub imperio Suevorum] Nerviorum in Gallia Belgica 5, Gal. 39. Sed ibi non

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & agroti imperare medicis. Livius lib. XLII. Ante hunc consulem (C. Posthumium) nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.

10. Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt, cum a sociis ad se provocari passi sunt, quod nunquam fecerunt Lacedæmonii, quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur, * sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Livius lib. XXXV. Sic Ætoli vanam speciem & inanè nomen libertatis: Achæi postea, fœdus specie jam esse precariam servitutem. Sic apud Hist. IV. Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi: Lib. XXXV. & alibi: Miseram servitutem falso pacem vocari. Eumenes & XXXVII. quoque apud Livium Rhodiorum socios verbo esse socios, revera

non vocabulum imperii accipitur improprie, verum sociorum, quo nomine dignari solebant & provinciales.

GROTII NOTÆ.

Sub umbra fœderis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, *συνταξίας ὑποκείμενον*, molle servitium. Vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt. Cæsar, quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si liber, Fredericum Mindanum de processibus lib. II, cap. XIV. n. 3. Zieglerum §. Landstätt. num. 86. Gallium libro II, observatione LIV. num. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gotthi, quid a Francis cum tempore expectandum habeant.

GRONOVII NOTÆ.

9. Imperare Medicis] L. 26. D. de operis libertorum. multo plures imperantes se habiturum.

10. Cum a sociis ad se] Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Atheniensibus, quod de Romanis scribit Pausanias, ab iis post bellum cum Persæo Romani evocatos ad causam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græcia principatum tenerent, lib. 7, p. 417. Liv. 45, 31.

Latini] Liv. 8, 4.

Latini querebantur] Res quam tradit vera est: sed in exempla si quis diligentius inquireret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, sed querelas & criminationes seditionum esse hominum, qui sat libertatis cum haberent, male commoda pariendo justam servitutem ultro accessiverunt.

Ætoli] Liv. 34, 23. 35, 38.

Precariam servitutem] Hæc vero optanda est iis, quibus non licet esse omnino liberis. Voluit, opinor, auctor fœdus specie jam esse, re precariam libertatem. Sic enim Livius 29, 37. unde sumis: Specie, inquit, æquum fœdus est apud Achæos, re precaria libertas.

Eumenes apud Livium] Lib. 37, 53.

Regia

verâ subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius.

11. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii; qualem accedere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimen-
das injurias, aut ad tutelam comparandam, σύμμετροι φόβου
καταλείψας, ut est apud Thucydidem: quales * Hebræorum Lib. I.
reges, & vicinarum gentium, post Antonii tempora, ἐπὶ
φόβου τελευτῶσι, ut Appianus loquitur, quo minus sum-
mum imperium habere possint, nullam dubitandi causam
video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid
delibat.

X XIII. 1. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudalī, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu, qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam

GROTII NOTÆ.

*Revera omnia ad nutum Romano-
rum fieri.] Tales & Lazi Justiniani
temporibus. Vide Procopium Per-
ficorum II.*

[Qui vero certum quid pensitant.]
 Perla pecuniam annuatim ab Iustini-
 niano accipiebant, qua de re vide
 Procopium Persicorum II. & Got-
 thicorum IV. id molli vocabulo vo-
 cabatur stipendium ad tutandas por-
 tas Caspiae. Turcae Arabas monta-
 nos pecunia placent.

Hebraeorum reges] Josephus lib. xv.
 ἡ βασιλὴ ἐστὶν ἡγεμονία τοῦ Ἀρταίου βασι-
 λεύου τοῦ τοῦ Ἀρχαίου βασιλεῦς
 ὁ δὲ βασιλεὺς ἀναστρέφεται. ὅταν βασιλὴς αὐτὸς βασι-
 λεύῃ. ὅταν δὲ βασιλὴς ᾖ τῆς βασιλείας καὶ ἡ
 βασιλεία αὐτοῦ βασιλεύῃ. ὅταν αὐτὸς
 βασιλεύῃ. Ne erat Antonius rexum
 esse, rexem esse, regem vocari ad ra-
 tionis reddendas de iis, quæ ut rex scif-
 fatus: ita enim ne rexem quidem cum
 fore. Par esse, ut qui honorem ei dede-
 rint, etiam potestate quam liberrime
 uti eum sinant. Chrylotoles II. de
 Eleemosyna: ἐπεὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων
 μετὰ τὴν περὶ μακάρι καὶ ναπολὶ τοῦ
 τοῦ ὁμοῦ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅταν
 αὐτὸς βασιλεύῃ, καὶ αὐτὸς βασιλεύῃ καὶ αὐτὸς

τῆς, ὅτε καὶ οὗτοι οὐλοῖ, καὶ ἀπὸ
 καὶ πῦρ ἀπὸ ἐν ταῖς συμμαχίαις ὅ-
 τε δὲ δὴ, φόβος μὲν πάντων τῶν
 βασιλέων ἐαυτῶν, καὶ τὸς πρὸς
 αὐτοὺς ἀρχαῖος δεικνύσθαι. τὰ αὖ-
 τοῦ δὲ τῶν ἱσθίων νεκρῶν οὐκ οὐκ
 καὶ τὸς πρὸ αὐτῶν ἀμφοτέρωθεν
 καὶ τὰ πύλαι καὶ ἀσπίδες ὀνόμα-
 τ' *Judai*, ex quo vtro ferri res conueni-
 capere, Romano attribuit imperio, ne-
 que in plena, ut ante, erant libera-
 te: neque tamen ita, ut nunc, omnia
 servi, sed socrorum vocabulo hono-
 rantur, regibus suis tributa pendentes,
 & ab iis accipientes prefectos. Ceterum
 in periegiis suis morabantur legibus, ita
 in & popularium delinquentes ipsi pun-
 irent secundum mores patrios.

GRONOVII NOTÆ.

XXII. *Hebraeorum reges*] At sine dubio reges illi erant beneficiarii & stipendiarii populi Romani, & ut Tacitus loquitur, *inservientes*. Commodiora in hanc rem exempla sunt apud Fr. Lindenbrogium ad Amnian. lib. 25, p. 154.

XXIII. *De nexu feudali*] De iis, qui sunt vassalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

2552

quam invenitur, nisi ubi Germani sedes posuerunt, quo sunt considerata obligatio personalis, & jus in rem.

2. Obligatio personalis eadem est, siue quis ipsum jus imperandi, siue aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demiturus libertatis personalis; ita nec regi aut populo jus demit summi imperii, quæ libertas est civilis, quod apertissime conspici datur in feudis liberis, quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud, quam species fœderis inæqualis, de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

3. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non definit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum.

Lib. XII.

XXIV. Di-

GROTII NOTÆ.

Quod nunc feudum ligium vocant
Vide Baldum præmio Digestorum,
Nattam consilio cccc lxxxv.

GRONOVII NOTÆ.

Duo sunt considerata Est enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia domini sub conditione fidei & obsequii concessum: Itaque cliens vel vassallus accepto beneficio, vel feudo, jurat domino fidelitatem, & officia præstat operasque, quæ servitia vocant: quod si committat feloniam, aut existat aliqua ex revocandi causis, a vassallo ad dominum revertitur.

2. *Feudis liberis* Quæ habent immunitatem ab operis vel servitiis.

Adversus omnes Nemine anteposito, vel excepto. Itaque nec datus agnoscit superiorem, neque accipiens homo ligius esse potest duorum.

non ligio, non modo rex, sed etiam alii, velut antiquior dominus, cognati, patria vassalli, excipiuntur in juranda fide.

Feudum ligium Quod datur a non agnoscente superiorem, sub pactione obsequii & fidei conferenti præstandæ uni & contra omnes. Itaque vassallus vel homo ligius, qui & homologus vocatur, non solum ratione feudi accepti, sed cum omnibus bonis suis jurisdictioni subjicitur, neque invito domino feudum potest exuere: sed & unus nemo duorum esse ligius potest. Schön. Disp. 1, r. 52. & 2, 8. & seq. Obrecht Disp. 2, th. 136. & seqq.

3. *Imperandi jus* Ut in feudo, quod vocant regale, quo investiti summam & quasi regiam potestatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut sunt regna stipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

Deum

XXIV. Distinguendum quoque non minus in imperio quam in dominio jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest: sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius, cum in potestate Seleuci non satis libere viveret, vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

GROTII NOTÆ.

Demetrius] Vide Plutarchum Demetrio.

GRONOVII NOTÆ.

XXIV. Prodicti] Qui vice ejus res administrant, & per hos suum

ille jus tuetur. Πρόδικος Lacedæmone ἡγεστὸς ἑταῖρος tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hefychius: Πρόδικος, σωτὴρ πολεμῶν. Πρόδικος ἑταῖρος. Vide Crag. de rep. Lacedæmon. p. 88.

CAPUT IV.

De bello subditorum in superiores.

I. Status questionis.

II. Bellum in superiores, quales, ordinarie licitum non esse jure naturæ.

III. Nec concessum lege Hebrææ.

IV. Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex sacris literis.

V. Et factis Christianorum veterum.

VI. Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.

VII. Quid sentiendum, si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas.

VIII. Jus belli dari posse in principem populi liberi.

IX. In regem, qui imperium abdicaverit.

X. In regem, qui regnum alie-

net, ad impediendam traditionem tantum.

XI. In regem, qui manifesto totius populi hostem se ferat.

XII. In regem post amissum regnum ex lege commissoria.

XIII. In regem, qui partem duntaxat imperii habeat, pro ea parte quæ ipsius non sit.

XIV. Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.

XV. Invasori alieni imperii quatenus parendum.

XVI. Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis.

XVII. Ex lege antecedente.

XVIII. Ex mandato jus imperandi habentis.

XIX. Cur extra hos casus id non liceat.

XX. In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.

I. I. Bel-

I. 1. **B**ellum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos, qui itidem id habent, ut David in regem Ammonitarum; & privati in eos, qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babylonie & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

2. Tantum illud quaeritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos, quorum imperio sive summo sive minori subsunt? Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quaeritur.

3. Illud quidam apud omnes bonos extra controversiam est, si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum, quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si quæ ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. 1. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam a se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum

GRONOVII NOTE.

I. 1. **I**mperio summo, at non] In populos suæ ditionis; non istos privatos, quibuscum nunc fingimus eos bellare.

Babylonia] Gen. 14, 1. שַׁמְשַׁר
Σινάπ, quo vocabulo dicta est regio, quæ post Babylonia. Genes. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

In partem] Adversus eos, qui auctoritatem Isboseth secuti regnum volebant retinere in domo & posteris Sauli. 2 Sam. 3, 7.

2. Sive summo] Ut in regem.

Minori] Ut in præfectum regium.

In inferiores] Subjectos eidem im-

perio ab illis; quibus provincia vel curatio cum jure armorum adversus obstitentes mandata est.

Metatores] Qui militibus trans-euntibus designant.

Inferiores] Præfectos aut ministros.

3. Provocarum] Contra civile jus, quod præcipit obediendum præpositis, velut superius tribunal appellant juris naturæ.

Si quæ ex tali] Quod recusaveris facere jussâ, quia sine offensione Dei facere nequeas.

II. 1. Jus quoddam majus in nos] Communis utilitatis ergo privatum cujusque jus restringens & coercens,

Conjunctum

lum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quia voluerit, dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Θεμισδὲ δ' ἔθηκε

Παίδων ἢ δ' ἀλόχων.

Dant conjugibus jus

Quisque suis sobolique.

Νομῶδες, ἀπὸ δ' ἔδδ' ἐδδὲς ἐδδὲς.

* Confusa turba, nemo ubi audit neminem:

Eurip.
Cyclope.

Et Abotiginum, qui Salustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Gétuli, qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

2. Ita, ut dixi, habent mores omnium civitatum: Generale pactum est societatis humane, inquit Augustinus, regibus obedire. Æschylus:

Ῥεῦς ἐστὶν ὁ νόμος, ὃς ἐστὶν ὁ νόμος.

Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles:

Ἄρχοντες εἰσιν, ὡς δ' ὑπεκτείνον. τί μή;

Nam principes sunt: obsequendum, quippe mi?

Euripides:

Τὰς δ' ἀρχὰς ἀρχαίας ἡγεμόνων φέρον.

Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc est; Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditius obsequii gloria relicta est. Hic quoque:

Indigna digna habenda sunt, rex quæ facit.

Seneca: Æquum atque iniquum regis imperium seras:

Quod ex Sophocle sumtum, qui dixerat:

Ἀλλ' ὅν πόλις ἡγεῖται, τὴν δὲ ἡγεῖται.

Καὶ σὺν ἡγεῖται ὁ δῖος καὶ τὰν ἀντιπάλων.

Et

GROTII NOTÆ.

Confusa turba, nemo ubi audit neminem. De Bebriciis similia prodidit Valerius:

non sœdera legum

Ulla colunt, placidas aut jurâ tenentia mentes.

GRONOVII NOTÆ.

Publicæ pacis] Ne in media pace perpetui, aut alii ex aliis orirentur tumultus imperium inhihentium & detredantium.

Ordinis] Qui postulabat, ut essent, qui ducerent, quique sequerentur;

qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc statu quisque, nemine turbante alios, officio fungerentur.

Finem suum] Tranquillitatem & securitatem publicam.

Dissociata] Male cohærens & sese inturbans.

2. Principi summum] 6, ann. 8.

Tibi summum rerum judicium Dii dederunt, nobis obsequii gloria relicta est:

quasi ad Cæsarem præsentem sic loquitur in senatu M. Terentius.

Neque enim Tacitus diceret subditis.

Et quod apud Sallustium est : * *Impune quidvis facere* , id est regem esse.

3. Hinc ubique majestas, id est, dignitas sive populi, sive unius qui summo fungitur imperio, tot legibus, tot poenis defenditur, quæ constare non potest, si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare volenti se centurioni restiterit, si vitæ tenuit, militiam mutat : si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur : Et apud Aristotelem est, *εἰ δὲ χλὴν ἔχων ἐπαλάξεν ἢ δὲ ἀντιπαύνηται*, si magistratum gerens aliquem verberavit, reverberandus non est.

L. Milites.
S. Irreverens. D. de
re mil.
Rufus de
legibus mi-
litaribus

c. XV.
Demeron.

XV, I. 12.

Jof. 1, 18.

1 Samuel.

VIII, II.

Deuteron.

XVII, 14.

L. Jus plu-
ribus. D. de
Jus. & ju-
re.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur, qui inobediens fuerit aut summo pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi a Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo eximium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est, * non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla exstarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

IV. 1. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari, quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit a suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus

GROTII NOTÆ.

Impune quidvis facere, id est, regem esse] Pertinent huc M. Antonii verba, quæ ex Josepho modo adduximus.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: *πότε γὰρ οἱ ἀδελφοὶ ὑποτάσσονται ; ποτε δ' ἐν ἀπείκῃ τοῖς ἐκτομῆμασι ; τὰ δ' ἐπιτηδαιματὰ, οἷς καὶ ἰχθύων ἡμεῖς χρῶμεθα, ἐν ἀντιλήπτῃ, ἢ συντηρητῇ ἀφ' ὧν οἱ πλείους καὶ διδάσκονται*. Quando enim defensionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?

GRONOVII NOTÆ.

3. Si vitæ tenuit] Apprehendit

scipionem, quo verberabatur a centurione. Tacit. 1, ann. 23. Juvenal. 8, 297. *frangebat vertice vitæ*. Sat. 14, 193. *perlege rubras Majorum leges, aut vitæ posce libello*.

Militiam mutat] Ex honestiore ac lucrosiore ad minus honestam minusque lucrosam transfertur.

III. Etiam privati privati] Non tamen tantas neque tam late patentes: itaque est sane in eo quoque aliquid eximium & auctoris argumentum lubricum.

Quod effectum] Non tantum, quod facturi sint, sed etiam ita facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini sit potestas, nec de illo queri habeat apud quemquam nisi apud Deum.

Hoc jus vocatur] Ut significet exercitium potestatis, injustum quidem, velatum tamen specie juris.

Trans.

opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur, quod latius exsequens optimus ejus interpret Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit, inquit, potestati, Dei Rom. xix.* ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient. Addit mox, *Dei enim minister est, qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt, quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur, debitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit. * *Sint quibus imperes*, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica eset, alter alterum vivum deglutiret*: qui sensus & apud Chrysostomum: *ἢ πόλεων τὰς ἀρχοντας ἀνέλης, ἡμεῖς ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δακνόντες ἀλλήλους καὶ κατεσθιοντες*, nisi rectores civitatum essent, feriosem sevis viveremus vitam, non mordentes tantum, * *sed & vorantes alios alii.*

3. Quod

GROTII NOTÆ.

Tranquillitas publica] Bene Chrysostomus: *συνεργός ἐστὶ σοι, συμπαράστη σοι.* Princeps nimirum evangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sallustius ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumisit Augustinus lib. iii, cap. 28. de civitate Dei.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Ma'orin mali*] Supplicii præsentis aut poenæ.

Ex ipso sensu] Ex animo sic iumbu-

to atque instituto, ut sciat hoc omnino se oportere facere, atque ideo libenter velit.

Quibus auctoritatem] Quorum auctores nos fitemur, quæ iura habemus.

2. *Ajebat ille*] Furfidius ad Sullam. Florus 3, 21.

GROTII NOTÆ.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statu sexto, sed & hoc: *ἔὰν δὲ τὰ δικαστήρια ἀνέλης πύσαι τὸ καὶ ἡμῶν ἀνέλης πύσαι δικαστῶν. Tolle tribunalia, & omnem de vita erant.*

tem universim laboret : qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet , patria tamen eversa , pereat & ipse necesse est : Contra vero , etiam si quis in beata republica parum felix est , multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates , singuli autem publicas uon item , quid est , cur non universim ipsi consulere , ipsamque tueri oporteat , nec id facere , quod vos facitis , dum quasi attoniti jactura rei familiaris salutem proditiis reipublica? Quem sensum breviter ita explicat Livius : *Lib. xxvi*, Respublica incolumis & privatas res salvas facile praestat : publica prodendo tua nequicquam serves. Plato dixerat legum i v. πρὸ μὲν ὃς κοινὸν σωμαδεῖ , τὸ δὲ ἴδιον ἀφαστῶ πρὸς πόλεις. καὶ συμμέρει τὰ κοινὰ τε καὶ ἴδια ἀμφοῖν , ἢ τὸ κοινὸν πρὸς καλῶς μάλλον ἢ τὸ ἴδιον. quod commune est , connectit civitates , quod singulorum , dissipat ; quare & publice & privatim utilius est , ut publica magis quam privata curentur. Xenophon vero : ὅστις ἐν πολέμῳ ὢν στασιάζει παρὸς τὸ ἀρχαῖον , παρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει . qui in bello contra ducem seditiose se gerit , facit hoc cum suae salutis periculo. Eodem & illa Jamblichi pertinent : Non disjuncta est privata utilitas a publica , imo in bono communi singulare etiam continetur : & ut in animalibus ceteraque natura , ita in civitatibus in totius salute salus est partium.

§. In publicis autem praecipuum haud dubie est ordo ille , quem dixi , imperandi parendique ; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco : εἰ μὲν τοι καὶ ἐγὼ εἴτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἀρχαῖν τινα τῷ δεχομένῳ ἡγεῖσθαι , εἴτ' ἂν σωτηρίον πρὸς πόλιν ποτὲ , εἰ τὸ ταχέον ὑπερετεῖν κρατεῖν αὐτῇ ἐπιχειρήσεις. σκέψασθε δὲ ποῖον μὲν κόσμον οἰκίας ἡρώεσσι , ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ ἀφρονέσσωσι. ποῖον δὲ τῷ διδασκαλείῳ , ἂν οἱ φοιτῶντες τῷ παιδιδύτῳ ἀμελήσωσι. τίς ὑγίεια ἰσοῦσιν , ἂν μὴ πάντες τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμοντες περὶ ἀρχῶσι. τίς οὐ ἀσφάλεια ναυπηγορχοῖς , ἂν οἱ ναῦται τῷ κυβερνητῇ ἀνηκουῶσι. φύσις τε ὃς ἀναγκαῖά τινα καὶ σωτήρια τὰ μὲν ἀρχεῖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις , τὰ δὲ ἀρχεῖν τέλειται. Ego vero neque decorum existimo , ut rector civitatis cedat , neque spem esse ad salutem , si quod parere possumus est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia , si a junioribus senes spernantur : unde sanitas aegrotantibus , si non per omnia medicis pareant : quid tuti navigantibus , si plebs nautica gubernantium jussa contemnat.

Natu-

4. Publica prodendo] Deserendo , destituyendo , non adjuvando.

5. Nobili Dionis Cassii loco] *Lib. 41*, p. 168.

Τὸν ἀρχαῖον ἡγεῖσθαι] Subjectis

cedat , puta lascivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

Τὸ ταχέον ὑπερετεῖν] Cujus fors & officium est patere.

Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.

* Epist. II,
33.

6. Paulo comitem addamus Petrum, cujus hæc sunt verba Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & aequis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus; quæ enim gloria est, si peccantes & colaphis casi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, * hoc cedit vobis gratiæ apud Deum. Confirmat mox hoc a Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δὲ ἀλλ' ὁνομαζέτω πατρὸς τὴν διαπόλιον μὲν φάβου θεῶν, καὶ ἀσεβῶν, καὶ πονηρῶν ὑπαρχῶν. Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto. Notanda hic duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur ei fundamento superstructum, non minus subditorum quam servorum officium respicit. Ac deinde talem a nobis requiri subjectionem, quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet:

* Ames parentem, si æquus est: si non, feras.

Lib. XX.

Et Eretrienſis quidam adolescens, qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didiciſſet, rogatus respondit; ὀργὴν πατρὸς φέρεν, iram patris ferre. De Lysimacho Justinus: Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit. Et apud

Lib. XXVII.

Livium est: Ut parentum sevitiā, sic patriæ, patiēdo ac ferēdo leniendam esse. Apud Tacitum: Ferenda regum ingētia: & alibi:

Annal. XVI.

Hist. IV.

bonos Imperatores voto expetendos, qualescūque tolerandos. Apud Persas laudante Claudiano:

Quamvis crudelibus æque
Paretur dominis.

V. 1. Nec ab hac lege Domini discedit * consuetudo veterum Christi-

GROTII NOTE.

Hoc cedit vobis gratia apud Deum] Tertullianus de poenitentia: Timor hominis Dei honor est.

Ames parentem, si æquus est, si non, feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: Non modo recitare homines parentum injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet. Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus hom. 11 ad Timotheum, tum libro v. adversus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

Consuetudo veterum Christianorum]

Ad quam pertinet canō xviii. concilii Chalcedonensis, repetitus canōne iv. concilii in Trullo: concilium Toletanum quarum: capitulum 11. Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suesſionensis canōne v.

GRONOVII NOTE.

6. Propter conscientiam Dei] Διὰ συνείδησιν θεῶν, quia scilicet & agnoscit esse Deum justum & justitiæ exactorem, qui neminem inſontem lædi sinat impune, dixeritque: Mihi vindictam, ego rependam.

Sige.

Christianorum, optima legis interpres. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt, qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est βασιλεὺς & ἡμεῖς ἐκείνους δαΐ, regia potestati resistere nefas. Tertullianus Apologetico: Unde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Casarem? unde qui faucibus ejus exprimentis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irruunt, omnibus tot * Sigeriis (sic diserte habet manuscriptus, qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Putcanos) ac Partheniis audaces? De Romanis, ni fallor, id est, de non Christianis. De palæstrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Lati, manu palæstricæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum itidem detestatur Tertullianus, erat ille, qui pessimum Imperatorem Domitianum oppresserat. His comparat Plautianum præfectum prætoris, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, fum-

GROTTII NOTÆ.

Sigerius] Xiphilinus Domitiano. Ἰνδιδυτο ὁ αὐτοῦ καὶ συνιστάμενο τὴν περὶ τὴν Παρθένου ὁ περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ Σιγέρου (male Σιγέρου) ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ αὐτὸς αὐτῶν. Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse cubicularius. Martialis libro IV:

Sigeriosque meros, Partheniosque sonus.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Vitore vulgari, ubi Casperius legitur.

GRONOVII NOTÆ.

V. 1. Tertullianus Apologetico] c. 35.

Unde Cassii] i. Utrum ex vestris, & multorum Deorum cultores, an ex Christianorum secta?

Inter duas lauros] Pestilentia causa Commodus in loco lauris vestito apud Laurentum oppidum agebat, cum eum ob Cleandri necem exposcendam plebs circumfedit. Herod. 1, 35. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XIII.

meminit vicum laureti minoris, & vicum laureti majoris. Sed hæc partes urbis sunt in Aventino: Commodus autem obsessus Laurenti, minimum XVI. millibus passuum ab urbe. Forte inter suas. Lauri enim Impp. quasi propria & illis dicata, quia Julius lauræ perpetuo gestandæ jus accepit, Jul. 45. quod in successores prorogatum, ut ex statuis & nummis constat. Quin & laurus ἀλεξίκακόν τι credebatur. Proverbium: Δαφνίω κορφὴ βασιλείας, quem tutum ab insidiis & periculis significabant. Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

Qui faucibus] Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validissimo palæstrita, specie exercendi guttur ejus comprimentem eo usque, donec expiraret.

Omnibus tot Sigeriis] Forte: omnibus & Sigeriis & Partheniis. De Parthenio Sueton. Domit. 16. & 17. item Aurelius Victor Schotti, cui socius conjurationis videtur fuisse Sigerius: nam simul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4, 79.

In eundem Septimium] Immo Severus in illos, eodem tempore a suis mili-

sumserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt christiani. Cassiani illi erant, qui secuti erant Avidium Cassium virum egregium, qui in Syria sumtis armis caufabatur rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.*

2. Ambrosius, cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet a Valentiniano Valentiniani filio, populi satis concitati motu ad resistendum uti non voluit.

*Lib. v. orat. ** Coactus, inquit, repugnare non novi; dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymae meae arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum: aliter nec debeo, nec possum resistere. Mox: Exigebatur a me, ut compecerem populum: reserebam, in meo jure esse, ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret. Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & ecclesiae gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitarer, lacrymis christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, *τὸ μόνον ἐχόντων καὶ διακλῆ φάρμακον*, quia solum hoc contra persecutorem erat remedium.

Theodoret. hist. eccles. lib. v, c. 4.

Orat. I. in Julianum. Prov. 74.

Atqui exercitus ejus ferme omnis ex christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, scivitia illa Juliani non tantum in christianos erat injuria, sed & rempublicani in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini, ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Neceffe est propter hanc*

militibus Imp. appellatos: sed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis: nam civilis acies victum facit nocentem. Quod si Clodius vicisset, pro Albinianis; si Pescennius, pro Nigrianis posuisset Septimianos.

GROTII NOTE.

Coactus repugnare non novi] Inse-
rui: Gratianus causa XXIII. qua-
stione VIII. Idem Ambrosius epi-
stola XXIII. *Vultis in vincula rapere?*
voluntas est mihi: non ego me vallabo
circumsusione populorum. Imitatus est
magnus Gregorius libro VI; episto-
la: *Si in morte Longobardorum me*
miscere voluissem, hodie Longobardo-
rum gens, nec regem, nec duces, nec
comites haberet, atque in summa con-
fusione esset divisa.

GRONOVII NOTE.

Virum egregium] Militia, sed in
hac causa palam sceleratum.

M. Antonini negligentia] Sic ille
mentiebatur, ut colorem adderet
rebellioni: ceterum nunquam im-
perium aut respublica Romana fuit
in meliore statu sub principe, quam
sub hoc: neque aut pace quisquam
aut bello diligentior.

2. *Maximi copiis*] Clementis Ma-
ximi, qui sumit in Britannia im-
perium contra Gratianum Valenti-
niani alterum filium, occupatisque
Galliis occiso Gratiano, Hispanis
quoque & Africa potius per quin-
quennium regnavit, donec a Theo-
dosio victus interficeretur.

Imperatorem & Arianum] Valen-
tinianum juniorem, Gratiani fra-
trem.

Non

hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi (re-
tores) auferre voluerint.

VI. 1. Inuenti sunt nostro sæculo viri eruditi quidem illi,
sed temporibus & locis nimium seruietes, qui sibi primum
(ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta
sunt locum habere in privatis; * non etiam in magistratibus in-
ferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus, cujus
summum est imperium, imo & peccare eos, si id faciant: quæ
opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species
intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra
positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratio-
ne habita, sunt publicæ personæ; at superiores si conside-
rentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi, quæ est
in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid
contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit
ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum
enim hic quoque habet, quod dicunt philosophi, ordinem non
dari, nisi cum relatione ad aliquid primum.

*Averr. v.
Metaph.
tom. 6.*

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum
rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cælo fuisse,
antequam majestas oriretur, quo tempore ajunt minores
Deos Jovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ἡ ἀλ-
λῆσις non tantum sensu communi cognoscitur: unde
illud:

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gra-
vis adverte: si aliquid jussit curator, faciendum: non ta-
men, si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat,*
et aliud

*c. qui res-
sit. xi.
qn. 3.*

GROTII NOTÆ.

Non etiam in magistratibus inferioribus Petrus Martyr ad Judicum III.
Paræus ad XIII. caput ad Romanos,
Junius Brutus. Danaus libro VI. po-
liticorum, & alii.

Species intermedia Genus speciale
Seneca epistola LVIII.

Ordo ἡ ἱεραρχία Sic in fa-
milia paterfamilias primus, inde
materfamilias, inde filii, mox or-
dinarii servi, postremo servi vicarii.
Vide Chrysostomum I ad Corinth.
XIII, 3.

Augustini Habet prope eadem

Augustinus sermone VI. in verba Do-
mini.

GRONOVII NOTÆ.

VI. 1. *Species intermedia* Cur
dissert a specie infima, ut genus sub-
alterum a genere generalissimo.

Privati sunt Sic Vespasiani priva-
tas res Tacitus, quamvis exercitum
& provinciam regentis vivo Nerone
dicit 3, histor. 65. & 5, 1.

Ordinem non dari i. Quod in se-
rie aliqua est, tamdiu locum tueri,
quamdiu dependet a primorita magi-
stratus tamdiu esse magistratus, quan-
diu agitur ex auctoritate principis.

Et aliud Imperator; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci, si major prælatus est. Et hoc Ad Joham. ejusdem de Pilato: Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Caesaris potestate.

Ep. II, 1. 3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus: regi, ut supereminenti, id est, sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicat: magistratibus, tanquam missis a rege, id est potestatem suam a rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemtores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viti pii & fortes, id sibi juris sumserunt, ut regibus vim ullam opponerent, nisi si qui a Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant: quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saul jam perverse regnantem solita veneratione est profectus.

*Samuelis
XV. 30.*

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non a regis ac Synedrîi arbitrio pendit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet, quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

5. Solet a contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est, Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed* verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile

GROTII NOTÆ.

Verum principem gerere] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ut supereminenti*] Ως υπερί-

χωρί. Quæ verba non video, qui significant sine exceptione, quamvis res vera sit. In notis ad N. T. explicat Tanquam supra omnes posito. Ergo, tanquam summæ potestati.

Missis a rege] Δι' αὐτοῦ πρεσβυτέρου* præfectis ejus, vel legatis.

mile est, quod de M. Antonino legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu. Dion. l. LXXI,

VII. 1. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatae, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus a sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre; *periculum animæ impellit sabbatum*: & Judæus apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: * *σεφώς ὑπὲρ ψυχῆς ἑορῶν* in certissimum vitæ periculum adducti sumus. Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate: quod in legibus humanis magis etiam procedit.

2. Non nego a lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi, sub certo mortis periculo, ut * de statione non deferenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis.

GROTII NOTÆ.

Σαφώς ὑπὲρ ψυχῆς ἑορῶν] Mac-
cabæorum lib. 1, c. 9, 10, 43. & 44.
καὶ ἤκετα Βακχίδης καὶ ἦν ἐν τῇ ἡμέ-
ρᾳ τῇ σελήνῳ τῶν εὐσὶ τῶν κρητῶν
τῇ ἰσορῶν ἐν δυνάμει πολλῇ καὶ ἐπὶ
ἰσότητι τοῖς παρ' αὐτῶν ἀνδράσιν
ὡς ὁ πολέμουσιν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς
ἔχον. ὁ γὰρ ἐστὶ σήμερον οἷς ἐχθρὸς
καὶ τεῖτον ἡμέραν. Id cum audisset
Bacchides, venit multo cum exercitū
ad Jordanis ripas ipsa die sabbati.
Jonathan autem suis dixit, surgamus
nunc, & pro vita pugnemus, neque
cum nostræ res se habent ut heri &
nudius tertius.

De statione non deferenda] Vide
Josephum ubi de custodibus Saulis
agit. Polybius; *ἐν τῇ Πρωτοκρίσει* ὅτι
καὶ τὸ ὡς ὡς μὲν τ' ἐφεδρῶν καὶ τῶν
τῶν τῶν.

GRONOVII NOTÆ.

VII. 1. Hasamonæorum] Ab Af-

samonæo Matthiæ proavo dicti, qui
a Juda Maccabæo Matthiæ F. Mac-
cabæi. Joseph. 12, 8.

Periculum animæ impellit] Solvit
necessitate servandi Sabbathi. Ca-
saub. Exercit. 1. ad Baron. 12, 17.
p. 66. Buxtorf. Synag. cap. 16.
p. 365.

Christo] Matth. 12, 4.

Et in lege altera] 1 Sam. 23, 6.

2. *De statione*] Loco, ubi quis
aut in præsidio aut in acie locatus est
ab Imperatore. Liv. 24, 37.

Videntur homines] Nam Dei paul-
lo ante jus liberum agnovit, qui vi-
tam, quam precario dedit, repose-
re potest, quandoque placet ejus
sanctæ providentiæ.

Jus accepisse] Ut possint eis injun-
gere, quod requirat, ut deferant
omnem tutelam sui, & certæ morti
occurrant.

Cum sensu] Ut considerent, quid
hæc fragilitas ferat, nec mandent
quod homo natus præstare nequeat.

Caritas

cillitatis. Hæc autem lex, de qua agimus, pendere videtur a voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem consociant, a quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur, an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

1 Petr. II,
13.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo.

Lib. III,
adv. Mo-
narch. c. 8.
Lib. VI,
c. 23. & 24.

1 Samuel.
XXII, 2. &
XXIII, 13.

4. Barclajus regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit, ut interim & communis boni respectum non defereret, vix ausim. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum leges exactæ, armatos circum se primum quædringentos, deinde plures aliquanto habuit; quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed simul illud notandum est, non factum id a Davide, nisi

Caritas commendaret] Et officio fieret atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem posse præcipi, ut intermittere non liceat.

3. *Experimento infirmitatis*] Quod viderent, dispersos per familias & nihil commune habentes facile a violentis opprimi.

Ut humanam & humano] Quatenus exigit, quantum homini postulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile est ejurare infinitum amorem sui) potuit exsequi.

4. *Id quod conservatur*] Quod scilicet conservari non posset in stricta legis observatione.

Æquitatem, quæ] Per quam licet eam legem aliquando non observare.

Et communis boni] Ut non turbet ultro tranquillitatem publicam, & tantummodo sese tueatur; non infestet, neque ad simul turbandum trahat alios.

Extra pauca] Quibus læsus est & graviter peccavit.

Totum

nisi postquam & Jonathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat.

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt, quasi Antiochus non rex sed infaustus fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jam pridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo, quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui *αὐτονομία* deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum a Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum * totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito *Hist. l. 5.* vocantur, *Dum Assyrios penes Medosque & Persas oriens fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Judæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut
in

GROTII NOTE.

Totum imperium ad Macedonas devenit] Justinus libro xxxvi: *Primus Xerxes rex Persarum Judæos domuit, postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri magni venire, disique in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

GRONOVII NOTE.

Hæc religione] Perpetua & vigilia.

5. Cui *αὐτονομία*] Quem Deus liberum & sui juris esse voluisset.

Medis & Persis] Non potest excusari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis servisse, nisi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem intelligatur. Nam Assyriis a Nino ad Sardapalium, Medis ab Arbace ad Astyagen non paruerunt Judæi: sed destructo primo Assyriorum imperio & contracto Medico aliud Assyriorum vel Chaldæorum imperium natum est per Nabuchodonosorem eodem tempore, quo in alia parte orientis regnabant Medi. Huic posteriori Assyriorum regno armis victi accedere Judæi, inde ad Persas sub Cyro transiere.

Nec quicquam stipulati] Nihil exceperunt, quam ei se dederunt;

Prin-

in loca devia exemplo Davidis secederent, quarendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati.

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum a Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse, qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: Diis, id est, iudicibus summis, non maledices, *Et* *principi in populo tuo non maledices: in qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. Quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, *Obstabit, ait, plena divinarum memoria mandatorum. Et verba Davidi hæc tribuit: Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.

1 Samuel.
xxvi, 9.
Deuteron.
xxii, 28.

Lib. II.

7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum; quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: *ὁ κακὸς γὰρ πᾶν τὸ ἄξιον, εἰς τὸ πολὺν ὑβρίζει*. Qui rectè in maledicit, *in civitatem est injurius. Quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus, unde & poenitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem! nec immerito, nam cum summum imperium *non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. Quod Romani etiam in tribunis plebis constituerunt, *ἄσυλοι*, id est, inviol-

Dei. XL.

1 Samuel.
xxiv, 6.

GROTII NOTÆ.

Principi in populo tuo non maledices] Joabus Semeiæ apud Josephum: *ὁ τὴν ἐξουσίαν βασιλεὺς ἔχει καὶ τὸν δαίμονα βασιλεὺς*; An non movereris, qui ei maledicere ausus es, quem Deus in regni sede constituit?

Obstabat plena divinarum memoria mandatorum] Josephus de Davide: *μετὰ τὴν δὲ διδοῦς ἡ δίκην ἐπιφέρει*. Sed statim poenitudine ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere. Et post: *Τὸν ὅτι δὲ καὶ ἐξουσίαν βασιλεὺς δαίμονι δοκίμῳ καὶ ἡ ποινὴς ἔξω γὰρ αὐτῷ παρὰ τὸ δίδωκεν ἡ δίκη*. Horrendum, regem quamvis malum interficere: poenam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.

In civitatem est injurius] Julianus Misopogone: *καὶ γὰρ οἱ πόλεις πο-*

τεροὶ δὲ τὰς ἀρχάς, ὥς ὅτι ἀρχὰς ὑβρίζει, ἐν πόλεσιν τὰς νόμους κατεπάρηται. Sunt enim leges severe pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione cccxlviii: Hanc esse conditionem omnium, qui administrationem reipublicæ agredimur, ut ea, quæ maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sui invidia efficere cogamur. Vide ea de re Livii verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

GRONOVII NOTÆ.

6. Non ex officii necessitate] Eximiæ alicujus innocentie studio, ut abstineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem justus esset, sed & intralegem, ut Seneca loquitur 2, de ira 27.

Nm

violabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum:

Περί δ' ὅς τις ποιμήν λαῶν,
μή τι πάθῃ.

* Nam pro populi pastore timebat,
Nequid ei accideret.

Nec immerito, ut apud Curtium est, regium nomen gentes quæ sub regibus sunt, pro Deo colunt. * Artabanus Persa: *μὴν δ' πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων καλλίς* ὁ δὲ ἐστὶ, τὸ πᾶν βασιλεία καὶ ἀποσκευῆν, εἰκόνα Θεὸς πᾶν πάντα σώζοντι. Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem. Plutarchus Agide: *ὁ θεμίστην δὲ δὲ νεομισθρόν βασιλέως σώζοντι τὴν χάριν ἀποσφύρειν*, nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intendunt christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur, nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit iuste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum christianis, si tanquam christiani pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse christianam religionem legimus.

i Petr. IV,
12. 13. 14.
15. 16.

9. Quare

GROTII NOTÆ.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysostomus, 1 ad Tim. 1: Si quis ovem juxulet, ab eo gregem imminui, at si quis pastorem de medio sustulerit, ab eo totum gregem dissipari. Seneca libro priore de clementia cap. III: Somnum ejus nocturnis excubiis minuit: latera objecti circumfususque defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendis amandisque reges, & se suaque jactandi quocumque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilis est aut dementia, pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis moribus unam animam redimere, nonnumquam senis & invalidi. Quænam totum corpus animo deseruit (quod ipsum late ibi exsequitur), sic hæc

immensa multitudo unius anime circumdata illius spiritu regitur, illius ratione stœtatur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, &c. Adde quæ infra, lib. 11, cap. 1. §. IX. Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

GRONOVII NOTÆ.

8. Illa quæstio &c.] Auctor quætionem, an liceat christianis pro religione adversus superiores in ultimo discrimine bellare, ita tractat ut negantem partem probare, atque ita tot heroum, quorum armis a Deo prosperatis libertatem conscientia in Belgio, Germania, Gallia debemus, causam damnare videatur.

Cui sententiæ subscribere non possunt.

possumus, nec quæ pro ea proferruntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem subire suos bis iussit Christus, prius Matth. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 24. & Lucas 9, 23. respiciunt. Iterum Matth. 16, 24. quod Lucas 14, 24. id nihil aliud est, quam divinas castigationes patienter & sine murmure cumque confessione peccatorum & horrore iustissimæ Dei adversus peccata iræ excipere. Et tam dictum est superiorum supremis regibusque regum, quam humillimo & despiciatissimo mortali. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus reges & magistratus resistent malitiæ privatorum & hostium, atque illos supplicio afficiant; hos bello prosequantur: ita neque impedit privatos, quominus illi ultimæ sævitie malorum principum & magistratum repugnent.

Ob religionem autem si omnino in superiores arma sumere non licet, neque licebit ipsis superioribus arma sumere adversus alios pariter superiores ob religionis diversitatem bellum moventes. Præbeamus igitur si Diis placet, nos impune lacerandos & subjungendos Turcis Mahometismum imperantibus. Et condemnemus Constantinum, quod defendendi a persecutione christianismi gratia arma sumsit in affinem suum & collegam Imperatorem Licinium: quo nomine tota Ecclesia cum semper laudavit & obnoxiam se illi professâ est. Nec potest hic dari ratio, quare magis liceat superioribus in subjectos per religionis causam favire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia solus Deus *xpianus* est & imperium in conscientias habet. Porro qui religionem petit sævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in gravissimo & certissimo discrimine resistere superioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam, (uti concessit auctor) quoniam eadem causa cum causa reli-

gionis sunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certissimo discrimine ob religionem, si non per religionem, certe per illas alteras causas resistere licet superiori intolerabili sævitia prætextu religionis bona & vitam involant.

Christi & apostolorum & primorum christianorum exempla nihil juvant, quia illa versantur in ecclesia constituenda, nos in ecclesia constituta. Illam quum singuli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem fuisse rebellionibus: nunc postquam illud crimen ecclesia effugit diu patiendi, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præsertim si vires ad illud tutandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Christus per humilitatem, per patientiam se ac suos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit potestates mundi ac tenebrarum, miraculum est non minus quam linguarum donum, quam sanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia supra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda discendaque religione christiana non expectandum, donec eadem miracula Deus nobis repræsentet, sed ordinatis studiorum viis & consueta disciplina utendum est: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conscientiarum manibus insinuatissimum sedendum illis, quibus Deus non modo pro focis, sed etiam pro aris vires & opes dedit, nec operienda miracula quæ Deus sic quoque dat, sed illis, qui viis & instrumentis & labore curaque cuius rei propria utuntur. Hebraeos sub Pharaone cades & contumelias & injusta opera cum servilibus verberibus tolerare voluit Deus usque in adventum Moïsi. Noluit eisdem pugna Egyptium vincere: Rubrum mare mandata sua peragere & ultionem exsequi iussit: at idem e ductis in terram promissam per arma adversus religionis oppressores adfuit. Neque hoc infirmat martyria, Immo genus est martyrii in sancto & solo proposito defendendi lu-

cem

eem euangelii concessam occumbere quamvis armatum. Quod si quando ab incrimibus & mera patientia martyrium excipi vult, id non magis moratur alios, quin se, ut possint, a vi tueantur, quam quod quosdam naufragio, pestilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad salutem grassentur: quod quosdam sub iniquo iudice probos & innocentes sinit opprimi, id nihil vetat, ne alii suam innocentiam iudicio defendant. Neque vero non interest privatus paucis an populus ob religionem infestetur: nam illi suo fato occidunt, populus etiam posteritatis.

Præterea si Christi exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in universum adversos quosvis aggressores, ne quidem tollit jus belli gerendi adversus superiores in ultimo discrimine ob religionem. Ratio est, quia Christus non tantum injurias a superioribus pertulit, sed etiam a vilissima facie Judæorum, neque tantum ob religionem, sed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit: *Si superior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit*: non dicit: *Qui tollet gladium adversus superiores religionis causa*, sed simpliciter & sine exceptione: *Si quis duxerit: Qui tollat*. Quæ ergo responsio est ad hæc loca, pro facto recto servando jure belli cujuscumque, eadem est & pro servando jure belli in superiores, & intolerandam savitiam religionis ergo.

Christus fugam concedit, inquit: agnosco: ultra fugam nihil: hoc hic lego, apud evangelistam neminem. II. Si præcise nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conscientie, itaque rem illitam fecere tot sæculis faciuntque hodie miseri Græci & aliæ nationes christiane sub Turcico imperio, qui tributo persecutionem evadunt. Quod si hoc durum est affirmare, sitendum est, illud temere pronuntiatum esse. III. Qui

imo, quia fugam concedit, non requirit meram & solam patientiam: sed per synecdochen speciei concedit honestas rationes subterfugiendi, & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum est, placuisse Deo; ut morte nostra testimonium veritati demus. IV. Quia fugam concessit, ostendit certe suum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientie, quam ipse præstitit: noluit enim fugere. V. Fugam concessit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus discipuli virum inopes. His igitur fugam concedendo non vetuit alios suo bono uti.

Quanto melius facerent tyrannidis patroni, si Christi exemplum proponerent persecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda ecclesia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuisset. Itaque exemplum Christi magis obligat principes ad non sapiendum ob religionem, quam subiectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculosa est.

Locus Petri tot versibus solatia continet illis, quorum constantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam suam certo constat, quia illis subducit omnem externam opem defendendæ vitæ, & eosdem ad hanc ipsam patientiam præsentî numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem viæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam suam, multæ. Nec si scriptura, cum unam earum laudat, alias tollit. Idem Deus, qui modo monstrat, quid possit in infirmis magnum illis animum adversus calamitates & supplicia præstando, modo monstrat, quid possit in fortibus victoriam illis per arma justæ lachrymæ.

Ad exemplum illud primorum christianorum tam speciose propositum respondet Miltonus, eos non potuisse, quicquid impudent: ubi potuerint, fecisse: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt Homines humiles, tenues, viles, igno-

9. Quare christianis veteribus, qui recentes ab apostolorum & apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis, qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum decessisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quancumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissent, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere? Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprianus, & aperte prædicat: Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de securura ultione securitas.*

Ad Demetrianum.

* hmo-

bile vulgus, pauci etiam, cum multa millia essent, si cum ceteris comparerentur, dispersi & disjecti, sine corpore & concilio, clandestinis eoque non numerosis cœtibus coeuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter sacerdotes ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliud cogitantes, quam poenitentiam pristina vitæ, spem metumque futura, expectantes quisque se visurum novissimum diem, eaque de causa desistentes negotia, abhorrentes a conjugis, a gerenda republica, a militia, abjicientes pecuniam, & rem familiarem denique nihili facientes, quorum causa tyrannos odimus, & defensionem nostri paramus: interdum improvide ac simpliciter, quæ Christus non simpliciter contemni jussit, sed comparate, si haberi non possent salva conscientia, & si ea Deus reposceret. Itaque non modo vires illis, sed & animum resistendi illis defuisse facile concedo. Nec poterant, nec si potuissent, volebant, non tam quia illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii

ambitionem. Sed aliter egerunt, postquam Imperatores facti sunt christiani, & ipsi quoque publica munera administrando potentiam nacti sunt.

9. *Vis numerorum*] Cohortium. Tacitus 1, histor. 6. Agric. 18, & 32.

Conciliabula] Supra cap. 2. num. 10. *Decurias*] Judicum & equestrum ordinem.

Palatium] Domum augustam.

Etiam copiis] Apparatu & instrumento belli.

Apud istam disciplinam] Hanc sectam christianorum. Terent. Eun. 2, 2. 32.

Magistrum suum] Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unum diem peregrisse, ac sibi crebro dixisse: *Da magistrum.*

Quamvis nimius] Numerosus, multis admodum.

De securura] Quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

Inno

* *Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim Lib. v.* majestati ejus, qui tam contemptum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem. Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus* precipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat cui bellare fas est: non enim fas est omnibus. Eiusdem est illud: *Quoties Im-* Lib. 6, qu. 10. in Joss. peratores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justii examinantur & coronantur. Idem alibi: *Ita a plebibus principes & a servis domini ferendi* Ep. CLXVI. sunt, ut sub exercitatione tolerantie sustineantur temporalia, & sperentur eterna. Quod veterum christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis ad* De civit. Dei l. XXII. huc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius, ut obtineret eternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cadebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro salute contemnere.

10. Nec minus egregia sunt, quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex christianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra Diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator, qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque jussit interfici per apparitores, qui nemine repugnante facile imperium sunt exsecuti.

11. * Mau-

GROTII NOTÆ.

Innocentes nocentibus cedunt] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Eiusdem hæc libri primi epistola: *Intellexit (adversarius) Christi milites* vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed prompte & animas & sanguinem tradere.

GRONOVII NOTÆ.

Labores] *Ærumnas, agonas*, ut Hercules XII. labores dicuntur. *In errore sunt*] *Exluantur* idolorum cultum dediti sunt.

Non erat eis] Non ducebant operæ pretium, non faciebant tantam vitam & bonam suam, ut eorum ergo arma sumerent ac resisterent, sed spe ac desiderio salutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant. De illo, *Non erat*, vide 4. Observ. 8. p. 115.

Nisi] *Arri* sed.

Salutem] Hujus vitæ.

Pro salute] *Æterna.*

10. *Maximianus*] Collega Diocletiani A. U. C. 297.

Octodurum] Veragrorum vicum appellat Cæsar 2. bell. Gall. 1. Martenach hodie.

Agaunum] Saint Maurice, duodecim millibus p. ab Octoduro.

II. * Mauritius ejus legionis primicerius, a quo Agaunum vicus Mauriti dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! Jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exentium vagina apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus christiane confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obfisteret; quin imo cœpi operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitionibus eadem quæ ante præciperet, sic omnes respondent: *Milites quidem, Caesar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus, nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperavimus præceptis, nisi institui legibus christianis demonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitavimus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres christianos, aut de denis intersectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

12. Tum

GROTII NOTÆ.

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillelmannum in veteri scripto de translatione sancti Justini in novam Corbejam: Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus inmanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cælis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauriti collegium, & innocentia speculum. De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Cranzium Saxoniorum VII, 16.

GRONOVII NOTÆ.

II. *Primicerius*] Quia singula officia Palatina complures habebant personas, primicerii, primicerinii, proximi & primates & capita (nam & sic vocabant) officii cujusque dicebantur, quod primum locum obtinerent, primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii

esset incisus, notarentur. Alii tribunum vocant.

Beatissimis] Felicissimum & gloriosissimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

Ad hujus rei] Ut probarem hujusmodi defensionem illicitam esse.

Parabatur exemplum] Ovid. 9, met. 507. cur hac exempla paravi? Tacitus 15, ann. 13. Si vis ingrueret, prævisis exemplis Caudina & Numantina cladiis.

Ne quisquam mortali] Leg. immortal.

Ignavæ formidinis] Per metum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavis, ut ignavia, Sueton. Tib. 66. Cal. 45. Flagitium, ut Justinus 22, 8.

Pollutas sanguine] Quæ non tam victimarum quam christianorum cruore coluntur & inficiuntur.

De denis] Exemplo decimatorum. *Non tenebis*] Coges manere in corpore aut mortem refugere, ut idolis serviant.

Tene

12. Tum Exuperius legionis signifer sic eam allocutus ibidem narratur : *Tenere me , commilitones optimi , secularium quidem bellorum signa perspicitis ; sed non ad hæc arma provoco , non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est praliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare. Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet : Non nos adversum te , Imperator , armavit ipsa , quæ fortissima est in periculis , desperatio. * Tenemus ecce arma & non resistimus , quia mori magis quam vincere volumus , & innocentes interire , quam noxii vivere præoptamus. Et postea : Tela projicimus , exarmatas quidem dexteræ satelles tuus , sed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes , in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba : *Ne justî punirentur , multitudo non obtrivit , cum inultum (male editur multorum) esse soleat , quod multitudo delinquit. In veteri martyrologio res eadem sic narratur : Cadebantur itaque passim gladiis non reclamantes , sed & depositis armis cervices persecutoribus vel interceptum corpus offerentes , non vel ipsa suorum multitudine , non armorum motione elati sunt , ut ferro conarentur asserere justitiæ causam , sed hoc solum reminiscētes , se illum consueri , qui nec reclamando ad occisionem ductus est , & tanquam agnus non aperuit os suum , ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium lanari se tanquam ab irrudentibus lupis passi sunt.*

14. * Valens impie & crudeliter sævit in eos , qui secundum sacras literas & patrum traditionem τὸ ὁμολογεῖν profitebantur , quo-

GROTII NOTÆ.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum : ἀκούετε ἰσχυροὶ αἱ δυνάμεις τοῦ βασιλεῖος ἡμῶν ἡμεῖς οὐκ ἐκείνῃ τῇ ἐξουσίᾳ ἀμυνόμεθα μέγα ἔργον , ἀπὸ τοῦ βασιλέως , ἐν δὲ μηδὲν ὑπακούοντες δυνάμει , παρρησιασθέντες τὰ σώματα αὐτοῦ ἀντιτάσσοντες τοῖς δυνάμει δοκούντι βλάσαι. & quæ sequuntur. Inermes sumus , ut vides , & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas , quas ad nostri tutelam partes dedit natura , retro vertimus , ubi nihil habent quod agant : corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum , qui nos volent occidere.

Valens] Vide excerpta ex Johanne Antiocheno , ex manuscripto libro

viri æterna memoria dignissima Nicolai Peiresii.

GRONOVII NOTÆ.

13. Ne justî punirentur , multitudo] Seneca 2, de ira 10. In singulos severitas Imperatoris destringitur : at necessaria venia est , ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis ? multitudo peccantium.

14. Τὸ ὁμολογεῖν] Qui essent orthodoxi , non Ariani. Fides apud Nicæam : Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum , natum de patre , hoc est , de substantia patris , Deum de Deo , lumen de lumine , Deum verum de Deo vero , natum , non factum , unius substantiæ cum patre , quod Græci dicunt ὁμολογεῖν. Fragm. B. Hilarii e bibl. Pithæi a Nic. Fabro editum pag. 31.

quorum quamvis maxima multitudo, nunquam se armis turata est.

1 Pet. II, 21.

Matt. X, 39.

Luc. XI,

33.

15. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & a Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse a Christo pronuntiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos, qui revera non delinquant.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furis surrexit Etruria iustis:
Regem ad supplicium præsentī morte reperiunt.*

IX. Secundo, si rex, aut alius quis imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent, quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est qui eam tractat negligentius.

Lib. IV,
c. 16.

X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto: nam talis

GROTII NOTÆ.

Ut Lacedæmone] Plutarchus Lyfandro: οὗ Σπαρτιάται τοὺς βασιλεῖς δὲ τοὺς ἀρχαίους βασιλεῖς, ὡς ἔστιν ἐκείνους οὐκ ἔστιν ἴσους. Spartiata regem ad capitis iudicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam. Idem Sulla: αὐτοκράτορ Σπαρτιάταις βασιλευσὶν οὐκ ἀποδοῦντο τὸν ἀρχαῖον, οὐδ' ἐκ βασιλείας, ἀλλὰ φάσιν καὶ τὸ μηδ' ἐνόντας: quibusdam regibus Spartiata regnum ademerunt ut ineptis remno, quippe ab electis nihilique hominibus. De Agide iniuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mosynæci regem inedia puniebant. Mela lib. II.

Furis surrexit Etruria iustis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

*Quos iustus in hostem
Fert dolor.*

GRONOVII NOTÆ.

VIII. Pausaniæ] Non fuit rex, sed regis Plistarchi Leonida geniti tutor & patruelis. Agidi, potuisset dicere, de quo Plutarchus. In exilium ejecti Demaratus. Justin. 2, 10. Pausanias alius. Justin. 6, 4.

Furis iustis] Rebellionē excusanda.

IX. Imperium abdicavit] Ex hoc capite accusatus Dionysius minor apud Justin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. Flens ad arcem depositor tyrannidis.

Pro derelicto] Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia se subduxisset a. C. 1574. Itaque Poloni sequenti anno alium regem creaverunt. Thuan. 58. & 61.

talís actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt, nullum habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur jurisconsultorum sententia, si extraneus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usum fructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex re ipsa etiam tradere regnum aut subicere molitur, quin ei resisti in hoc possit, non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium, aliud habendi modus, qui ne mutetur, obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est: quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur, ne pater sit.*

Instit. de usufr. §. finitur.
L. Si ususfructus. D. de jure dotium.
Lib. II, Controv. 9a

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum, * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo: consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perendi: quare qui se hostem populi totius proficitur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur illi accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut Colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex feloniam in eum, cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * par-

GROTII NOTÆ.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit, ipso jure desinere esse talem ingeniose defendit Giaccus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Johannes Major in librum I v. Sententiarum dicit, non posse populum a se abdicare potestatem destituendi principis in casu, quo ad destructionem vergeret: quod commode explicat ex his, quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] Vide de regno Arragoniæ Marianam libro VIII.

GRONOVII NOTÆ.

X. *Electio aut*] Ubi legibus moribusve modus succedendi, vel

perlectionem, vel per nativitatem definitus & introductus est.

Nullus est] Perinde habetur & rem relinquit integram, ac si non intercessisset.

Instit. de usufr. §. finitur] 3.

L. Si usufructus] 66.

Ut diximus] Cap. præcedent. n. II.

XI. *Hostem populi totius*] Ut Caligula, qui optabat populum Romanum habere unam cervicem. Sueton. 30.

XII. *Si regnum committatur*] Incidat in causam commissi, ut possit revocari a majore domino, qui possessori donaverat, vel exitat casus, quo contingente assensus est rex se regno cessurum. Cap. præced. n. 16.

XIII. *Partem habeat*] Ubi diversum est imperium in partes potentiales. i. 3, 17.

* partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis iusta opponi poterit, qui eatenus imperium non habet: quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore, id enim de bello externo intelligendum est; cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam partem tuendi: quod ubi sit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, * ut certo eventu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeretur non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat & jus pactis imminuere.

XV. 1. Vidimus de eo, qui jus imperandi habet aut habuit. Rastat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injulte possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet, vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit cum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus iudiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut

Viñ. de potest. civ. n. 23.
Suar. de legib. lib. III, c. 10, n. 9.
Less. de just. & jur. l. 11, §. 29. dub. §. n. 73.

GROTII NOTÆ.

Partem alteram populus aut senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wenceslai historię libro x. Adde Azorium institutionum moralium lib. x, cap. 8. & Lambertum Seafnaburgensem de Henrico IV.

Ut certo eventu resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum historiarum cxxx, in narratione anni clodiv; & libro cxxxiii, in anno clodiv. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni clodiv cccxxxix, in Brabantia & Flandria narratione anni clodiv cccclxviii, in scedere inter regem Gallię & Carolum Burgundum. Adde de Polonia, quæ habet Chvtræus Saxoniecorum xxiv, & de Hungaria Bonfinius Decadis iv, libro ix.

GRONOVII NOTÆ.

Etiamsi dictum sit] Hic excu-

tantur Barneveldio inter crimina objecti, *Waardgelbers*. Grot. Apol. c. 10.

XIV. *Qui jus suum alienat*] Ut populus regi.

XV. 1. *Postquam longa*] Tempore ac pactis inter ipsum & subiectos cum jurejurando intercedentibus speciem jure imperantis sibi circumdedit, sed dum metu solo parentium se sustinet, atque obnoxios premit.

Quod nullum est] Livius 3, 39. de decemviris: *privatisque si vis abesse*. Cap. 41. *imaginarios fasces*.

Qui jus imperandi habet] Et eo in præsens spoliatus est.

Id malle] Tamen favere ac benevolum esse reipublicæ, adeoque studere tranquillitati status amissi, ut esset in eo vel latroni obsequium præstari, dum privati suum quisque teneant, quam *aruspex* esse, vimque & injustitiam regnare.

Cicero Syllanas leges] 2, de lege agraria 2.

nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civi-
tatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Sul-
læ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec imme-
rito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ. Et mox: Expedie-
bat agræ quasi faucibus reipublicæ requiescere quomocumque, ne
vulnera curatione ipsa rescinderentur.*

2. In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad
raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi peri-
culo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem
raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæ-
ritur.

XVI. 1. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium
requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla
sequuta sit, aut fides illi data, sed sola vi retineatur possessio:
videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere, quod in
hostem licet, qui a quolibet etiam privato jure potest interfici.
*In reos majestatis, inquit Tertullianus, & publicos hostes omnis
homo miles est. Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus
pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum
est.*

*Apolog.
L. 2. C.
quando li-
ceat mien-
que.*

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad
Pisonem, statuendum cenfeo, si ante invasionem lex publica
exstiterit, quæ unicuique potestatem facit occidendi eum, qui
hoc aut illud quod in aspectum cadit ausus fuerit; puta qui pri-
vatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit: qui civem
indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit: qui ma-
gistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ
exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit
talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis
renovata post reditum ex Piræeo in eos, qui statum popularem
sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ
*lex

*His legibus contineri.] Si leges illæ
toliantur, rursus bellum civile sub-
eundum. Sulla civilibus armis victor
quotquot inimicorum ejus tempe-
statem belli effugerant, eorum no-
mina proscripita in grandi tabu'a pu-
blice proposuit, uti noscerentur, in-
gentem pecuniam pollicitus, si quis
alicujus eorum ad se caput afferret.
Tulit etiam legem, ne sic proscrip-
torum liberis aditus ad magistratus
& rempublicam gerendam Romæ
daretur, ne scilicet hi rerum poten-
tes omnia rursus turbarent, dum
quæ parentibus suis factas injurias*

*meminissent, in auctores auctorum-
que fautores ultum eunt.*

XVI. *Manere jus belli.] Liv. 3, 39.
Tanquam pop. Romano majus ullum
bellum sit, quam cum iis, qui pri-
vati fasces & regium imperium ha-
beant.*

XVII. *Quod in aspectum cadit.]
Quod non ex interpretatione ma-
lum aut excusandum est, sed in ocu-
los incurrit, ita ut quivis de eo judi-
care possit.*

*Post reditum ex Piræeo.] Ejectis
xxx. tyrannis per Thrasybulum.
Leges Atticæ Petiti tit. 4. p. 10.*

* *Lex Valeria*, si quis injussu populi magistratum gereret: & *lex consularis* post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet, qui creasset, cum jus fasque esset occidi.

TE Paral.
XXIII.

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si diserta auctoritas accedat ejus, qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum turores, qualis Joaso erat Jojada, cum Athalias regno depelleret.

Liv. lib.
XXXIV.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi deicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerumque sequi solent iis violatis aut interfectis, qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus, incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat: *χρῆσθαι εἰναι μοναρχίας ἀνὸς πόλεμον ἐμφύλιον*, pejus esse bellum civile dominatu illegitimo. Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Ajebat T. Quintius fatius fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis, in ipsa vindicta libertatis peritura. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum, si alitus sit, ferendum esse.

2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat,

GROTII NOTÆ.

Lex Valeria Plutarchus Publicola: *αἰθερὶς κρείττως κτείνει τὸ βασιλεύοντι τυραννίαν*: ut injudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupisceret. mox addit: *ἥ τις ἐπιχειροῖ τυραννίαν Σόλων μὲν ἀκούει τὸ δίκαιον ἐπιτιθεσθαι, ὁ δὲ Περικλῆς δὲ αὐτὸν τὸ κρείττω ἀνελθὲν εἰδέναι*. Solon ei, qui dominatum invadit, deprehenso diem dici vult, ac Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.

Tyrannum Nabidem relinqui Quod Plutarchus in T. Quintii vita sic explicat: *ὡς ἰδὼν οὐ κακὸν μέγα τὸ ἄλλω Σπαρτιατῶν ἀποκαταστῆναι τὸ τυραννῆναι*. Cum videret, sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui. Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset.

Σταυρῶντες ποῖε τὰς δὲ τυραννίδας καλεῖσθαι αἶψα

Εἴλο, Σελινούντιος δὲ ἀμφὶ πόλιν ἵππετον.

Hos, dum Marte parant dominatum extinguere, sevens

Ante Selinuntis mania Mars rapuit.

Respondisse, ἀνδράς τετυγμένον οἱ ἀνδρες. ἵδ' ὃ ἀσέβητος οὐκ αὐτῶν κατακαύμενος: Merito viri illi perire. expectare enim debuerant, ut ipse per se dominatus conflagraret.

GRONOVII NOTÆ.

Lex Valeria & lex consularis Prior est P. Valerii Publicolæ etiam consulis: posterior nepotis illius L. Valerii Potirii simul cum collega M. Horatio Dionys. 5, 19. Livius 3, 55.

XIX. 2. *Libertas* Repetenda multo sanguine.

An pax Patientia tyranni vel oppressoris.

Dava

placeat, ut Tacitus loquitur: & difficillimum hoc σκέμμα πολιτικόν Ciceroni, εἰ τυραννικῆς τῆ πατρὶδος πύνην τρέπω τυραννίδος κατὰ λυσιν πειρατέον, καὶ μὴ ἀλλὰ τῶν περὶ τὸ ὅλων ἢ πόλις κινδυνώσκειν; *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit? non debent singuli, quod populi commune est, judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:*

* *Detrahimus dominos urbi servire paratæ.*

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, ἐλάττωσάντων δὲ τὴν τυραννίδων, ut eam a tyrannide liberem. *App. civ. 1.*

3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare iuis civibus possis: vim neque parenti, neque patrie afferrī oportere. Qui sensus & apud Sallustium exstat: Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & debilia corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes eadem, fugam, aliaque hostilia portendant. Unde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Brutii: τὸ σφόδρ' ἐν νῦν ἔχοντι ἀλλὰ φάωλ' ἐν ἀνοήτοις κινδυνώσκειν καὶ τυραννίδος μὴ κατ' ἔλκειν: æquum non esse, ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat. Huc & Ambrosii illud non male referas: Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis malis eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantia magis facere causa quam misericordie, & graviora inferre vulnera, dum minoribus mederi desideramus. Thomas sediciosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem.* *Epist. fam. lib. 1. Bello Jug. De Off. II, c. 2. 2, 2. 7. 42. art. 2.*

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum: nam aperte testatur sacra auctoritas, hunc a Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequeretur, ut per Jehun in Joramum. *Jud. III, 15. Neh. IX, 27. II Reg. IX.*

XX. Maxi-

GROTII NOTÆ.

Detrahimus dominos urbi servire paratæ.] Plutarchus Catone Majore de Antiocho Magno: ἐποιήσατο αὐτὸν τὴν ἐκδύνασιν ἐν δὲ τῇ πόλει, καὶ τὴν πόλιν ἐκδύνασεν. Bello pretextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentis.

GRONOVII NOTÆ.

Detrahimus.] Lucan. I, 350.

Sylla interrogatus.] Plutarch. de genio Socratis p. 576.

3. *Rerum migrationes.]* Formarum reipublicæ hujus in illam transitus aut magistratum eorumve qui sunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulsiones. Sed successiones, morte interveniente. Justin. 40, 3. Sueton. Galb. 8. Domit. 16.

Quia

Matthæ
XXII, 20.

XX. Maxime autem in re controversa iudicium sibi privatus sumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferebat, id est, quia in possessione erat imperii.

GROTII NOTÆ.

Quia ejus imaginem nummus præferebat] Certissimum hoc indicium possessionis, vide in historia Genuate Bezorum libro XVIII.

GRONOVII NOTÆ.

XX. Possessionem sequi] Eum agnoscere justum dominum, qui rem tenet.

CAPUT V.

Qui bellum licite gerant.

I. Belli causas effectrices alias esse principales in sua re,

II. Aut in aliena:

III. Alias instrumentales, ut

servos & subditos.

IV. Natura jure neminem bello prohiberi.

I. **U**T in aliis rebus, ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is, cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem: ideo manus nobis datæ.

L. 7. D. de
serv. export.
Cic. II. off.
ex Pandito.
DD. ad l. 7.
D. de furt.
l. 5. C. de
jure fisci.

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam cōeunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes, unde illud: Porro Quirites,

GRONOVII NOTÆ.

I. **V**oluntatis actionibus] Quæ fiunt ex voluntate & sunt materia subiecta virtuti morali, in quibus versatur bonum & malum, honestum & inhonestum: nam sunt aliæ actiones intellectus, naturæ, manuum.

II. 1. Porro Quirites] Formula, qua utebantur in subita vi, hominum, quicumque obvii essent aut

exaudirent, auxilium invocantes. Quæ is Plauto Rud. 3, 2, 1. Porro Cyrenenses populares, vestram ego implo-ro fidem. Agricola, accola, propinqui, qui estis his regionibus, ferite opem. Labe-rius apud Macro- 2, Sat. 7. Porro Quirites, libertatem perdimus. Priapei. 25. Porro (nam quis erit modus) Quirites. Appul. 8, Met. 215. Nec diu tale facinus meis oculis toleran-ribus, Porro Quirites, proclamare gessivi.

Solum

tes, & quiritari. a Aristoteles dixit oportere quemque aut a Rhet. ad
pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, Alex. c. 3.
aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Bart. in l.
Et * Solon docuerat beatas fore respublicas, in quibus alienas Ut vim, D.
inurias quisque suas existimaret. de justit. &
jur. n. 7. 8.

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ com-
munio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri
dictum est:

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod sit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus;
Non prævaleret innocentie impetus
Audax malorum, qui custoditi undique
Fussique penas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Cast. ad l. 1.
§. 4. eodem.
Bart. ad l.
holtes, Dide
capt. n. 9.
Innoc. ad c.
sicut. de in-
rejur. & in
c. olim. de
rest. spol.
n. 16.

Panor. n. 18
Sylvest. in
lum. q. 8.

b Lib. VI.

Democriti hoc vero Ἀδελφώποισι τιμωρεῖν καὶ δύναιεν καὶ καὶ παρῆναι τὸ πρὶν ὅς τοις δὲ δικαίον καὶ ἀρετὴν. Injuria oppressos verbobel-
defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim ju-
stum bonumque est. Quod sic explicat b Lactantius: Deus qui
ceteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis
ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nu-
dum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit
ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur,
diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet
auxilium.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimus,
& si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut
ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri
filius,

GROTII NOTÆ.

Solan] Verba hæc Plutarchus refert:
τὴν πόλιν καλίστην οἰκίστην ἐκείνη ἐν ἣ
ἡ δὲ ἀδελφώποισι ἔχῃ ἡττον οὐ μὴ ἀδική-
μασι ἀσθενέστερον καὶ καλῶς πρὸς
ἀδικήσας. Civitatum illa felicissime
colitur, in qua qui injuriam non
sensere, ei non minus quam qui sensere
se opponunt, & injuriam ceptantes
puniant. Huc & illud pertinet Ruden-
te Plauti: Prætorque injuria prius
collum, quam ad vos perveniat.

GRONOVII NOTÆ.

III. Instrumentum] Aristoteles 1,
polit. 3. τῶν δὲ ὁρῶντων τὰ μὲν ἀφύχου-
ται ὁ μὲν φυχῶν. οἷον τὸ καθεστὴς τὸ μὲν
καὶ ἀφύχου, ὁ δὲ ἀφύχου, ὁ μὲν φυχῶν
ὁ δὲ φυχῶν ἐν ὁρῶντι τῷ τῷ τῷ

Utr. Vatro lib. 1, de re rust. 17. in-
strumentum rusticum dividit in vo-
cale, in quo sunt servi, semivocale,
in quo sunt boves, mutum, in quo
sunt plaustra. In instrumento fundi
ea esse, quæ fructus querendi, co-
gendi, conservandi gratia parata
sunt. Sabinus in libris ad Vitellium
evidenter enumerat: Querendi, vo-
luti homines, qui agrum colunt, & qui
eos exercent, præpassive sunt his, quo-
rum in numero sunt villici & monito-
res. Præterea boves domiti, & peco-
ra stercoreandi gratia &c. l. 8. D. de
instr. vel instr. leg. Plutarch. præ-
cept. gerend. reip. p. 807. Οὐρα-
νὸς οἱ φίλοι καὶ τῶν καὶ φιλῶν τῶν
πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐστίν. Cicero lib. 11,
fam. 14. Plane jam, Brute, frigeo:

L. 22. C. de agricolis. lib. XI. Arist. lib. 1. de moribus. cap. 10. L. 4. C. ad l. Jul. de adul. Sen. 1, con. 4. Th. 2, 2. 40. art. 2. Sylvest. de bello. p. 3.
 filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione, qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οἰκέρησις αἰς μέγεθος ὁ οὐνεὶς καὶ ἄλλος αἰς αὐτὸν. Familis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere. Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis.

I V. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arceret, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunt: nam quæ specialia sunt, suis locis tractabuntur.

ἔργον enim erat meum senatus: id jam est dissolutum.

GROTII NOTÆ.

Roma servos] Servius ad ix. Æneidos.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Josepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro vi. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco xxxvii. in Gratiano c. clericum. dist. v. & causa xxiii, quæstione viii. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati a Græcis quam a Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

GRONOVII NOTÆ.

Sicut pars non tantum] Sensus, totum dici Dialecticis non modo totum per se, cum aut ipsum essentialiter est partibus, aut cum partes

toti, in quo apparet relatio totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci topici, sed etiam totum per accidens, ubi contra nec totum est essentia partium, nec partes de essentia totius; in quo non apparet illa relatio, sed vel causa respectu diversorum effectuum vel subiecti diversorum adjunctorum, & vicissim: sic rem possessam esse partem possidentis. Vide Jul. Scaligerum de caus. lat. ling. lib. 6, cap. 130, p. 350.

I V. Servos] Et capite censos. De servis l. ii. D. de re milit. Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10, ep. 38. Sempronius Cælianus repertos inter tirones duos servos misit ad me, quorum supplicium distuli, ut te consulere de modo pænæ. De capite censu Gell. 16, 10.